

Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen

Academiejaar 2012 – 2013

“Wat wil je later graag worden?”

Een exploratief onderzoek naar het
toekomstperspectief van Roma-jongeren
in Gent

Promotor: Dr. Rudi Roose

Begeleider: Elias Hemelsoet

Ilse Van der Straeten – 01005250

Meesterproef neergelegd tot het behalen van graad Master of Science in sociaal werk

“I like the dreams of the future better than the history of the past”

Thomas Jefferson

“Wat wil je later graag worden?”

Een exploratief onderzoek naar het toekomstperspectief van Roma-jongeren in Gent

Abstract: In dit Masterproefrapport wordt een exploratief onderzoek naar het toekomstperspectief van Roma-jongeren tussen 12 en 18 jaar behandeld. Hierbij wordt de nadruk gelegd op twee belangrijke deelgebieden van integratie: toekomstige tewerkstelling en de rol dat onderwijs volgens de jongeren daarin kan spelen. Ook door het beleid worden deze twee thema's als belangrijk aangeduid. Het toekomstperspectief van deze Roma-jongeren kan echter niet los gezien worden van hun actuele situatie alsook die uit het verleden. Deze situaties worden in kaart gebracht op basis van een literatuurstudie, maar komen ook tijdens de gesprekken met de participanten aan bod. De gesprekken verliepen semigestructureerd en vonden voornamelijk plaats op verschillende Gentse scholen voor voltijds, deeltijds en buitengewoon onderwijs, en in één zelforganisatie van Roma. Het is niet de opzet van dit onderzoek om een algemeen beeld te schetsen van Roma, maar om via persoonlijke perspectieven op de toekomst een andere blik te werpen op actuele discussie over de plaats van Roma binnen onze samenleving. De resultaten die uit deze gesprekken voortvloeien tonen aan dat het merendeel van de participerende Roma-jongeren een idee heeft van waar ze naartoe willen. Ze willen een job vinden, een eigen huis en sommigen willen op lange termijn ook trouwen en een gezin stichten. Deze gewenste toekomst speelt zich voor een groot aantal Roma-jongeren in België af. Inzake tewerkstelling uiten de jongeren het besef dat wanneer ze op de arbeidsmarkt een kans willen maken ze daarvoor inspanningen zullen moeten leveren. Het nut van school wordt hier expliciet in erkend. Deze en andere onderzoeksresultaten bevestigen het dominante stereotyperende beeld van Roma niet, en geven dan ook een aanzet tot discussie.

Promotor: Dr. Rudi Roose

Begeleider: Elias Hemelsoet

Ilse Van der Straeten – 01005250

Master of Science in sociaal werk

Woord van dank

Een masterproef is zowat het symbool geworden voor het beëindigen van de academische loopbaan. Enkele woorden van dank voor de mensen die er mee voor gezorgd hebben dat ik de eindstreep heb gehaald is dan ook op zijn plaats.

In het kader van dit onderzoek wil ik de directie en de medewerkers van de participerende scholen bedanken om hun schoolpoorten voor mij open te zetten. Met hartelijke dank voor Irina Asthaska, Lies Horrie en Karen Van Gysel om zowel tijdens het proces van dataverzameling als achteraf tijd vrij te maken voor inspirerende gesprekken. Ook Martin Balogh van Opré Roma bedank ik om mij te verwelkomen in de sfeervolle muzieklessen.

En hoewel de kans klein is dat de participerende Roma-jongeren dit dankwoord te lezen krijgen, zijn zij de vedetten in dit onderzoek. Het is allesbehalve vanzelfsprekend om aan een onderzoek te participeren en daarbij openlijk je verhaal te doen.

Daarnaast wil ik ook Elias Hemelsoet bedanken voor zijn staat van paraatheid, de begeleiding tijdens het onderzoeks- en schrijfproces was steeds een duw in de goede richting. Alsook Dr. Rudi Roose om de finale versie van mijn rapport na te lezen en zinvolle kanttekeningen te maken.

Aan dit onderzoek gaan echter heel wat studiejaren vooraf, zowel op Hogeschool Gent als de Universiteit. Ik wil echt iedere persoon bedanken die me op de een of andere manier tijdens de afgelopen studiejaren geholpen heeft. Zij die stapels schrijfsel gelezen en becommentarieerd hebben, met wie ik samen gewerkt en geleerd heb, of zij die studeren gewoon zo aangenaam mogelijk maakten. Dank je wel.

INHOUD

1	Situering.....	7
2	Wie zijn ‘de Roma’?.....	8
2.1	Hun geschiedenis.....	8
2.2	Hun benaming: ‘Roma’	11
3	Situatieschets Roma in Oost-Europa.....	12
3.1	Leven in armoede en uitsluiting.....	12
3.2	De positie van Roma in onderwijs	14
3.3	De zoektocht naar tewerkstelling.....	18
4	Situatieschets Roma in België	20
4.1	Intra-Europese migratie	20
4.2	Gent als lokale case	23
4.2.1	De Bulgaarse, Slowaakse en Roemeense Roma van Gent.....	24
4.2.2	De levensomstandigheden van Gentse Roma.....	25
4.2.3	Romakinderen en –jongeren in het Gentse onderwijs	25
5	Initiatieven vanuit verschillende beleidsniveaus.....	28
5.1	Beleid vanuit het Europese niveau	28
5.2	Beleid vanuit het Belgische niveau: De nationale strategie.....	29
5.3	Beleid vanuit Vlaanderen: Het Vlaamse actieplan	30
5.4	De lokale case: Het Gentse beleid	32
5.4.1	Roma in het Gentse onderwijs	33
5.4.2	Gent Stad in Werking	34
6	Jongeren hun perspectief op de toekomst.....	35
6.1	Het concept toekomstperspectief	35
6.2	De rol van het toekomstperspectief	36
6.3	Factoren die het toekomstperspectief beïnvloeden	37
6.3.1	Individuele factoren	37
6.3.2	Contextuele factoren	38
6.4	Van actueel of toekomstig belang?.....	39
7	Centrale aspecten van onderzoek in kaart.....	42
7.1	Onderzoeksdoelen	42
7.2	Centrale probleemstelling en onderzoeksvragen.....	42
7.3	Strategie voor het bereiken en selecteren van participanten	43

7.4	Methodologisch kader	45
7.4.1	Aandacht voor ethiek.....	46
7.5	Proces van dataverzameling: een gespreksschema.....	47
7.6	Analytische fase en terugkoppeling	48
8	Overzicht van onderzoeksresultaten.....	49
8.1	Wie zijn de participanten	49
8.2	De jongeren aan het woord over.....	50
8.2.1	... Immigratie.....	50
8.2.2	... Toekomstige Emigratie	51
8.2.3	... Gent.....	53
8.2.4	... Familie in de buurt	54
8.2.5	... Jongvolwassenheid	54
8.2.6	... Traditionele rollen: Samenwonen, trouwen en kinderen.....	55
8.2.7	... Toekomstperspectief op werk	57
8.2.8	... Vrije tijd.....	60
8.2.9	... Roma-zijn?	62
9	Discussie en conclusie	62
9.1	Interpretatie van de onderzoeksresultaten.....	62
9.2	Drempels en kritische reflectie	65
9.3	Aanzet tot discussie	66
9.4	Besluit	69
	Bijlage 1: Gespreksschema.....	71
	Bibliografie	73

1 SITUERING

Heel wat Roma migreren uit Oost-Europa naar ons land. De precieze omvang van deze etnische groep is niet gekend, in Gent worden het aantal Roma op ongeveer 4.300 personen geschat (Vlaamse overheid, 2012a).

Velen onder hen dragen armoede als een last met zich mee. Zowel in hun land van herkomst als in het nieuwe gastland zijn hun levensomstandigheden precair. Hun aanwezigheid creëert op deze manier een druk op de sociale diensten en door overlast ook op de leefbaarheid van de stad (Termont, 2011). Het streven naar integratie wordt vanuit verschillende beleidsniveaus als een mogelijke oplossing voor de uitdagingen waarmee Roma de samenleving confronteren vooropgesteld. Enerzijds is maatschappelijke integratie een recht dat voor personen met onvoldoende bestaansmiddelen gegarandeerd moet worden (POD Maatschappelijke Integratie, 2013). Daartegenover staat het engagement dat van personen, en meer concreet nieuwkomers verwacht wordt opdat ze zich werkelijk integreren (Vlaamse overheid, 2012b). Voor wat, hoort wat. In ons land is de Vlaamse overheid bevoegd voor het onthaal en de integratie van nieuwkomers. Het integratiebeleid omvat vier belangrijke deelgebieden: onderwijs, huisvesting, tewerkstelling en gezondheidszorg. Vanuit verschillende beleidsniveaus is er bezorgdheid over de integratie van Roma, zij zijn dan ook een doelgroep die extra waakzaamheid vergt (Vlaamse overheid, 2012b). De mediaverslaggeving doet vermoeden dat Roma dermate 'anders' zijn. Op die manier wordt het idee gewekt dat de kloof met de dominante cultuur van onze samenleving moeilijk te overbruggen is (Hemelseoet, 2012).

Ten aanzien van Roma worden er verschillende maatregelen genomen. Stad Gent voert een tweesporenbeleid. Aan de ene kant is er een integratie- en inburgeringsbeleid, met de integratiedienst als regisseur. Anderzijds wordt er repressief opgetreden tegen illegale praktijken (Philippeth & Philips, 2010). Maatregelen die vanuit dit beleidskader genomen worden missen hun effect op Roma-jongeren niet. Een maatregel is bijvoorbeeld het project brugfiguren dat door de stad gesteund wordt en onder meer als doel heeft om het contact en de informatie-uitwisseling tussen school en ouders te bevorderen (Pedagogische Begeleidingsdienst Stad Gent, 2011). Omdat dit project ook heel wat Roma bereikt (Hemelseoet, 2011b), heeft het een invloed op de schoolgaande jeugd. Het aanpakken en voorkomen van kraken (Stad Gent, 2008) is bijvoorbeeld een maatregel vanuit het tweede spoor. Wanneer een Roma-gezin uit een kraakpand gezet wordt, dan staan ook de kinderen en jongeren op straat.

Dit onderzoek focust op de jonge generatie. Ook zij vormen het voorwerp van beleidsinitiatieven die al dan niet expliciet ten aanzien van Roma gesteld worden. Daarnaast

geven deze jongeren zelf vorm aan integratie, niet alleen omdat hun dagelijkse leven zich hier afspeelt, maar ook via hun persoonlijke verwachtingen en aspiraties. Aangezien kinderen en jongeren de toekomst zijn leg ik net de focus op hun toekomst zonder het belang van het actueel welzijn uit het oog te verliezen. Hoe Roma-jongeren vandaag in Gent leven is dus evenzeer belangrijk omdat het perspectief op de toekomst met de huidige levenssituatie verbonden is (Aronowitz, 2005).

Twee aspecten van integratie worden in dit onderzoek naar het toekomstperspectief uitgelicht: tewerkstelling en de bijdrage dat onderwijs hierbij kan leveren. In dit onderzoek wordt onderzocht of Roma in het onderwijs effectief een verhaal apart zijn. Willen deze jongeren andere dingen voor zichzelf en/of kennen zij een andere rol toe aan onderwijs? Om zulke en andere vragen te beantwoorden is een outsiderperspectief onvoldoende. Daarom werden de jongeren zelf betrokken door middel van gesprekken over hun toekomstperspectief. Deze uiteenzetting brengt me tot mijn centrale probleemstelling:

“Hoe zien Roma-jongeren (12j-18j) hun toekomst op vlak van tewerkstelling, en op welke manier denken ze dat onderwijs aan hun toekomstige arbeidskansen kan bijdragen?”

De toekomstperspectieven van Roma-jongeren worden echter niet aangewend om een algemeen beeld van Roma te schetsen. De subjectieve perspectieven van de participerende jongeren vormen een aanknopingspunt om de actuele discussies over de plaats van Roma binnen onze samenleving, en op microniveau die in Gent te bekijken.

In dit rapport wordt getracht een beknopt beeld te scheppen van wie de Roma zijn. Daarop volgend wordt hun situatie in Oost-Europa en België in kaart gebracht. De respons dat het beleid vanuit verschillende niveaus hierop geeft behoort ook tot de context waarbinnen dit onderzoek zich afspeelt. Vervolgens wordt er op de Roma van Gent ingezoomd.

Met het belang van toekomstonderzoek voor sociaal werk als kader wordt de opzet en het verloop van dit onderzoek uiteengezet. Daarbij geven de resultaten, georganiseerd onder verschillende thema's ten slotte een aanzet tot discussie.

2 WIE ZIJN 'DE ROMA'?

2.1 HUN GESCHIEDENIS

Het definiëren van deze bevolkingsgroep is niet eenvoudig, aangezien Roma een heterogene groep zijn (Tremlett, 2012). Een beeld schetsen van 'dé Roma' is dan ook niet mogelijk. Daarnaast mogen we niet vergeten dat iemands identiteit niet louter bepaald wordt

door etniciteit en cultuur (Lleshi & Van den Bossche, 2010). Ook persoonlijkheid en subjectieve keuzes, in relatie tot etniciteit en cultuur maken hier deel van uit. Zo beschouwen niet alle groepen die als 'Roma' geïdentificeerd worden zichzelf ook zo (Hasdeu, 2009).

Een manier om deze bevolkingsgroep enigszins af te bakenen is door te verwijzen naar hun gezamenlijke geschiedenis, waar repressie als een rode draad doorheen loopt. Volgens historici zou deze bevolkingsgroep oorspronkelijk uit Noord-Indië en Perzië afkomstig zijn (Fraser, 1994). Dat gebied zouden ze tijdens hun eerste migratiegolf in de 10de eeuw verlaten hebben (Hasdeu, 2009). In de 13de eeuw werden ze voor het eerst gesignaleerd in Turkije en Griekenland. Door de veroveringen van de Ottomaanse Turken, met bijhorende islamisering, trokken Roma geleidelijk verder naar Oost- en West-Europa (Hancock, 2008). De immigraties werden ook teweeggebracht door het uitbreken van de builenpest, waarbij Roma als de schuldige werden aangewezen. Eens deze bevolkingsgroep de Balkan bereikt had, startte een verspreiding in de verschillende windrichtingen van Europa (Hancock, 2008). Deze periode is echter niet aanwezig in het collectieve geheugen van Roma. Identificatie met India of de Indische cultuur is totaal afwezig (Hasdeu, 2009).

Als vaardige ambachtslieden, en onder het mom van pelgrims werden Roma aanvankelijk goed verwelkomd (Fraser, 1994). Deze gastvrije attitude kende in de 15de eeuw een dramatische ommeslag vanwege het groeiende aantal immigranten (Fraser, 1994). Daarnaast bestond er ook de vrees dat Roma spionnen voor de Turken waren. Dat leidde tot de eerste genocide van Roma. In heel Oost- en West-Europa werden Roma het slachtoffer van geweld, mishandeling, ophanging en andere vormen van moord (BBC, 2009). In Moldavië (nu Roemenië) werden ze vanaf de 15de eeuw aan slavernij onderworpen (Fraser, 1994).

Tijdens de periode van de Verlichting in de 17de-18de eeuw maakte gewelddadige onderdrukking plaats voor civilisatie en verplichte assimilatie. Zo werd de Romani taal verboden, en werden ouders van hun kinderen ontnomen (BBC, 2009).

Toen de Roemenen zich eind 19de eeuw in Walachije en Moldavië (Roemenië) van de Ottomaanse overheersing ontdeden, werd voor de Roma de slavernij opgeheven. Dat resulteerde in een tweede grote migratiegolf van Roma binnen Europa (Hasdeu, 2009).

De daaropvolgende eeuwen droegen echter weinig beterschap in zich. Tijdens de Tweede Wereldoorlog kregen de Roma het net zoals de Joden hard te verduren. De Nazi's oordeelden dat Roma raciaal inferieur waren, waardoor ze het object werden van willekeurige internering, dwangarbeid en massamoord in concentratiekampen (USHMM, 2012). Hoeveel Roma er tijdens deze gruwelijke oorlog omkwamen is niet precies bekend.

Cijfers over dodelijke slachtoffers lopen uiteen (van 250.000 tot zelfs 500.000 doden). In tegenstelling tot Joden, zijn de Roma er nog niet in geslaagd om een collectieve compensatie te verkrijgen voor de psychische, fysieke en materiële schade die ze tijdens die donkere periode geleden hebben (Crowe, 1995).

In de historie van Roma is onderdrukking een terugkerend fenomeen, wat een basis vormt voor hun culturele identiteit. Daarin zetten Roma zich af tegen 'Gadje' ofwel de burgers, personen die niet van Roma origine zijn (Foyer Brussel vzw, 2006).

Tijdens de communistische periode werd klasse belangrijker dan etniciteit inzake sociale differentiatie (UNDP, 2002). Roma behoorden voornamelijk tot de arbeiders die tijdens deze periode tot één sterke klasse werden gehomogeniseerd. Enerzijds steeg hun inkomen door de allocatie van land, het verkrijgen van een arbeidsplaats binnen de industriële grootmacht, en hun potentie voor een zwarte markt vanwege hun connecties in verschillende buurlanden. Tegelijkertijd kreeg deze bevolkingsgroep als lid van de arbeidersklasse meer toegang tot publieke diensten en gezondheidszorg (UNDP, 2002). Communisme droeg belangrijke voordelen voor humane ontwikkeling in zich, maar deze werden niet bekomen zonder tegenprestatie. Van etnische minderheden werd verwacht dat ze hun culturele eigenheden opzijshoven en zich volledig assimileerden tot het niveau van een waardige Sovjetarbeider. Traditionele vaardigheden voor ambachtelijk werk werden verlaten voor arbeid in de Sovjetfabriek. Tijdens deze periode is er sprake van Roma-vrouwen die zonder toestemming werden gesteriliseerd of van hun kinderen werden ontnomen opdat deze bij niet-Roma opgevoed en onderwezen zouden worden (Lucero & Collum, 2007). Na een proces van industrialisering, verplichte assimilatie en urbanisering was er nog maar weinig sprake van een Roma-gemeenschap (Lucero & Collum, 2007).

Wanneer het communisme in 1989 ten val komt zitten de Roma in een erg zwakke positie. Door culturele en economische factoren waren Roma nooit landeigenaars. Onder het communisme kregen ze land en een huis toegewezen, zonder eigenaar daarvan te worden. Wanneer het systeem ten val komt hebben vele Roma niet alleen geen eigendom, zij hebben ook niet het recht hun huis te behouden (UNDP, 2002).

Met de Oost-Europese landen in het algemeen ging het niet goed in de postcommunistische periode. Onafhankelijkheid gaat ook samen met het zoeken naar een eigen economische en politieke koers. Ondanks duidelijke veranderingen was het niet eenvoudig om communistische structuren, denkwijzen en machten weg te werken (Withney, 1994). De deelname aan het Westerse kapitalisme verliep moeizaam, wat economische onzekerheid teweegbracht. Werkloosheid nam na de val ongeziene proporties aan (Withney, 1994). De economische deprivatie wakkerde gevoelens van nationalisme verder aan. Het aantal

racistisch geïnspireerde misdrijven tegenover Roma in Oost-Europa nam toe (Lucero & Collum, 2007). De sociale en economische marginalisatie van Roma ging steeds verder, mede doordat de overheid geen passend antwoord op deze problemen bood. Deze korte weergave van de geschiedenis toont aan dat anti-Roma gevoelens niet uniek zijn voor Oost-Europese landen, of dat het een recent fenomeen zou zijn (UNDP, 2002). De historische discriminatie van Roma heeft ervoor gezorgd dat deze gemeenschap in verschillende landen een nadelige positie verworven heeft (Unicef, 2007).

Een lichtpunt in deze toch vooral sombere chronologie is de opkomst van een 'Roma beweging' in de jaren 70. Deze beweging ontstond vanuit ongenoegen met de marginale sociale en economische status van Roma binnen Europa, waarbij dan ook een streven naar gelijkheid, respect en erkenning werd vooropgesteld. In 1971 organiseerde men voor de eerste keer het 'World Romani Congress' (Council of Europe, n.d.). Dankzij deze beweging krijgen de problemen van Roma internationale aandacht en wordt actie ondernomen.

2.2 HUN BENAMING: 'ROMA'

De term 'Roma' is een verzamelnaam voor migrantengroepen uit Centraal- en Oost-Europa met een specifieke, maar toch onderling verschillende origine. Deze personen worden ook wel beschreven als Zigeuners, Travellers of Voyageurs, Manouchen, Ashkali, Sinti en andere benamingen (Kruispunt M-I, 2013). In België wordt de term Roma voornamelijk gebruikt voor Roma-immigranten die vanaf de 20ste eeuw in ons land zijn komen wonen. Deze groepen leven niet meer nomadisch, maar wonen in huizen of appartementen. In het werkveld wordt dan ook vaker het onderscheid gemaakt tussen woonwagenbewoners en Roma (POD Maatschappelijke Integratie, 2012).

Eén overkoepelende term doet echter vermoeden dat deze personen dezelfde culturele eigenschappen hebben. Binnen de Roma gemeenschappen zijn er echter grote verschillen op vlak van taal, religie, cultuur en historiek (Unicef, 2007). Er zijn uiteraard wel raakvlakken. Zo vormt repressie bijvoorbeeld een hoofdstuk uit de geschiedenis van iedere gemeenschap. Toch mogen we de verschillende gemeenschappen niet homogeniseren, maar moeten we oog hebben voor de onderlinge diversiteit.

Het gebruik van de term 'zigeuner' wordt ten stelligste afgeraden omdat het refereert naar een als afwijkend beschouwde bevolkingsgroep. Zo voerde de Duitse overheerser in 1941 de Zigeunerkaart in (Foyer Brussel vzw, 2006). In België werd deze pas in 1975 afgeschaft. Het woord 'zigeuner' heeft een erg negatieve bijklank (Kruispunt M-I, 2013). Het schept een beeld van marginale woonwagenbewoners of zwervers (Hasdeu, 2009). Door sommigen wordt het dan ook als een scheldwoord ervaren.

Vanuit een streven naar gelijkheid en respect voor hun cultuur werd op het eerste Roma Congres in 1971 de term 'Roma' als officiële benaming vastgelegd (Council of Europe, 2012). Via deze officiële term wou men komaf maken met de vooroordelen en een vernieuwd zelfbewustzijn creëren. Sinds het eerste congres is het zelfbewustzijn van Roma gegroeid, getuige de opmars van de verschillende zelfhulpgroepen. Van de negatieve bijklank en vooroordelen hebben ze zich echter niet kunnen ontdoen.

Uit een onderzoek van het Centrum voor Migratiestudies, in samenwerking met Universiteit Antwerpen, vloeit onder meer de aanbeveling voort om de term 'Roma' te destigmatiseren en te nuanceren (Wauters, 2013). Het woord 'Roma' is synoniem geworden met armoede, marginaliteit en uitsluiting (UNDP, 2002). Uit angst voor de negatieve gevolgen identificeren heel wat personen van Roma-origine zich niet als Roma.

3 SITUATIESCHETS ROMA IN OOST-EUROPA

3.1 LEVEN IN ARMOEDE EN UITSLUITING

Er leven naar schatting tussen de 10 à 12 miljoen Roma in Europa (Europese Commissie, 2011a). In dit onderdeel leg ik mij voornamelijk toe op de meest voorkomende herkomstlanden van Roma in Gent. Meer concreet gaat het hier over Bulgarije, Slowakije en Roemenië. Uiteraard bevat Gent ook nog Roma met een andere nationaliteit, maar hun demografisch aandeel is relatief klein.

Sommige Oost-Europese landen hebben een grote proportie Roma binnen de nationale populatie. Precieze cijfers van het aantal Roma per land zijn niet beschikbaar. Dit omdat de bevolking niet op basis van etniciteit wordt geregistreerd. Via ruime schattingen wordt getracht de Roma populatie te vatten, zoals in tabel 1 wordt weergegeven.

Europese staat	Schatting Roma populatie (2009)	Percentage Roma in totale populatie (2009)
Bulgarije	700 000 – 800 000	10,33%
Roemenië	1 200 000 – 2 500 000	8,32%
Slowakije	400 000 – 600 000	9,17%
Tsjechië	150 000 – 250 000	1,96%

Tabel 1: Populatie Roma verspreid in Europa. Aangepast van *Breaking the cycle of exclusion: Roma children in South East Europe* (p. 14), door Unicef, 2007, Belgrado: Unicef Servië

Uit verschillende rapporten blijkt dat Roma oververtegenwoordigd zijn in de armste bevolkingslagen van de bovengenoemde nationale staten (UNDP, 2002). Daardoor

reflecteert de grootte van de proportie Roma tevens de armoedegraad van dat land (Unicef, 2007).

Wanneer de armoedegrens van €3,30 per persoon, per dag wordt vooropgesteld, is het aandeel van Roma steeds groter dan die van personen met een andere origine. In Bulgarije bijvoorbeeld is het percentage van niet-Roma die in armoede leven 5%, terwijl het percentage van Roma die dagelijks met beperkte middelen moeten rondkomen negen maal groter is, namelijk 46% (UNDP, 2006). Hetzelfde verhaal vinden we terug in Roemenië. Hoewel daar het percentage van niet-Roma die in armoede leven heel wat hoger is dan in Bulgarije (25%), worden ook hier de Roma als een arme bevolkingsgroep vertegenwoordigd (UNDP, 2006).

De armoede waarmee Roma geconfronteerd worden hangt samen met sociale uitsluiting, iets waar Roma in verschillende Oost-Europese landen op botsen (Unicef, 2007). De Europese commissie definieert sociale uitsluiting als:

'... a process whereby certain individuals are pushed to the edge of society and prevented from participating fully by virtue of their poverty, or lack of basic competencies and lifelong learning opportunities, or as a result of discrimination. This distances them from job, income and education opportunities as well as social and community networks and activities. They have little access to power and decision-making bodies and thus often feeling powerless and unable to take control over the decisions that affect their day to day lives' (Eurostat, 2010).

De definitie schenkt aandacht aan verschillende aspecten van sociale uitsluiting, en de verschillende levensdomeinen waarop dit gebeurt. Bijvoorbeeld op vlak van huisvesting en woonomstandigheden, maar ook op cultureel en politiek domein. Zo zijn de mogelijkheden tot participatie aan het democratische en politieke proces beperkt. Tenslotte maken de mogelijkheden om educatie te volgen, en de eigen competenties verder te ontwikkelen hier een belangrijk deel van uit.

Door armoede en discriminatie worden heel wat Roma naar de rand van de samenleving geduwd. Ze wonen in geïsoleerde en vervuilde buurten waar toegang tot basisvoorzieningen zoals water en elektriciteit geen evidentie is. Zo heeft bijna drie vierde van de Roma in Roemenië en de helft van Roma in Bulgarije geen stromend water in hun huis (Unicef, 2007). Terwijl 12% van de Roma-huishoudens in Roemenië, en in Bulgarije net iets meer dan 5% niet op het elektriciteitsnet zijn aangesloten (Unicef, 2007). Een proces van gettovorming leidt tot arme buurten waar voornamelijk, al dan niet uitsluitend Roma wonen. Deze segregatie met bijhorende slechte levensomstandigheden hypothekeren kansen op educatie, toegang tot werk, gezondheidszorg en andere sociale diensten.

Het is algemeen geweten dat mensen in armoede meer kinderen krijgen dan personen met een hogere sociaal economische status. Dat hoog geboortecijfer kan een defensieve reactie zijn op armoede (Moore Lappé, Rosset, & Collins, 1998) maar ook een signaal van gebrekkige informatie of beperkte toegang tot anticonceptie (UNDP, 2002). Op zich is een hoog geboortecijfer geen probleem. Een jonge bevolking draagt namelijk heel wat mogelijkheden voor de toekomstige arbeidsmarkt in zich. Dit wordt echter wel een probleem wanneer deze kinderen in mensonwaardige omstandigheden leven en onvoldoende kansen krijgen om zich te ontwikkelen. Zoals hierboven vermeld ligt het gevaar van sociale uitsluiting met bijhorende marginalisering op de loer.

Voor heel wat Roma in Oost-Europa is de formele arbeidssector niet hun belangrijkste inkomstenbron (UNDP, 2002). Minder dan 20% van de Bulgaarse en Slovaakse Roma haalt hoofdzakelijk zijn inkomen uit de formele sector. Financiële bijstand van de overheid is bij de meeste Roma in Bulgarije en Slowakije de primaire inkomstenbron (UNDP, 2002). Dit werkt verdere discriminatie en marginalisering in de hand.

Door armoede en werkloosheid zijn heel wat Roma afhankelijk van sociale uitkeringen. Indien er geen gepast beleid gevoerd wordt dreigt er een verdere afhankelijkheid. De relatieve afwezigheid van Roma in de formele sector, samen met het hoge aantal bijstandsafhankelijke personen wekt de overtuiging dat Roma er voor kiezen om in armoede te leven (Unicef, 2007). De verantwoordelijkheid voor hun erbarmelijke levensomstandigheden wordt door buitenstaanders vaak uitsluitend bij de Roma zelf gelegd.

De deelname van Roma aan het sociale systeem is asymmetrisch: hun participatie aan de formele sector is beperkt, waardoor er weinig tot geen bijdragen geleverd worden. Dit terwijl uit cijfers blijkt dat heel wat Roma wel de voordelen van bijstand ontvangen (UNDP, 2002). Deze asymmetrische relatie werkt discriminatie verder in de hand (UNDP, 2002). Het Europese Roma Rechten Centrum (ERRC) stelt dat discriminatie en etnische intolerantie veelal ontkend wordt, zowel door gewone burgers als door overheden. Door ontkenning worden racistisch geïnspireerde problemen dan ook niet aangepakt (Petrova, 2000).

3.2 DE POSITIE VAN ROMA IN ONDERWIJS

Onderzoek naar onderwijs van Roma in Oost-Europa toont aan dat een aanzienlijk deel Romaleerlingen vaak afwezig blijft. Niet alleen zijn het aantal inschrijvingen laag, het onderwijssysteem slaagt er bovendien niet in Roma jongeren op school te houden (Unicef, 2007).

Het fenomeen van weinig inschrijvingen zien we reeds gebeuren in de voorschoolse voorzieningen. Slechts 16% van de Bulgaarse Roma kinderen gaat naar de kleuterschool.

Roemenië doet niet veel beter met 17% (Unicef, 2007). Onderzoek in Slowakije toonde aan dat slechts 5,35% van de kinderen van Roma-origine waren (Salner, 2005). Dit is verontrustend aangezien het aandeel Roma in de totale Slovaakse bevolking haast het dubbele is (Council of Europe, 2012) en de Roma-populatie een erg jonge populatie is (UNDP, 2002).

Er bestaat nochtans een consensus over het belang van 'early childhood education' (Europese Commissie, 2011b). Kinderen die vroeg starten met onderwijs hebben een voordeel tegenover kinderen die dit niet doen (Unicef, 2007). Vooral kinderen uit minderhedengroepen of uit achtergestelde milieus halen hier een extra voordeel uit, zo ook Roma.

Het aantal inschrijvingen stijgt wel wanneer kinderen de leerplichtige leeftijd bereiken. Toch blijft er een inschrijvingskloof bestaan tussen Roma en niet-Roma. Het procentuele verschil tussen niet-Roma en Roma (van 7 tot 15 jaar) in Bulgarije bedraagt 20,3%. De kloof is iets kleiner in Roemenië (16,3%), maar allesbehalve verwaarloosbaar. Recent onderzoek van het Europees Agentschap voor Fundamentele Rechten schat dat meer dan 15% van de Bulgaarse Roma-jongeren tussen 7 en 15 jaar niet naar school gaat (FRA, 2012).

In het eerste jaar van de lagere school is 11,12% van de leerlingen in Slowakije van Roma-origine (Salner, 2005). Dit aandeel zakt stelselmatig. In het 6de leerjaar is slechts 8,20% van de leerling-populatie Roma (Salner, 2005). Verminderde aanwezigheid is merkbaar in het lager onderwijs en secundaire onderwijs.

Wanneer zoals in tabel 2 de onderwijskloven tussen Roma en niet-Roma in Bulgarije en Roemenië worden opgesplitst in leeftijdscategorieën van 7 tot 10 jaar en 10 tot 15 jaar dan valt op dat het verschil vooral op latere leeftijd groot is.

Land	% kloof 7 – 10 jaar	% kloof 10 – 15 jaar
Bulgarije	12,2%	28,4%
Roemenië	6,75%	26%

Tabel 2: Populatie Roma verspreid in Europa. Aangepast van *Breaking the cycle of exclusion: Roma children in South East Europe* (p. 57), door Unicef, 2007, Belgrado: Unicef Servië

De gebrekkige aanwezigheid in het secundair en hoger onderwijs, is een logisch gevolg van het absentieïsme van Roma in kleuter- en lager onderwijs. Slechts 17% van de Roma jongeren in Roemenië is in het secundaire onderwijs ingeschreven. In Bulgarije is dat amper 12% (Unicef, 2007). Niet verwonderlijk dat in beide landen slechts 1% van de Roma jongeren de stap naar het hoger onderwijs zet (Unicef, 2007).

Zowel in Bulgarije, Roemenië als Slovakije hebben veel Roma een laag opleidingsniveau. Zo deed het UNDP onderzoek naar de algemene situatie van Roma in Oost-Europa. Meer dan 40% van de Roemeense en Bulgaarse respondenten hadden de lagere school niet volbracht (UNDP, 2002). Recent onderzoek naar de geletterdheid van Roma in Oost-Europa toont zelfs aan dat de situatie niet verbetert. De leeftijdscategorie 25 tot 34 jaar heeft in Bulgarije een hoger percentage geletterdheid (87% van de Roma) dan de jongere leeftijdscategorie van 15 tot 24 jaar (slechts 82%) (Unicef, 2007).

In de zoektocht naar verklaringen voor dit absentieïsme groeit de overtuiging dat Roma ouders educatie niet belangrijk vinden of dat ze hun kinderen niet ondersteunen of motiveren (Roth & Moisa, 2011). Kwalitatieve studies bewijzen echter het tegendeel. Roma ouders vinden educatie van hun kinderen wel belangrijk. Dit impliceert dat er obstakels zijn waardoor deze kinderen niet dezelfde mogelijkheden hebben om aan onderwijs te participeren. Uit een scala van onderzoeken komen verschillende oorzaken naar voor.

Een eerste oorzaak is armoede. Roma families in armoede hebben alle moeite om gewone behoeften voor school aan te kopen (UNDP, 2002). Het gaat om zaken zoals schrijfgerei, schoolboeken of kledij. In een onderzoek naar de mogelijke oorzaken voor afwezigheid op school, werd in Bulgarije het gebrek aan fatsoenlijke kledij het meest vooropgesteld (UNDP, 2002). Onder de kostprijs moet ook de prijs verstaan worden van wat opgegeven wordt om naar school te kunnen gaan. Het volgen van voltijds onderwijs beperkt de mogelijkheid om iets bij te verdienen. De noodzaak om te helpen in het huishouden, en bij de opvoeding van jongere kinderen werden in Roemenië als belangrijke oorzaken voor afwezigheid aangegeven (UNDP, 2002). Ook dat maakt deel uit van de alternatieve kosten van onderwijs.

Het gebrek aan onderwijskansen door armoede vormt een cyclisch proces. Het ontbreken van een diploma secundair of hoger onderwijs maakt het extra moeilijk om werk te vinden binnen de competitieve markten. Geen diploma draagt dan ook een enorm risico op armoede in zich, en zo is de cirkel rond.

Een tweede oorzaak is het culturele aspect. De Roma-cultuur wordt vaak negatief of als minderwaardig aanschouwd door niet-Roma (Unicef, 2007). In het curriculum van landen met een hoog percentage Roma inwoners (Bulgarije, Roemenië en Slovakije) wordt weinig tot geen aandacht geschonken aan de geschiedenis en cultuur van Roma (O' Nions, 2010). Noch wordt er onderwezen in hun taal. Dit zou ouders en jongeren afschrikken. Andere onderzoeken halen dan weer de orale traditie van Roma aan als mogelijke oorzaak voor het absentieïsme. Niet ieder onderzoek schrijft hetzelfde gewicht toe aan de cultuur van Roma (UNDP, 2002).

Een factor waar wel enigheid over bestaat is de discriminatie van Roma in de Oost-Europese landen, zowel in de samenleving als geheel als op school. Volgens Roma ouders staat discriminatie kwaliteitsvol onderwijs in de weg. (Unicef, 2007). Deze bewering kan gestaafd worden door de vaststelling dat heel wat Bulgaarse leerkrachten toegaven dat ze lagere verwachtingen hebben voor Roma studenten (Open Society Institute, 2007). Sommige ouders reageren hierop door de keuze om naar school te gaan aan de kinderen zelf over te laten. Dat vanuit de overtuiging dat ze hun kinderen niet kunnen verplichten om naar school te gaan als ze daar gediscrimineerd worden (Roth & Moisa, 2011).

Discriminatie in de samenleving en op school kan leiden tot segregatie. Enerzijds is de segregatie geografisch. Roma wonen in aparte wijken of buurten, aan de rand van de stad of afgezonderd op het platteland. Dit betekent dat de gemeenschappen van Roma en niet-Roma effectief gescheiden leven. Scholen in gesegegreerde buurten bevatten vaak uitsluitend Roma leerlingen. Maar ook in gemengde buurten is er sprake van segregatie op school. Scholen met een hoog aantal Roma leerlingen kennen een vlucht van niet-Roma. Op die manier wordt de segregatie verder gezet. Zo telt Bulgarije 419 gesegegreerde scholen waar Roma tussen de 50% à 100% van de leerlingen populatie uitmaken (Unicef, 2007).

Daarnaast zijn er ook scholen waar beide culturen onderwijs volgen, maar ze gescheiden zijn in aparte klassen, en zelfs aparte refters. Niet alleen is segregatie onaanvaardbaar, ook de kwaliteit van onderwijs is lager bij scholen en klassen met voornamelijk Roma leerlingen (Amnesty International, 2010). Onder internationale druk wordt desegregatie en het vooropstellen van intercultureel onderwijs stilaan een beleidsprioriteit in die landen.

Segregatie manifesteert zich ook tussen de verschillende onderwijsvormen. Een hoog percentage wordt naar het buitengewoon onderwijs doorverwezen. 75% van de leerlingen in het buitengewoon onderwijs in Slovakije zijn Roma (Amnesty International, 2010). Dat is verwonderlijk gezien het aantal Roma in verhouding tot de totale bevolking slechts 9,17% bevat. De oververtegenwoordiging van Roma jongeren in het buitengewone onderwijs traject beperkt zich niet tot Slovakije, maar is merkbaar in alle Oost-Europese landen (UNDP, 2002), hoewel daar vaak geen goede reden voor is. In 46 scholen buitengewoon onderwijs in Bulgarije wordt het percentage Roma tussen de 80 à 90% geschat (Unicef, 2007). Deze scholen kennen ook een zwaar gereduceerd curriculum, waardoor de onderwijskwaliteit steevast lager is in vergelijking met het reguliere onderwijscircuit (Open Society Institute, 2007).

Er zijn verschillende redenen voor de massale doorverwijzing van Roma leerlingen naar het buitengewoon onderwijs. Enerzijds hebben zij door hun afwezigheid in de voorschoolse voorzieningen reeds een achterstand opgebouwd, wat hen extra kwetsbaar maakt wanneer

hun intelligentie getest wordt. Amnesty International beweert dat de oververtegenwoordiging van Roma jongeren in het buitengewoon onderwijs in Slowakije ondermeer te danken is aan discriminatie in het proces van diagnosestelling. Ongeveer 80% van de Roma jongeren uit het buitengewoon onderwijs is daar beland dankzij een diagnose van mentale beperking (Amnesty International, 2010).

Een tweede oorzaak is de financiële situatie van scholen uit het buitengewoon onderwijs. De financiering van deze scholen wordt bepaald op basis van het aantal ingeschreven leerlingen (UNDP, 2002). Hoe meer leerlingen, hoe hoger het budget. Scholen hebben er dus alle baat bij zoveel mogelijk leerlingen met een 'mentale beperking' in te schrijven.

In de onderwijskansen is er sprake van ongelijkheid tussen jongens en meisjes. Roma-meisjes en -vrouwen krijgen traditionele rollen toebedeeld (Unicef, 2007). Dit zorgt ervoor dat de graad van geletterdheid bij vrouwen consequent lager is dan die van mannen. Sommige meisjes op jonge leeftijd worden van school gehaald omdat ze voor jongere kinderen uit hun familie moeten zorgen. Andere reden zijn huwelijk of zwangerschap (UNDP, 2002). Ongeveer 17% van de respondenten uit het UNDP onderzoek in 2012 gaven zwangerschap en geboorte aan als reden aan voor afwezigheid op school. Dat wil echter niet zeggen dat er minder waarde aan vrouwen wordt gehecht. Integendeel, dezelfde respondenten gaven aan dat vrouwen een belangrijke rol spelen wanneer er beslissingen genomen moeten worden. Maar de rollen van meisjes op school en deze die ze binnen de gemeenschap toebedeeld krijgen zijn niet altijd compatibel.

Tenslotte schept hoge werkloosheid in Centraal- en Oost-Europese landen ook het idee dat een diploma geen garantie is voor werk (UNDP, 2002). Samen met discriminatie van Roma op de arbeidsmarkt, kan dat ertoe leiden dat er voor Roma met diploma op de arbeidsmarkt geen plaats is. Op deze manier mist onderwijs een belangrijk doel.

3.3 DE ZOEKTOCHT NAAR TEWERKSTELLING

Wanneer we naar de economie van de Oost-Europese landen kijken, mogen we niet vergeten dat na de val van het communisme in 1989, de centrale planeconomie moest wijken voor een transformatie naar de vrije markt. Deze overgang veroorzaakte een grote economische druk (Council of Europe, 2012). De staatsschuld en het werkloosheidspercentage steeg, terwijl de levensstandaard van de bevolking dramatisch terug viel. Zo daalde de levensstandaard van de Bulgaarse bevolking in de post-communistische periode met 40%. Pas in 2004 kon het land terug het niveau van voor 1989 bereiken ("Economy of Bulgaria", 2013). Hoewel deze landen nu wel een economische groei kennen, is hun bbp nog steeds niet vergelijkbaar met bijvoorbeeld het Belgische bbp. Zo heeft

Bulgarije de laagste lonen van de EU: gemiddeld €400/maand (G.K., 2013). In België daarentegen verdient men gemiddeld €1.882 netto/ maand (Global Finance, n.d.). Door ondermeer economische depressie, discriminatie op de arbeidsmarkt en onvoldoende educatie is het moeilijk voor Roma om werk te vinden. Het hebben van geen of een laag inkomen is een belangrijke push-factor (Touquet & Wets, 2013). Het zet mensen aan om op zoek te gaan naar een beter leven in een ander land.

Roma zijn niet alleen proportioneel gezien armer, bovendien is hun aandeel binnen de groep werklozen aanzienlijk groter. In 2012 wordt het werkloosheidspercentage van de bevolking in Bulgarije op 12,4% geschat, in Roemenië 7,1% en Slovakije telt 13,9% werklozen (Eurostat, 2013). Officiële cijfers zijn echter niet betrouwbaar. Zo wordt tewerkstelling in de informele sector niet in acht genomen, en er wordt niet op basis van etniciteit geregistreerd. Wanneer tewerkstelling in de informele sector echter wel wordt opgenomen, dan zijn de werkloosheidscijfers al heel wat lager. Zo werkt ongeveer 40% van de Bulgaarse beroepsactieve Roma in de informele sector. In Slovakije is dat ongeveer 42%. Roemenië is koploper met 70% (UNDP, 2002). Maar zelfs wanneer de informele sector in achtning wordt genomen, blijft 24% van de Roma in Roemenië, en 64% in Slovakije werkloos (UNDP, 2002).

In het onderzoek van UNDP haalden de respondenten van Roma origine verschillende oorzaken voor hun werkloosheid aan, zoals 'etnische afkomst', 'economische depressie in het land' en 'onadequate vaardigheden' (UNDP, 2002). Er is zeker sprake van discriminatie op de arbeidsmarkt (Unicef, 2007). Bovenstaande antwoorden tonen echter aan dat discriminatie niet de enige oorzaak van werkloosheid is. Discriminatie wordt veroorzaakt door de verschillende vooroordelen die er leven ten aanzien van de Romacultuur, ondermeer de wijdverspreide overtuiging dat Roma bewust kiezen voor werkloosheid (Hyde, 2006).

Een tweede oorzaak is verbonden met het opleidingsniveau van heel wat Roma. Hun beroepsprofiel voldoet niet aan de eisen van de arbeidsmarkt. Uit het UNDP onderzoek bleek dat de respondenten de eisen van de arbeidsmarkt onderschatten, en de impact van hun etniciteit overschatten. Desalniettemin speelt toegang tot onderwijs, en kansen voor levenslang leren een belangrijke rol. Want het opleidingsniveau is in ieder land bepalend voor de kansen op de arbeidsmarkt.

Wanneer men geen goede job op de reguliere arbeidsmarkt kan vinden, dan resten er enkel nog marginale jobs, tewerkstelling in de informele sector ofwel de illegaliteit. Het gaat meestal om jobs die niemand anders wil doen. De werkomstandigheden zijn slecht en de verloning is ondermaats. Daarnaast bieden zulke jobs geen recht op bijstand, verzekering of

pensioen. Een laatste optie is een bijstandsuitkering van de overheid, wat ook geen oplossing is op lange termijn.

De situatie van Roma in Centraal- en Oost-Europa zoals hierboven beschreven is weinig rooskleurig. Toch moet er oog zijn voor de vooruitgang die reeds geboekt is. Door internationale aandacht voor de Romaproblematiek, ondermeer vanuit Europa, worden ook in de bovengenoemde Oost-Europese landen maatregelen tegen discriminatie en stigmatisering genomen (Save the Children, 2001).

4 SITUATIESCHETS ROMA IN BELGIË

4.1 INTRA-EUROPESE MIGRATIE

Wanneer de eerste Roma naar België kwamen is niet bekend. In Brussel worden voor het eerst 'zigeuners' gezien in 1420 (Foyer Brussel vzw, 2006). De term Roma doelt voornamelijk op personen van Roma-origine die tijdens de 20ste eeuw in twee golven naar ons lang immigrerden. De eerste golf vond plaats na WOII, de tweede golf kwam op gang na de val van het ijzeren gordijn.

Steeds meer Roma kwamen naar België vanaf de jaren '90. Vanwege de sterke mediativering van cultuurverschillen werd de komst van deze groep erg zichtbaar. Uit angst voor een 'zigeunerinvasie' werden ze niet door iedereen even goed onthaald. Onder de regering-Verhofstadt werden in 1999 vierenzeventig Slovaakse Roma collectief het land uitgezet. Ons land liep in 2002 daarvoor een veroordeling op van Europees Hof voor de Rechten van de Mens (Van Puymbroeck, Van De Pol, & Oosterlynck, 2011).

Roma die in de jaren 90 vanuit de Balkan naar België kwamen kenden een ander traject. Door de oorlogen in Joegoslavië kregen ze een vluchtelingenstatuut in het kader van het Verdrag van Genève uit 1951. Het verblijf van heel wat Roma werd op deze wijze gelegaliseerd. Intussen worden deze landen als veilig gecategoriseerd waardoor een vluchtelingenstatuut niet meer mogelijk is (POD Maatschappelijke Integratie, 2012). Dat impliceert echter niet dat er geen sprake meer is van discriminatie van Roma in de Balkan.

Uit het jaarverslag Migratie 2008 van het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding blijkt dat de instroom van migranten blijft toenemen (CGKR, 2008). De laatste jaren bestaat het leeuwendeel van de immigraties uit EU-burgers (55%). De toestroom van Bulgaren en Roemenen kende de laatste jaren een forse toename. Het aantal Roemenen steeg van 2150 in 1997 naar 26.383 in 2010. De Bulgaarse gemeenschap is

minder omvangrijk. In 2000 telde België 1044 legaal verblijvende Bulgaren, tien jaar later was hun aantal gestegen tot 13.171 (Touquet & Wets, 2013).

Hoeveel van deze immigranten Roma zijn, is niet geweten omdat er geen etnische registratie bestaat. Daarom kan er slechts een schatting gemaakt worden van het aantal Roma. In 2012 schatte men het aantal op 30.000 (Council of Europe, 2012) verspreid over verschillende Vlaamse steden en Brussel.

	Instroom MOE-migranten	Geschatte aantal Roma in 2010
Antwerpen	3.600	4.000
Gent	1.935	4.300
Sint-Niklaas	234	800
Heusden-Zolder	148	75
Diest	73	230 à 250
Temse	58	400
Brussels Hoofdstedelijk Gewest		6.500 à 7.000

Tabel 3: Instroom van MOE-migranten in 2010 in Vlaamse gemeenten met een Roma-concentratie Aangepast van *Vlaams actieplan MOE(Roma)-migranten*, (p.12), door Vlaamse overheid, 2012a, Brussel.

Hoewel vele Roma de intentie hadden om naar het Westen te emigreren, is België niet voor iedereen een bewuste bestemming. Sommigen zijn hier gestrand op hun doortocht naar Engeland of Frankrijk. Anderen komen wel bewust naar België omdat hun familie hier woont of vanwege de sociale zekerheid (Hasdeu, 2009).

Het statuut dat Roma in België krijgen is bepalend voor hun verdere verblijf. Volgens het ICMPD-rapport (2001) kunnen we Roma in drie groepen verdelen:

1. Ten eerste zijn er Roma die in het land van herkomst openlijk het slachtoffer waren van discriminatie en geweld, soms toegebracht door de plaatselijke autoriteiten. Sommigen van hen krijgen asiel, maar hun aantal is vrij klein.
2. Een tweede groep bevat Roma met meer middelen. Aan de hand van de asielaanvraag proberen zij gedurende een periode in België te blijven, om zo hun economische situatie te verbeteren. Ze proberen zo lang mogelijk in het asielsysteem te blijven.
3. De derde groep bestaat uit Roma waarbij de redenen om te migreren een combinatie van factoren is. In sommige gevallen waren deze personen slecht geïnformeerd door

de media. De teleurstelling is dan ook groot wanneer ze beseffen dat de kans op een permanent verblijf erg klein is. Terugkeren is vaak geen optie omdat ze het merendeel van hun middelen in de reis naar het Westen geïnvesteerd hebben. Deze groep is erg coöperatief in het opstarten van vrijwillige terugkeer.

Onzekerheid over het toekomstige verblijfstatuut staat integratie in de weg. Ze weten namelijk niet welke rechten ze in de nabije toekomst zullen hebben (POD Maatschappelijke Integratie, 2012). Roma uit Bulgarije, Roemenië en Slovakije zijn Europese burgers. Slovakije trad in 2004 toe tot de Europese Unie, Bulgarije en Roemenië volgden in 2007. De burgers van deze lidstaten hebben recht op vrij verkeer en verblijf in andere EU-lidstaten. Indien men langer blijft dan drie maanden is dit recht niet onvoorwaardelijk. In de huidige Europese wetgeving zijn volgende voorwaarden geldend (Europa, samenvatting Europese wetgeving, 2009):

- 1) Het hebben van werk, of werken als zelfstandige
- 2) Beschikken over voldoende bestaansmiddelen opdat de persoon niet ten laste komt van de bijstandsregeling van het gastland
- 3) Studeren in het gastland
- 4) Familie zijn van een burger van de Unie die aan een van bovengenoemde voorwaarden voldoet.

Voor heel wat Roma is het niet eenvoudig om aan een van deze voorwaarden te voldoen. Niet alleen hebben ze een laag opleidingsniveau en onvoldoende talenkennis, de Belgische overheid heeft bovendien bij de toetreding van Bulgarije en Roemenië tot de EU overgangsmatregelen ter bescherming van de eigen arbeidsmarkt genomen. Roemenen of Bulgaren moeten bijvoorbeeld in het bezit zijn van een arbeidskaart B alvorens ze kunnen werken. In de praktijk kunnen ze dus enkel in knelpuntberoepen tewerk gesteld worden. Een verblijfsaanvraag als zelfstandige is een laatste optie die ook vaak door Roma gebruikt wordt (POD Maatschappelijke Integratie, 2012).

Er moet ook rekening gehouden worden met het bestaan van discriminatie op de arbeidsmarkt. Het Europese Agentschap voor de Grondrechten voerde in 2009 een onderzoek naar discriminatie van minderheden binnen de Europese lidstaten. Op de arbeidsmarkt blijkt discriminatie het grootst te zijn, en ook Roma blijven hier niet van gespaard. Een op twee ondervraagde Roma gaf aan dat ze in de afgelopen twaalf maanden gediscrimineerd werden (FRA, 2009).

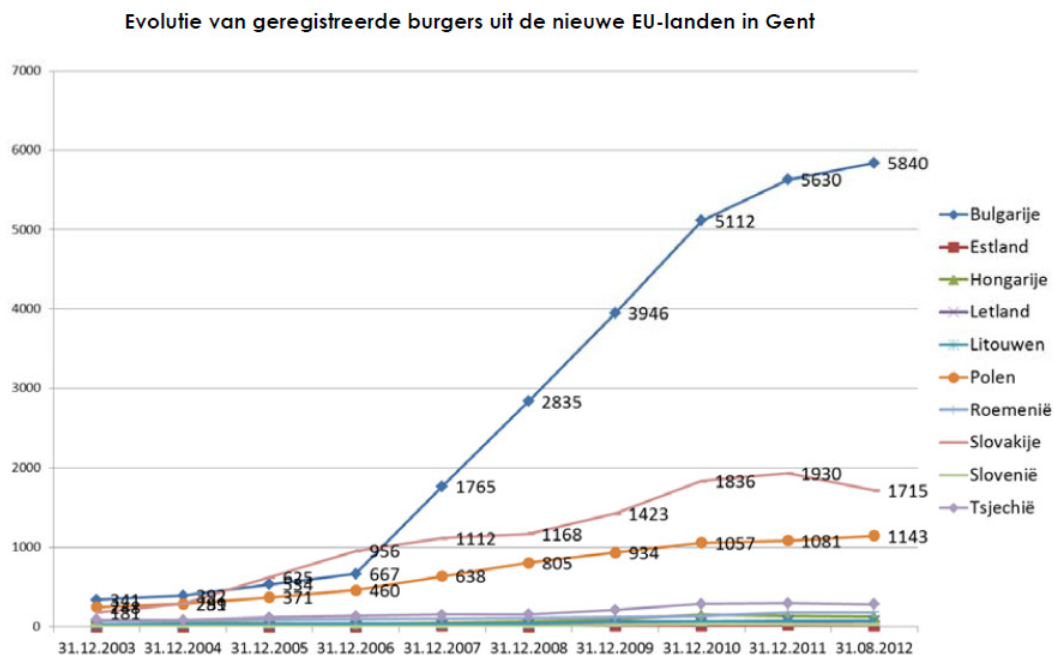
Het verwondert niet dat ook in België de werkloosheidsgraad van Roma hoog is. Slechts een heel beperkt aantal Roma wordt tewerkgesteld op basis van een standaard

arbeidsovereenkomst, terwijl net dit type contract toegang verleent tot de sociale zekerheid (Vlaamse Overheid, 2012a). Het gebrek aan werk en dus ook een vast inkomen verhoogt het risico op armoede aanzienlijk. De gevolgen hiervan zijn dan ook op alle levensdomeinen voelbaar. In de casus van de Gentse Roma wordt dit verder geconcretiseerd.

4.2 GENT ALS LOKALE CASE

Al in de jaren '90 bestond er een migratie van Roma in Gent en ook de laatste jaren kent de Arteveldestad een enorme toename van Roma-migranten (Touquet & Wets, 2013).

Hoeveel Roma zich precies binnen de Gentse stadsmuren hebben gevestigd is niet geweten. Schattingen lopen uiteen van 4.300 tot 5.500 Roma (POD, Maatschappelijke Integratie, 2012; Vlaamse Overheid, 2012a). Deze schattingen zijn gebaseerd op immigratiecijfers naar nationaliteit zoals figuur 1 weergeeft.

Figuur 1: Evolutie van geregistreerde burgers uit de nieuwe EU-landen in Gent. Overgenomen van het bevolkingsregister Stad Gent in *Intra-Europese migranten in het Gentse basis en secundair onderwijs. Situatieschets en aanbevelingen*, (p. 5.), door POC Werkgroep Onderwijs, 2013, Gent.

Zo wordt geschat dat ongeveer 50% van de Bulgaren die naar Gent trekken Roma zijn. Binnen de Slowaken en Roemenen bevat het aandeel Roma 90% (Verhaeghe, Van der Bracht, & Van de Putte, 2012). Uiteraard telt Gent ook Roma afkomstig uit Tsjechië en voormalig Joegoslavië, maar hun aandeel is erg klein in vergelijking tot de eerder genoemde groepen.

4.2.1 DE BULGAARSE, SLOWAAKSE EN ROEMEENSE ROMA VAN GENT

Zowel op vlak van nationaliteit, taal en cultuur is er een enorme diversiteit tussen de Romagemeenschappen. In het volgende hoofdstuk gaan we dieper in op die verschillen waarbij we niet enkel oog zullen hebben voor de verschillen tussen die gemeenschappen, maar ook daarbinnen.

De Bulgaarse Roma spreken overwegend Turks. Deze groep vindt dan ook snel aansluiting bij de erg omvangrijke Turkse gemeenschap (Hemelseoet, 2013). Hierdoor bevinden ze zich in een andere positie dan niet-Turkssprekende Roma. De mogelijkheid om binnen deze gemeenschap huisvesting en tewerkstelling te vinden is een belangrijke pull-factor van Gent. Net omdat ze snel aansluiting vinden in de Turkse gemeenschap zijn ze minder zichtbaar, wat opmerkelijk is wegens hun relatief groot aantal (Touquet & Wets, 2013).

Het verblijf in Gent is in de meeste gevallen permanent, ondanks hun initiële verwachtingen. Zoals figuur 1 aantoont is de immigratie van Bulgaren in Gent een vrij nieuw fenomeen. Sluitende conclusies over de duur van hun verblijf zijn dan ook moeilijk te vormen.

De Slovaakse Roma in Gent woonden in hun geboorteland in achtergestelde buurten en getto's. Beelden van Lunick IX, een getto waar veel Slovaakse Roma vandaan komen, laten weinig aan de verbeelding over. Het gaat vaak om grote families met beperkte middelen en een lage scholingsgraad waardoor ze – ondanks hun inspanningen – niet snel werk vinden (Touquet & Wets, 2013). Net zoals in Slovakije dreigen ze in België in de lagere sociale klassen terecht te komen (Hemelseoet, 2013).

Weinigen hebben de ambitie om naar hun land van herkomst terug te keren (Touquet & Wets, 2013). Cijfers doen echter vermoeden dat hun verblijf in Gent van tijdelijke aard is. Voor iedere tien Slovakken die zich in de periode 2004 tot 2010 in Gent vestigden, vertrokken er vier (Verhaeghe, Van der Bracht, & Van de Putte, 2012). Dat valt te verklaren door cirkelmigratie. Hierbij komt men voor een tijdje naar België, reist men verder naar een ander land en keert men tenslotte terug naar ons land (Verhaeghe, Van der Bracht, & Van de Putte, 2012).

Ten slotte bevat Gent ook een aantal Roemeense Roma. Het gaat om Roma die met een duidelijke doel naar België komen, namelijk: een inkomen verwerven door te bedelen om zo een beter leven in Roemenië uit te bouwen. Een deel van het geld dat ze verdienen sturen ze meteen op naar familieleden en kinderen. Deze gemeenschap is vrij klein en wisselt voortdurend van samenstelling, maar door hun bedelactiviteiten zijn ze wel erg zichtbaar. Op diensten van de stad of het sociale zekerheidsstelsel wordt haast geen beroep gedaan. Hun onconventionele levenswijze schept het idee dat ze zichzelf buiten de samenleving plaatsen

(Touquet & Wets, 2013). Deze groep heeft dan ook niet ambitie om in België een leven op te bouwen (Hemelsoet, 2013).

4.2.2 DE LEVENSONMSTANDIGHEDEN VAN GENTSE ROMA

Net zoals voor veel nieuwkomers is het voor Roma niet eenvoudig om in Gent een nieuw leven op te bouwen mede omdat hun startkapitaal en opleidingsniveau bij aankomst laag is.

Ten eerste brengt dit problemen mee op vlak van huisvesting. Door hoge prijzen en discriminatie op de private woningmarkt vinden ze niet snel een verblijfplaats. In 2010 kreeg het Centrum voor Gelijke Kansen en Racismebestrijding 129 nieuwe meldingen in verband met discriminatie in de huisvesting, waarvan ongeveer de helft op 'raciale' gronden (CGKR, 2011). Omdat er geen controle is op die woningmarkt is het probleem moeilijk aan te pakken.

Bulgaarse Roma hebben sneller toegang tot de woningmarkt via de Turkse gemeenschap, maar betalen vaak veel huur voor een vervallen pand en moeten werken tegen een hongerloon (Hemelsoet, 2013). De positie van Slovaakse en Roemeense Roma is dikwijls marginaal. Indien zij geen woonst op de reguliere woningmarkt vinden, dan kraken ze een pand. In Gent zijn er dan ook heel wat kraakpanden terug te vinden, waarvan een aantal door Slovaakse of Roemeense Roma bewoond zijn.

Ook in Gent is er sprake van ruimtelijke segregatie. Een groot deel van de Slovaakse Roma woont in de Muide, afgaande op het gegeven dat ongeveer 6% van de bewoners van de Muide Slovaak is kunnen we besluiten dat heel wat Slovaakse Roma in die buurt wonen (Verhaeghe, Van der Bracht, & Van de Putte, 2012). Bulgaren leven verspreid over de verschillende buurten van de Gentse negentiende-eeuwse gordel. In de buurt Dampoort maken ze ongeveer 15% van de inwoners uit, de buurt aan de Tolhuislaan staat met 13% op de tweede plaats. Andere buurten zijn de Wondelgemstraat, Blaisantvest en de Afrikalaan (Verhaeghe, Van der Bracht, & Van de Putte, 2012).

Slechte huisvesting kan leiden tot gezondheidsproblemen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er een kloof is vastgesteld tussen de gezondheid van de algemene Belgische bevolking en Roma (POD Maatschappelijke Integratie, 2012). Sociale ongelijkheid veroorzaakt ook verschillen in gezondheid (Willems, 2012). Mogelijke oorzaken zijn niet alleen de slechte huisvesting, ook fysiek zware arbeid werk, onvoldoende gezond voedsel en financiële drempels in de dienstverlening oefenen een invloed uit. Gezondheid manifesteert zich niet louter fysiek. De onzekerheid met betrekking tot het verblijfsstatuut, inkomen en huisvesting heeft ook een psychologische impact (Hemelsoet, 2013).

4.2.3 ROMAKINDEREN EN –JONGEREN IN HET GENTSE ONDERWIJS

Bovenstaande problemen vinden we ook terug bij kinderen, wat een invloed uitoefent op hun positie in het onderwijs. In de scholing van Roma duiken heel wat problemen op, zowel vanuit het perspectief van de bestaande instellingen, als vanuit het perspectief van de Roma zelf (Hemelseoet, 2013).

De Belgische grondwet voorziet een leerplicht voor alle 6- tot 18-jarigen die op het Belgische grondgebied verblijven. Ook geïmmigreerde kinderen zijn verplicht om zich na hun 60ste dag in België, op een school in te schrijven. Het decreet voor Gelijke Onderwijskansen, ook wel gekend als het GOK-decreet, wil uitsluiting en discriminatie van kansarme kinderen tegengaan (Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, 2002) door scholen met Roma kinderen extra te ondersteunen. Om te weten hoeveel Roma er precies op school zitten worden er Roma-attesten gebruikt, zoals vermeld in omzendbrieven BaO/2006/04 en SO2005/07. Deze attesten zijn een heikel punt. Aan ouders wordt gevraagd een attest te tekenen waarin ze erkennen ‘trekkende bevolking’ te zijn terwijl het merendeel in een appartement of- huis woont. Daarnaast bestaat door het gebruik van zulke attesten een gevaar voor discriminatie en stigmatisering. Mensen worden op basis van hun etniciteit geregistreerd. Dat is in tegenspraak met de antidiscriminatie wetgeving (Hemelseoet, 2013). Daarnaast kan het tekenen van zo’n attest als schandelijk ervaren worden, omdat de term Roma een negatieve connotatie heeft gekregen.

In de Gentse POC-nota (2013) worden enkele knelpunten waar Roma en onderwijsinstellingen mee kampen wanneer het over educatie gaat aan de orde gesteld. Deze zijn ondermeer schoolverzuim, moeilijke communicatie tussen ouders en onderwijsinstelling, beperkte onderwijservaring van de leerling, onzeker verblijfsstatuut en lacunes in de overgang naar het secundaire onderwijs.

Daarnaast bracht de Gentse Integratiedienst op basis van gegevens van het Agentschap voor Onderwijsdiensten cijfermateriaal over basis- en secundair onderwijs in Gent uit. Tabellen 4 en 5 maken hier deel van uit.

Nationaliteit	KO+LO	BuKO+BuLO	KO+LO	BuKO+BuLO
Belgische	22096	1730	93%	7%
Bulgaarse	692	54	93%	7%
Slowaakse	347	81	81%	19%

Tabel 4: Aantallen in gewoon en buitengewoon kleuter- en lager onderwijs. Aangepast van *Cijfermateriaal basis en secundair onderwijs Gent*, (p. 9-10), door Integratiedienst Stad Gent, 2012, Gent.

Reeds in het kleuter- en lager onderwijs zijn er proportioneel gezien meer Slovaakse leerlingen in het buitengewoon onderwijs. Dit fenomeen zet zich voort in het secundaire onderwijs.

Nationaliteit	Volt. Sec.	DBSO	BuSO
Belgische	93%	2%	5%
Bulgaarse	78%	14%	8%
Slovaakse	52%	15%	33%

Tabel 5: Aantallen in voltijds, deeltijds en buitengewoon secundair onderwijs. Aangepast van *Cijfermateriaal basis en secundair onderwijs Gent*, (p. 9-10), door Integratiedienst Stad Gent, 2012, Gent.

Uit tabel 5 blijkt dat heel wat Roma in het buitengewoon onderwijs van Gent zitten, aangezien 90% van de Slovakken in Gent van Roma-origine is. De Bulgaren daarentegen hebben een even groot aandeel als de Belgische leerlingen in het buitengewoon kleuter- en lager onderwijs. In het secundaire onderwijs is het Bulgaarse aandeel 3% hoger dan de Belgische. Opvallend is het verschil met de Slovaakse groep, waarvan 33% van de leerlingen in het buitengewoon secundair onderwijs zit. Of dit betekent dat het profiel van Bulgaarse leerlingen anders is dan dit van Slovaakse leerlingen is niet bekend (POC Werkgroep Onderwijs, 2013).

Ook in dit geval kan gesteld worden dat de problemen waar onderwijsinstellingen mee geconfronteerd worden niet geheel uniek aan Roma zijn. Uit divers wetenschappelijk onderzoek is gebleken dat ons onderwijssysteem filtert, segregert en ongelijkheid reproduceert (Nicaise, 2001). Leerlingen uit lagere sociale milieus of met een andere etnische afkomst hebben minder kansen in het onderwijs dan welgestelde en autochtone leerlingen. Ook kinderen waarvan de ouders een laag opleidingsniveau hebben zijn bijzonder kwetsbaar. Het gebrek aan onderwijskansen komt onder meer tot uiting door een verhoogd risico om in het buitengewoon onderwijs terecht te komen (Nicaise, 2001) of het vroegtijdig uitstromen in het secundaire onderwijs, zonder diploma of getuigschrift.

Romaleerlingen komen uit een lager sociaal milieu en hebben een andere etnische afkomst. Daarnaast is in hoofdstuk drie gebleken dat ouders weinig of slechte ervaringen hebben met onderwijs in het land van herkomst. De problemen die Roma leerlingen op school zijn verbonden met de sociaaleconomische positie waarin ze verkeren, en de moeilijkheden die immigratie met zich meebrengt.

Zo is het leren van een nieuwe taal niet eenvoudig. OKAN-klassen (Onthaalonderwijs Anderstalige Nieuwkomers) vangen dit probleem goed op, door intensief te onderwijzen in Nederlandse taal. Maar toch is één jaar vaak te weinig. Zelfs vlijtige en begaafde leerlingen hebben het moeilijk in het vervolgonderwijs (POC Werkgroep Onderwijs, 2013). De leeftijd vormt een belangrijke factor. Hoe jonger, hoe makkelijker de aanpassing is en hoe groter de kans dat taal- of leerachterstand zich niet voordoet (Foyer Brussel vzw, 2006).

Wanneer er een kloof bestaat tussen de thuis- en schoolcultuur is het moeilijk voor het kind om zich aan de schoolcontext aan te passen. Wat die Romacultuur precies inhoudt blijkt moeilijk te verhelderen (Hemelsoet, 2013).

Roma zouden vooral gebruikmaken van een orale traditie, waarbij praktische kennis wordt verspreid die bruikbaar is in de alledaagse realiteit (Foyer Brussel vzw, 2006). Dat zou kunnen botsen met de schriftcultuur in het onderwijs, waar ook abstracte en theoretische kennis belangrijk is.

Soms leggen onderwijsinstellingen de oorzaak bij de ouders. Leerkrachten ervaren dat ouders niet het gewenste opleidingsniveau hebben om hun kinderen bij schoolwerk te helpen. Daarbij wordt gesteld dat ouders vaak niet gemotiveerd zijn om kinderen bij school te helpen of niet geloven in de schoolcarrière van hun kinderen. Zo groeit de perceptie dat de ouders onwillig zijn.

Toch zijn taal- en cultuurverschillen niet de enige barrières. We mogen de omstandigheden waarin Roma leven niet uit het oog verliezen. Indien Roma geen zekerheid hebben over hun verblijfssituatie, is het moeilijk om een toekomstperspectief op vlak van onderwijs en tewerkstelling te ontwikkelen. Inspanningen op school kunnen dan wel geleverd worden, zonder te weten waartoe ze zullen leiden. Onzekerheid manifesteert zich ook op vlak van huisvesting (Hemelsoet, 2013). Wonen in een kraakpand biedt weinig zekerheid.

Factoren zoals fysieke ruimte om huiswerk te maken, de beschikbaarheid van stromend water en zeep om fris op school te verschijnen of geld voor fatsoenlijke kledij en schoolgerij hebben allemaal een invloed op de onderwijssituatie van Roma (Foyer Brussel vzw, 2006).

5 INITIATIEVEN VANUIT VERSCHILLENDE BELEIDSNIVEAUS

5.1 BELEID VANUIT HET EUROPESE NIVEAU

Een beknopt overzicht van het toegepaste beleid inzake Roma geeft een inzicht in de manier waarop beleidsmakers naar Roma kijken. De vorming en implementatie van het beleid heeft een weerslag op de samenleving als geheel. In een zoektocht naar het toegepaste beleid is

het Europese beleid eerste stap. Dat vormt immers het kader waarbinnen het nationaal beleid ontwikkeld wordt.

Omdat Europa niet op eigen houtje de integratie van meer dan 10 miljoen Roma in Europa kan realiseren, creëerde de Europese Commissie een kader voor de lidstaten. Voor december 2011 werd iedere lidstaat aangespoord om een nationale strategie voor de integratie van Roma vast te leggen met daarin doelstelling voor de integratie van Roma (Europese Commissie, 2011a). De klemtoon moest liggen op economische integratie.

Het belang van het economische aspect van integratie is te begrijpen vanuit de Europese strategie voor duurzame en inclusieve economische groei. Naar aanleiding van de Europese crisis werd in 2000 een strategie bepaald om de Europese markt aantrekkelijk en competitief te maken doormiddel van jobcreatie, duurzame energie en hoogopgeleiden. Op die manier wil men armoede en sociale uitsluiting terugdringen (Europese Commissie, 2013).

Die strategie, ook wel de EU2020-strategie genoemd, is relevant voor het EU-kader voor de integratie van de Roma (Europese Commissie, 2012). In vergelijking met de totale EU-bevolking is de Romagemeenschap erg jong: 35,7% is jonger dan 15 jaar (Europese Commissie, 2011a). Dat impliceert dat een aanzienlijk deel van de Roma de beroepsactieve leeftijd bereikt heeft. De overgrote meerderheid hiervan heeft echter niet de nodige opleiding gehad voor tewerkstelling op de reguliere arbeidsmarkt. Investeren in onderwijs aan Romakinderen en participatie van volwassenen aan de arbeidsmarkt heeft dus economische voordelen. Het leidt tot hogere productiviteit, hogere opbrengsten aan inkomstenbelastingen en lagere overheidsuitgaven voor sociale bijstand (Europese Commissie, 2011a). In deze benadering lijkt de constructie van jeugd als toeleiding naar volwassenheid de bovenhand te hebben.

De EU-doelstellingen voor de integratie van Roma richten zich op vier deelgebieden: toegang tot onderwijs, werkgelegenheid, gezondheidszorg en huisvesting. De lidstaten worden aangemoedigd om op basis daarvan een nationale strategie uit te tekenen.

5.2 BELEID VANUIT HET BELGISCHE NIVEAU: DE NATIONALE STRATEGIE

De Europese Commissie heeft bepaald dat de invulling van de strategie voor de integratie van Roma op niveau van de lidstaten gebeurt. Ook België heeft eind 2011 een nationale strategie ingediend. Hierin wordt geopteerd voor een geïntegreerde aanpak, zowel horizontaal (tussen de beleidsdomeinen) als verticaal (tussen de bevoegdheidsniveaus) (POD Maatschappelijke Integratie, 2012). Dit betekent dat ook de gemeenschappen en gewesten verantwoordelijkheden krijgen toebedeeld.

De Interministeriële Conferentie Integratie in de Maatschappij (deze verenigt de federale regering, de gewesten en de gemeenschappen) richtte in 2011 een Werkgroep Roma op. Deze werkgroep werd belast met de uitwerking van de nationale strategie voor de integratie van Roma in België (POD Maatschappelijke Integratie, 2012). Ook concrete acties om de doelstellingen van de nationale strategie te bereiken worden door de IMC Werkgroep Roma geëvalueerd.

Volgende doelstellingen komen in het actieplan voor: bevordering van participatie, toegang tot onderwijs, toegang tot werk, toegang tot gezondheidszorg, toegang tot huisvesting en essentiële diensten, migratie, toegang tot maatschappelijke integratie, verzekering van beleidscoördinatie, strijden tegen discriminatie en tot slot de stimulering van dataverzameling.

In de nationale strategie zijn de acties die op federaal niveau gerealiseerd worden beperkt. Dat is onder meer een gevolg van onze complexe staatsstructuur. De gemeenschappen zijn bevoegd voor onderwijs, taal, cultuur en persoonsgeboden aangelegenheden met betrekking tot gezondheidsbeleid en hulp aan personen. De gewesten zijn binnen hun domein verantwoordelijk voor economie, tewerkstelling en huisvesting. Het grootste deel van de acties uit de nationale strategie vallen onder de verantwoordelijkheid van de gemeenschappen en gewesten.

5.3 BELEID VANUIT VLAANDEREN: HET VLAAMSE ACTIEPLAN

Hierboven blijkt dat een beleid nooit geïsoleerd tot stand komt. Het refereert naar de uitgezette strategieën van bovenliggende niveaus. Zo wordt er in het Vlaams Actieplan voor Midden- en Oost-Europese (Roma) migranten ook naar het EU-kader en de nationale strategie verwezen. Anderzijds is het Vlaamse actieplan ook onderdeel van het ruimere Vlaamse inburgerings- en integratiebeleid (Vlaamse Overheid, 2012a). Omdat de integratie van MOE migranten echter specifieke aandacht vraagt, werd dit afzonderlijk behandeld.

In het Vlaamse actieplan wordt gewezen op de specifieke positie die Roma in het beleid innemen (Vlaamse Overheid, 2012a). Vanuit het idee dat Roma gericht zijn op overleven, wordt er in het Vlaamse beleid gesteld dat deze doelgroep onvoldoende inspanningen voor activering levert. Inactiviteit leidt tot afhankelijkheid van het sociaal zekerheidssysteem. Deze druk op het systeem wil de Vlaamse overheid echter vermijden. In het actieplan wordt dan ook aandacht geschonken aan het activeren van de Roma gemeenschap, en het voor ogen houden van een realistisch toekomstbeeld.

“Wanneer de toekomst van Roma in Vlaanderen ligt, zullen we Roma beschouwen als volwaardige partners die specifieke ondersteuning nodig hebben om volwaardig te kunnen

participeren aan onze samenleving en die hierbij ook hun eigen verantwoordelijkheid opnemen” (Vlaamse Overheid, 2012a: p. 20).

In het Vlaamse Actieplan staat dat ook de MOE-migranten zelf verantwoordelijkheden dragen (Vlaamse Overheid, 2012a). Dat principe is niet uniek voor het Vlaamse beleid, ook op Europees en nationaal niveau wordt benadrukt dat integratie een tweerichtingsproces is. Er worden inspanningen verwacht van de beleidsactoren én de MOE-migranten. In het Vlaamse beleid wordt bijvoorbeeld gewezen op de nood aan responsabilisering van deze doelgroep.

“Zij moeten bewust gemaakt worden van de realiteit en de grenzen van onze samenleving en moeten aangesproken worden op hun individuele verantwoordelijkheid en plichten als medeburger.” (Vlaamse Overheid, 2012a: p. 21)

Bovenstaande passage past volledig in het actuele politieke discours waar het bekomen van rechten ook plichten met zich meebrengen.

Het Vlaamse integratiebeleid bevat drie strategische doelen die in verschillende acties geoperationaliseerd worden. Meer concreet gaat het om volgende doelstellingen:

- 1) Evenredige participatie realiseren via empowerment en inspraak, en het toegankelijk maken van alle organisaties, voorzieningen en informatie.
- 2) De sociale samenhang versterken door te streven naar wederzijdse openheid en respect, en het bevorderen van interculturele contacten.
- 3) Een onderbouwd, gecoördineerd en inclusief beleid uit bouwen. Dit door te beschikken over een operationeel instrumentarium, om zo het lokale niveau te ondersteunen

De derde en laatste doelstelling wordt onder andere gerealiseerd door de oprichting van een Vlaamse MOE-Werkgroep. Die heeft als opdracht om structurele en inclusieve maatregelen voor te stellen en op te volgen (Vlaamse Overheid, 2012a). Daarnaast stemt het de acties van verschillende beleidsdomeinen op elkaar af. De cijfers, resultaten en knelpunten hiervan worden in een jaarlijks gegoten.

In het Vlaams MOE (Roma)-beleid gaat men er van uit dat lokale besturen het best geplaatst zijn om samenlevingsproblemen te detecteren en te beheersen (Vlaamse Overheid, 2012a). Hoewel er acties ondernomen worden op het niveau van de gemeenschappen en gewesten, wordt in Vlaanderen het beleid ten aanzien van MOE-migranten voornamelijk aan het lokaal niveau toevertrouwd.

Om de communicatie tussen Vlaams en lokaal niveau goed te laten verlopen werd in 2011 een centraal aanspreekpunt Midden- en Oost-Europese (Roma)migratie opgericht. Dit werd bij het Kruispunt Migratie – Integratie vzw geïnstalleerd. Zowel lokale besturen als Vlaamse beleidsvormers van verschillende domeinen kunnen bij dit centraal aanspreekpunt terecht met vragen in verband met Midden- en Oost-Europese (Roma)migratie. Via deze weg ondersteunt het Vlaamse MOE (Roma) – beleid het integratiebeleid van lokale overheden.

5.4 DE LOKALE CASE: HET GENTSE BELEID

Zoals hierboven reeds vermeld spoort de Europese Commissie de lidstaten aan om een nationale strategie te ontwikkelen. In het geval van België zijn ook de onderliggende niveaus, in casu de gemeenschappen en gewesten daarbij betrokken. De Vlaamse overheid biedt doormiddel van een actieplan begeleiding en ondersteuning, maar de uiteindelijke implementatie van dat beleid wordt overgelaten aan de lokale besturen.

In deze waterval van verantwoordelijkheden krijgt het lokale bestuur, in dit geval het bestuur van de stad Gent, een belangrijke rol toebedeeld. De stadsadministratie en het OCMW van Gent beschouwen de intra-Europese migratiestromen, met bijhorende problemen echter ook als een politieke verantwoordelijkheid van de Europese Unie (Philippeth & Philips, 2010). Gent wil niet alleen verantwoordelijk zijn voor de aanpak van het migratiefenomeen. Wanneer een geïntegreerde aanpak vooropgesteld wordt, is een samenwerking tussen de verschillende beleidsniveaus onontbeerlijk.

Opmerkelijk in het Gentse integratiebeleid is de bewuste keuze om niet categoriaal tewerk te gaan. Het Gentse integratiebeleid richt zich op alle nieuwkomers en ook op de samenleving als geheel. Wel is er speciale aandacht voor bijzondere categorieën van personen (Stad Gent, 2012). Voor personen in een achterstandspositie of zonder een wettelijk verblijf worden extra inspanningen geleverd. Aangezien Roma vaak tot deze groepen behoren, wordt er ook aan hen bijkomende aandacht besteed. Maar van een echt categoriaal beleid is er geen sprake.

Het Gentse integratiebeleid erkent de push-factoren die er voor zorgen dat personen uit bepaalde Oost-Europese landen emigreren. De pull-factoren, de redenen waarom migranten voor Gent kiezen, wil de stad graag onder controle houden (Philippeth & Philips, 2010) omdat de draagkracht van de stad niet onbeperkt is en samenlevingsproblemen in de stad vermeden moeten worden. De stad Gent voert dan ook een tweesporenbeleid waarmee ze enerzijds nieuwkomers wil ondersteunen en begeleiden met hun integratie in de maatschappij en tegelijkertijd wordt ook repressief opgetreden tegen illegale praktijken en overlast (Philippeth & Philips, 2010).

Het Gentse integratiebeleid is opgesteld rond zes prioritaire thema's:

- 1) Migratie
- 2) Werk
- 3) Onderwijs
- 4) Gezondheid
- 5) Antiracisme
- 6) Armoede

Door beleid en actie te voeren rond bovengenoemde thema's wil de stad nieuwkomers de kans geven om zelfstandig aan de samenleving te participeren. In de vormgeving van het lokale integratiebeleid krijgt de Gentse integratiedienst een coördinerende rol toebedeeld (Stad Gent, 2012). Met de beleidsteksten als basis streeft deze dienst naar samenwerking en afstemming tussen verschillende actoren.

5.4.1 ROMA IN HET GENTSE ONDERWIJS

De thema's onderwijs en tewerkstelling worden als belangrijke hefboomen gezien om volwaardig aan de samenleving deel te nemen (Stad Gent, 2012). Op vlak van onderwijs wil de stad de onderwijskansen verhogen door te streven naar een maximaal aantal ingeschreven jongeren en het verbeteren van de schoolloopbaan. Zoals eerder vermeld wordt er ook bijzondere aandacht besteed aan intra-Europese migratie, onder meer Roma jongeren.

In de stad zijn er een aantal initiatieven opgestart die specifiek gericht zijn op educatie van Roma-jongeren, bijvoorbeeld het Gentse scholenoverleg "Roma en onderwijs". Dit overlegorgaan is informeel gegroeid en wordt bevolkt door personen die in hun onderwijspraktijk dagelijks met Roma in contact kwamen (Hemelsoet, 2013). In dit overleg worden ervaringen uitgewisseld, discussies aangegaan en beleidsaanbevelingen geformuleerd. Andere initiatieven zijn dan weer op een ruimere doelgroep gericht, maar bereiken de Roma-gezinnen ook. Bijvoorbeeld het Brugfigurenproject. Dat project versterkt de brugfiguren organisatorisch en methodisch in hun werking met intra-Europese migranten, waaronder ook Roma (Hemelsoet, 2013). Toch zijn deze brugfiguren niet alleen voor Roma aanspreekbaar, maar trachten zij een brug te vormen tussen de scholen en de volledige Gentse bevolking.

Nog een belangrijke actor is het Permanente overlegcomité dat tot stand kwam naar aanleiding van de beleidsnota van de Stad Gent over Intra-Europese migratie in 2010. Samen met de integratiedienst ontwikkelt het POC betere methoden voor informatie-

uitwisseling, samenwerking en beleidsafstemming die de informatie op zijn beurt terugkoppelt naar hogere beleidsniveaus.

Binnen het POC is een Werkgroep intra-Europese Migranten in het Onderwijs opgericht. Hierin zetelen een verzameling van personen met expertise inzake Roma en onderwijs. Het gaat hier bijvoorbeeld om personen uit de stadsdiensten, het Lokaal Overleg Platform, het intercultureel netwerk Gent, Roma zelforganisaties, enz. Het doel van deze werkgroep is om specifiek in te gaan op de scholing van intra-Europese migranten, en na te denken over mogelijke initiatieven (Hemelsoet, 2013). Deze werkgroep heeft in 2013 een nota ontwikkeld waarin verschillende knelpunten en aanbevelingen geformuleerd worden.

5.4.2 GENT STAD IN WERKING

Het tweede belangrijke thema is het verhogen van de kansen op een goede job. Dit past binnen het emancipatiekader en leidt ook tot economische integratie. Intra-Europese migranten zijn oververtegenwoordigd in de groep werkzoekenden (Stad Gent, 2012). Het vinden van een job is niet eenvoudig gezien hun zwakke arbeidsmarktpositie. De stad investeert dan ook volop in het versterken van positie, kansen en motivatie.

De personeelsdienst van de stad Gent heeft al ingezet op diversiteit (Stad Gent, 2012) in de hoop dat de overige Gentse werkgevers hun voorbeeld volgen.

Het project 'Gent Stad in Werking' speelt een belangrijke rol. Dit project is een open partnerschap met verschillende actoren uit het private en publieke veld van onderwijs, opleiding, bemiddeling, welzijn en werk (Stad Gent, 2011). Uit het partnerschap komen volgende prioritaire beleidsthema's aan bod (Stad Gent, 2011):

- 1) Onderwijs en arbeidsmarkt met bijzondere aandacht voor jongeren zonder startkwalificatie
- 2) De krapte op de arbeidsmarkt en de knelpunteconomie met nieuwe uitdagingen en kansen voor werkzoekenden en bedrijven
- 3) De nieuwe arbeidsmigratie met bijzondere aandacht voor de groeiende aanwezigheid van nieuwe EU-burgers in de stad

Deze prioritaire thema's zijn ook relevant voor de toekomstige werkzoekende Roma in de stad. Zo bevat Gent Stad in Werking als aanvullende dienstverlening ook een Actiegroep Intra-Europese Migraties, waarin ankerfiguren uit de gemeenschap worden ingezet om bruggen te slaan naar bestaande of nieuwe dienstverleningen (Stad Gent, 2011). Hierin tracht men ook de verschillende Roma gemeenschappen te vertegenwoordigen.

Binnen de werkgroep Latent Talent, die streeft naar een verbetering van de arbeidsmarktpositie van allochtone jongeren in Gent, werd onder meer het project Ambassadeurs geplaatst. Succesvolle rolmodellen, ambassadeurs van verschillende gemeenschappen, komen in beeld. In dit project wordt er getracht om ook personen uit de Roma gemeenschap te betrekken. Deze rolmodellen trekken dan onder meer naar scholen waar ze getuigen over hun traject als nieuwkomer in onderwijs en op de arbeidsmarkt. Dit in de hoop dat het jongeren inspireert en motiveert om in hun onderwijs- en werktoekomst te investeren.

6 JONGEREN HUN PERSPECTIEF OP DE TOEKOMST

Jongeren nemen een belangrijke plaats in binnen onze samenleving, omdat zij *“the future of tomorrow”* zijn (Lister, 2003, geciteerd in Cardoen, Geinger, & Van de Walle: 2013, p.1). Hun potentieel is verspreid over verschillende levensdomeinen. Zo zullen zij op intellectueel, sociaal en economisch vlak een rol spelen (European Commission, & Directorate-General for Research Communication Unit, 2009). Jongeren hebben dus niet alleen rechten, er wordt ook van hen verwacht dat ze aan een stabiele samenleving bijdragen (Cardoen, Geinger, & Van de Walle, 2013). Dat vereist leren omgaan met de uitdagingen die de samenleving voor hen stelt.

6.1 HET CONCEPT TOEKOMSTPERSPECTIEF

Omdat jongeren een belangrijke rol zullen spelen in de toekomstige samenleving, wordt er ook onderzoek gevoerd naar hun toekomstgerichtheid en hun persoonlijke perspectieven. Er bestaat echter geen eenduidige definitie van wat toekomstgerichtheid inhoudt. Volgens Nurmi kan toekomstgerichtheid begrepen worden als het menselijke vermogen om te anticiperen op toekomstige gebeurtenissen. Men geeft ze persoonlijke betekenissen om er geestelijk mee te kunnen werken (Nurmi, 1991: p.4). Deze oriëntaties worden gevormd op basis van ervaringen (Lamm, Schmidt, & Trommsdorff, 1976) die als basis dienen voor een verzameling van mentale schema's met attitudes en veronderstellingen (Nurmi, 1991: p.4). Die schema's vormen het kader waarin verwachtingen en doelen voor de toekomst worden opgesteld.

In deze toekomstgerichte oriëntatie staan drie psychologische processen centraal (Nurmi, 1991: p.4)

- 1) Motivatie: doelen voor de toekomst worden opgesteld op basis van verwachtingen en eigen betekenisverlening.
- 2) Planning: plannen over hoe de eigen doelen bereikt moeten worden.

- 3) Evaluatie: de kans op slagen van de planning, en het bereiken van de doelen worden geëvalueerd.

Bovengenoemde processen moeten begrepen worden in relatie tot de persoonlijke eigenschappen en, in mindere mate, de omgevingsfactoren

Het idee dat oriëntatie op de toekomst bestaat uit motivatie en de planning van doelen is niet uniek, ook in ander onderzoek komt dat aan bod. Sun en Shek (2012) hebben het over 'geloof in de toekomst' gebaseerd op hoop en optimisme en gecreëerd door de positieve waardering van iemands capaciteiten en inspanningen (Sun & Shek, 2012). Niet alleen het individu, maar ook familie, school en leeftijdsgenoten krijgen een plaats in dat proces

Deze definities doen echter vermoeden dat jongeren bewuste en realistische doelen voorop stellen, wat echter niet altijd het geval is. In de periode van adolescentie haalt emotionaliteit soms de bovenhand op rationaliteit (Clausen, 1991). Jongeren krijgen tijdens de adolescentie ruimte om te experimenteren met ervaringen en identiteiten. Vanuit rationalistisch oogpunt is er weinig plaats voor dromen, daarom is hierover weinig terug te vinden in onderzoek.

Tot slot is het belangrijk mee te geven dat een persoon meervoudige toekomstoriëntaties kan ontwikkelen (Frank, 1939) die variëren tussen aspecten van private of publieke leven, een gegeven dat tot nu toe in onderzoek verwaarloosd wordt (Lamm, Schmidt, & Trommsdorff, 1976).

6.2 DE ROL VAN HET TOEKOMSTPERSPECTIEF

In de huidige postmoderne samenleving is kunnen kiezen een belangrijke eigenschap. Het aantal studiemogelijkheden en jobs is de laatste decennia geboemd. Toch wordt die keuzevrijheid vaak beperkt door institutionele structuren (Clausen, 1991) zoals onderwijsinstellingen of de competitieve arbeidsmarkt. De kans om carrière te maken zonder diploma is kleiner geworden. Dit impliceert ook dat het maken van bepalende keuzes steeds op jongere leeftijd belangrijk wordt (Clausen, 1991).

Bij de aanvang van het secundair onderwijs moeten jongeren al een studiekeuze maken. De keuze voor algemeen vormend, technisch of beroepsonderwijs gaat gepaard met sterk hiërarchisch percepties (Jacobs & Rea, 2011). Dat zorgt er voor dat leerlingen te laat of niet in de studierichting terecht komen die voor hen het meest geschikt is (Ysebaert, 2012).

Een positief toekomstperspectief wordt alsmaar belangrijker, zowel voor het individu als voor de samenleving op zich (Cardoen, Geinger, & Van de Walle, 2013). Zo is toekomstoriëntatie een belangrijke predictor geworden. Uit verschillende onderzoeken bleek dat jongeren die

positieve toekomstverwachtingen hadden minder risico lopen om op latere leeftijd met psychologische of sociale problemen te kampen, desondanks het kansarme milieu waarbinnen ze opgroeiden (McCabe & Barnett, 2000). Andere mogelijke effecten zijn betere onderwijsprestaties (Van den Bulk, 2012), opwaartse sociale mobiliteit (Clausen, 1991), een succesvolle transitie naar volwassenheid (Nurmi, 1993), en meer stabiele carrières en huwelijken (Clausen, 1991).

Daarnaast wordt een reductie van probleemgedrag opgemerkt. Onderzoek toont aan dat een positieve loopbaanoriëntatie een significant dalend effect heeft op diverse vormen van probleemgedrag (Skorikov & Vondracek, 2007). Het gaat hier om probleemgedrag dat vaak gekoppeld wordt aan de adolescentie levensfase, bijvoorbeeld: delinquentie of experimenteren met drugs en alcoholgebruik (Ketterlinus & Lamb, 1994). Op school draagt een positief toekomstperspectief bij tot het reduceren van schooluitval (Van den Bulk, 2012) en antisociaal gedrag (Skorikov & Vondracek, 2007). Zich oriënteren op de toekomst zou bovendien ook leiden tot een verlaagd risico op tienerzwangerschap (Dawson, 1986). Het zijn vooral de positieve gevolgen dat de samenleving, en zo ook het sociaal werk aanbelangt. Dat verklaart de maatschappelijke investering in onderzoek naar beïnvloedende factoren van een positief toekomstperspectief (Cardoen, Geinger, & Van de Walle, 2013).

6.3 FACTOREN DIE HET TOEKOMSTPERSPECTIEF BEÏNVLOEDEN

Uit onderzoeken komen verscheidene factoren die een positief toekomstperspectief beïnvloeden naar boven. Zoals hierboven reeds aangehaald blijken zowel individuele als contextuele factoren een rol te spelen bij toekomstgerichtheid. Zonder diep in te gaan op de details volgt een overzicht van beïnvloedende individuele en contextuele factoren.

6.3.1 INDIVIDUELE FACTOREN

Een eerste beïnvloedende factor is de leeftijd van de jongere. In de prille adolescentie worden maar weinig realistische toekomstoriëntaties gemaakt. Op jonge leeftijd beschikken ze nog niet over de vaardigheden om hun loopbaanmogelijkheden realistisch in te schatten, laat staan deze in doelen voor de toekomst om te zetten (Levinson, Darrow, Klein, Levinson, & McKee, 1974). Het is pas in de latere adolescentie dat doelen voor de toekomst – en de haalbaarheid daarvan – vooropgesteld worden (Skorikov & Vondracek, 2007). Dat proces wordt nog versterkt naarmate de leeftijd vordert (Nurmi, 1993).

Hoe ver het perspectief reikt is ook met de leeftijd van het individu verbonden. Doelen voor de toekomst hebben voornamelijk betrekking op belangrijke taken die de jongeren tussen de leeftijd van 20 en 30 jaar te wachten staat (Nurmi, 1991). Plannen die verder reiken zijn voor adolescenten dus vrij zeldzaam.

Leeftijd gaat gepaard met persoonlijke ontplooiing. De cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling beïnvloedt de mogelijkheid om verwachtingen voor de toekomst te conceptualiseren (McCabe & Barnett, 2000). De mate van ontwikkeling heeft dus een invloed op de diepgang van de toekomstoriëntaties. Interesses zijn vaak verbonden met een bepaalde leeftijdsfase. Aangezien doelen en verwachting hier vaak uit vertrekken, is ook dit een leeftijdsgebonden beïnvloedende factor.

Nog een factor die bepalend kan zijn in het al dan niet vormen van een positief toekomstperspectief, is de mate waarin de jongeren over zelfvertrouwen en eigenwaarde beschikken. Voldoende vertrouwen in de eigen capaciteiten is nodig opdat men de uitdaging van het leven aankan, en de vooropgestelde doelen effectief durft nastreven. Op latere leeftijd worden deze eigenschappen dan ook verbonden met gunstige resultaten zoals succesvolle carrières en arbeidssatisfactie (Clausen, 1991). Het vormingproces van zelfvertrouwen en eigenwaarde is niet louter een individueel proces. De context en relationele factoren mogen hier niet verwaarloosd worden. Zelfvertrouwen ontstaat ondermeer door vertrouwen te krijgen van betekenisvolle personen (Aronowitz, 2005).

6.3.2 CONTEXTUELE FACTOREN

Een typische contextuele factor is de sociaaleconomische status (SES) van het gezin. Jongeren met een middelmatige SES hebben grotere verwachtingen en plannen voor de toekomst dan hun leeftijdgenoten met een lage SES (Lamm, Schmidt, & Trommsdorff, 1976). Daarnaast zouden personen met een lage SES zichzelf ook vaker onrealistische doelen opleggen (McCabe & Barnett, 2000) en zich meer focussen op het private luik van hun toekomst zoals onderwijs en tewerkstelling (Lamm, Schmidt, & Trommsdorff, 1976).

Hier mogen we niet vergeten dat personen met een lage sociaaleconomische status niet dezelfde kansen krijgen dan mensen die het op sociaaleconomisch vlak beter doen. De sociaaleconomische status is een goede voorspeller voor het opleidingsniveau van jongeren (Clausen, 1991). Voor families met een laag inkomen is het soms moeilijk om hoge verwachtingen voor hun jongeren te onderhouden (Aronowitz, 2005). Algemeen kan er gesteld worden dat het gaat om risicojongeren. Deze jongeren worden gekenmerkt door blootstelling aan biologische, psychologische, economische en sociale stressoren. Adolescenten die blootgesteld worden aan zulke meervoudige stressoren, zijn vaak onvoldoende voorbereid om te functioneren binnen het onderwijssysteem of op de arbeidsmarkt (Aronowitz, 2005). Als de thuiscultuur grondig verschilt van die in het onderwijs, dan kan de jongere zich op school in een andere wereld wanen. Dat vraagt van hem of haar extra inspanningen om zich aan verschillende verwachtingen, waarden en omgangswijzen aan te passen. Het huidige onderwijssysteem vangt deze ongelijkheid onvoldoende op, met

reproductie van ongelijkheid tot gevolg wat dan weer bepalend is voor de toekomstige beroepsloopbaan (Nicaise, 2001).

Nog een beïnvloedende contextuele factor is de cultuur waartoe een jongere behoort. Het is reeds duidelijk dat een kloof tussen de thuis- en schoolcultuur een negatief effect heeft op de schoolcarrière van de jongere. Maar ook het toekomstperspectief kan door culturele elementen beïnvloed worden. Culturele normen beïnvloeden namelijk de verwachtingen van de adolescent (McCabe & Barnett, 2000). Het kan hier zowel gaan om culturele gemeenschappen waartoe de familie behoort (bijvoorbeeld Roma) als ook subculturen.

Ter afsluiting wil ik nogmaals het opleidingsniveau aanhalen. Dat blijkt een belangrijke voorspeller te zijn van verwachtingen voor de beroepsloopbaan (Clausen, 1991). Zo zijn de verwachtingen van jongeren in beroepsrichtingen negatiever dan deze van jongeren in het algemeen vormend onderwijs (Cardoen, Geinger, & Van de Walle, 2013). Het goed doen op school creëert zelfvertrouwen waarvan de gevolgen op het toekomstperspectief ook reeds aangehaald zijn. Wanneer jongeren naar school als negatief ervaren, manifesteert zich dat ook in hun toekomstoriëntatie (Cardoen, Geinger, & Van de Walle, 2013). Tot slot bewees het onderzoek van Clausen dat het opleidingsniveau van vrouwen bepalend is voor de huwelijksleeftijd.

In de situatie van Roma komen bovengenoemde beïnvloedende factoren ook aan bod. Hun sociaaleconomische status is vaak laag, en door hun precaire situatie op vlak van huisvesting, financiële middelen en wettige verblijfsstatuut worden zij aan meervoudige stressoren blootgesteld. Daarnaast zijn deze jongeren ook onderhevig aan stereotypen, onder andere op school (Stad Gent, 2012). Dat resulteert bijvoorbeeld in lage verwachtingen van de leerkracht ten aanzien van de prestaties van deze jongeren. Uit onderzoek blijkt dat stereotypering een positief toekomstperspectief op een negatieve wijze beïnvloedt (Aronowitz, 2005). Stereotypering kan wel bestreden worden wanneer betekenisvolle personen net wel hoge verwachtingen stellen en vertrouwen in de jongere uitten (Aronowitz, 2005) Zowel de ouders als andere betekenisvolle personen kunnen deze rol opnemen (Nurmi 1991). Maar ook de familiale opvoedingsrelatie speelt een rol. Ouderlijke betrokkenheid en ondersteuning beïnvloeden het toekomstperspectief. Jongeren waarvan de ouders weinig betrokken zijn, hebben minder positieve verwachtingen over hun toekomst (Cardoen, Geinger, & Van de Walle, 2013).

6.4 VAN ACTUEEL OF TOEKOMSTIG BELANG?

De pedagogische aandacht voor het toekomstperspectief van jongeren kan begrepen worden vanuit een bekommernis voor de sociale orde en stabiliteit van de samenleving

(Cardoen, Geinger, & Van de Walle, 2013). Binnen deze conservatieve benadering kan met betrekking tot Roma ook het onderwerp van integratie naar boven gebracht worden. Opdat Roma-jongeren een bijdrage zullen leveren aan de toekomstige samenleving moeten zij bereidheid tot integratie tonen en zo aan de toekomstige stabiliteit van de samenleving bijdragen.

Dit onderzoek gooit het belang van het toekomstperspectief voor sociaal werk echter over een andere boeg, en vertrekt van de stelling dat een persoon nooit een middel is maar steeds een doel op zich (Robeyns, 2011). Op vlak van onderwijs betekent dit dat opgroeien niet louter een middel is om de toekomstige mogelijkheden als volwassene te verzekeren, maar ook een doel, en dus van betekenis is op zichzelf (Klasen, 2010). Aanhanger van deze stelling zijn te vinden binnen de capability approach waarvan Amartya Sen en Martha Nussbaum de grondleggers vormen. Dit theoretisch kader voert ondermeer denkoefeningen voor de beoordeling van individueel welzijn uit (Robeyns, 2011), waarbij individueel welzijn gedefinieerd wordt als het leven dat de persoon in kwestie waardevol vindt en bij deze ook zelf wil leiden (Kjeldsen, 2011). Een volledige toepassing van de capability approach op het toekomstperspectief van Roma-jongeren behoort echter niet tot de opzet van dit onderzoek. Daardoor wordt er in dit rapport niet diep op de capability approach als theoretisch kader ingegaan, maar worden uitsluitend de reflecties en handvaten die relevant zijn aangehaald.

Het individueel welzijn van jongeren als doel op zich is ook terug te vinden binnen de sociology of childhood benadering. Dit theoretisch kader levert kritiek op jeugdconstructies waarbij de nadruk ligt op de toekomst en het toe leiden naar volwassenheid (Bouverne – De Bie, 2012b). Jongeren maken niet alleen deel uit van de toekomstige samenleving, maar behoren ook tot de actuele. In het debat over Roma-jongeren kan dit theoretisch kader gebruikt worden om te stellen dat zij niet alleen in de toekomst integreren, maar ook nu mee vorm geven aan integratie. Op welke manier zij dit doen moet echter uit de onderzoeksresultaten blijken.

De sociology of childhood pleit er dan ook voor om het accent te leggen op de actuele toestand en welzijn van de jongeren (Ben-Arieh, 2008). In hun definitie van welzijn worden niet alleen ontwikkelingen en toekomstige veranderingen in de levensloop van de jongere opgenomen, maar speelt de huidige levenssituatie evenzeer een bepalende rol. Daarnaast is het binnen sociaal werk aangewezen om welzijn niet als een absoluut begrip te beschouwen, maar als een besef dat aan sociale verhoudingen, historische en maatschappelijke omstandigheden gebonden is (Bouverne – De Bie, 2007). Inzake onderzoek naar Roma worden dan zowel de verleden als de actuele situaties opgenomen. Deze definitie van welzijn impliceert respect voor de persoonlijke perspectieven van het individu, in dit geval de

Roma-jongere. Zo sluit deze benadering niet uit dat wat de jongere zelf waardevol en belangrijk vindt kan verschillen van wat voor de samenleving als geheel belangrijk is. De focus verschuift dan van het aanpakken en voorkomen van problemen, naar een positieve welzijnsdefinitie (Bouverne – De Bie, 2007).

Ook de capability approach kan hierbij een aanknopingspunt vormen, omdat het de diversiteit van persoonlijke doelen en waarden erkent. Zowel in de toekomst, als in de actuele situatie moet de persoon in kwestie kunnen doen en zijn wat hij of zij waardevol vindt (Walker & Unterhalter, 2007). Vanuit dit kader worden onconventionele levenswijzen en andere culturele waarden niet uitgesloten. Daarnaast erkent de capability approach ook diversiteit in de verdeling van vrijheden, want niet iedereen beschikt over dezelfde mogelijkheden om te doen of te worden wat hij of zij graag wil (Robeyns, 2011). Via het laatstgenoemde poogt de capability approach om bestaande ongelijkheid en onrechtvaardigheid aan te kaarten. Toch dringt een extra kanttekening zich op. De capability approach vertrekt vanuit vrije keuze en autonomie. Deze concepten staan vanuit een structuralistische en sociaal constructivistische benadering onder vuur. Want door de structuur waarbinnen een persoon leeft, leert hij of zij te willen wat de condities voor hem of haar mogelijk maken (Bourdieu, & Wacquant, 1992). De focus op autonomie en vrije keuze dient binnen een breder structureel kader geplaatst te worden en dit kan via een relationeel perspectief (Hartley, 2010). Met dit perspectief als aanvulling wordt de persoon als een relationeel subject beschouwd dat niet louter autonome keuzes maakt, maar waarbij keuzes beïnvloed worden door structurele posities, sociale voorzieningen en instituten van de samenleving waarin de persoon leeft (Lister, 2004). Want de voorwaarden om bij een familie, een gemeenschap (bijvoorbeeld Roma) of een samenleving te horen zijn net zo belangrijk voor de persoon als zijn vrijheden om te doen of te zijn (Hartley, 2010).

Deze kaders zetten aan tot reflectie over wat als welzijn en een menswaardig bestaan begrepen kan worden. Laatstgenoemde vormt de sociaal-politieke grondslag van het sociaal werk (Bouverne – De Bie, 2007). Wanneer sociaal werk moet bijdragen tot de realisatie van een leven dat beantwoordt aan menselijke waardigheid, dan is deze opdracht niet eenvoudig af te lijnen. Het is hierbij belangrijk dat er ruimte is voor diverse definities van- en perspectieven op actuele en toekomstige levenssituaties.

Vanuit sociology of childhood wordt dan ook gepleit voor jeugdonderzoek waarbij bestaande constructies niet als vanzelfsprekend worden aangenomen maar deze net in vraag gesteld kunnen worden. Hierbij is het belangrijk de leefwereld en het subjectieve perspectief van de jongeren op te nemen (Bouverne – De Bie, 2012b). In dit onderzoek staan deze aspecten dan ook centraal.

7 CENTRALE ASPECTEN VAN ONDERZOEK IN KAART

7.1 ONDERZOEKSDOELEN

In het sociaal werk worden individueel handelen en maatschappelijke discussies met elkaar verbonden (Bouverne-De Bie, 2007: p.6). In het maken van deze verbinding is het de taak van een sociaal werker om mee vorm te geven aan maatschappelijke discussies. Actueel wordt er gediscussieerd over de plaats die Roma in onze samenleving innemen. De rode draad in die discussies – door het beleid of de media – is dat Roma op de één of andere manier buiten de maatschappij staan (Hemelhoet, 2012). De stigmatiserende piste wordt in dit onderzoek verlaten. Integendeel, er worden aanknopingspunten gezocht voor een pedagogisch perspectief waarin sociaal werk de vorm krijgt van een ‘cultureel forum’ (Bouverne-De Bie, 2007: p. 82). Dat impliceert dat dialoog met personen uit verschillende situaties, en met verschillende opvattingen worden aangegaan.

In deze visie op sociaal werk is de relevantie van de capability approach als theoretisch kader terug te vinden. Wat welzijn concreet inhoudt wordt door het individu in kwestie zelf gedefinieerd, net zoals de capability approach welzijn theoretiseert als het leiden van het leven dat de persoon waardevol vindt en bij deze dan ook zelf wil (Uwe-Otto & Ziegler, 2011).

Dit onderzoek heeft als doel de toekomstperspectieven van verschillende Gentse Roma jongeren in kaart te brengen. Niet om te weten te komen of deze jongeren een toekomstplanning voor ogen hebben dat de samenleving wenselijk vindt, maar om inzicht te krijgen in wat deze jongeren zelf belangrijk vinden. In deze benadering van de Roma-discussie, neemt de persoonlijke definiëring en betekenisgeving van de bevroagde jongeren een prominente plaats in. Hierbij wordt de focus op twee belangrijke aspecten van integratie gelegd, namelijk tewerkstelling en de rol die onderwijs daarin kan spelen.

Een typisch beeld schetsen van ‘dé Roma’ behoort echter niet tot de intentie van dit onderzoek. Het streven naar veralgemenende kennis is niet de bedoeling van dit onderzoek. Via het in beeld brengen van individuele perspectieven wordt ‘kennis van het particuliere’ gecreëerd (Levering & Smeyers, 2005).

7.2 CENTRALE PROBLEEMSTELLING EN ONDERZOEKSVRAGEN

Deze doelen vormen de achtergrond van mijn centrale probleemstelling die ik tijdens het onderzoeksproces voor ogen houdt. De centrale probleemstelling luidt:

“Hoe zien Roma-jongeren (12j-18j) hun toekomst op vlak van tewerkstelling, en op welke manier denken ze dat onderwijs aan hun toekomstige arbeidskansen kan bijdragen?”

In deze probleemstelling zijn twee thema's terug te vinden: het subjectieve perspectief van de jongeren, en de bijdrage dat onderwijs daarin kan bieden. Deze twee thema's, die onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn werden geconcretiseerd in twee onderzoeksvragen.

“Wat zijn de Roma-jongeren hun toekomstdromen op vlak van tewerkstelling?”

Deze onderzoeksvraag peilt naar de subjectieve aspiraties van de Roma-jongeren, wat ze graag willen worden. Zoals in de Capability Approach opgenomen is, beschikt niet iedere jongere over dezelfde vrijheden en mogelijkheden om wat gewild is ook te bereiken. Dit onderzoek tracht hier rekening mee te houden, en dit via de volgende onderzoeksvraag.

“Tot welke toekomstkansen kan onderwijs wel of niet bijdragen?”

Deze laatste onderzoeksvraag peilt naar een aspect van de subjectieve inschatting van de objectieve mogelijkheden. Hoe onderwijs kan bijdragen in hun toekomst, ondermeer op vlak van tewerkstelling. Deze twee onderzoeksvragen maken het mogelijk om tewerkstelling en de rol van onderwijs naast elkaar te plaatsen.

7.3 STRATEGIE VOOR HET BEREIKEN EN SELECTEREN VAN PARTICIPANTEN

In het bepalen van de onderzoeksgroep moet er eerst een afbakening gebeuren op basis van enkele criteria. Een eerste criteria is de etniciteit van Roma. Hoewel het niet de bedoeling is om uit te gaan van een categoriale benadering waarin Roma verbijzonderd worden is het achterhalen van de Roma-etniciteit nodig om net hun perspectief in kaart te brengen. Toch worden de jongeren tijdens dit onderzoek niet op hun etniciteit aangesproken.

Dit onderzoek vertrekt vanuit een open houding, wat impliceert dat de jongeren zelf mogen bepalen of ze de culturele aspecten van hun identiteit tijdens het interview belichten. Deze open houding valt samen met een visie die identiteit niet rechtstreeks koppelt aan het behoren tot een volk of cultuur, maar waarin identiteit iets dynamisch en meervoudig is (Lleshi & Van den Bossche, 2010) Dit onderzoek heeft ook niet de opzet om de betekenissen die Roma-jongeren aan hun etniciteit en cultuur geven in kaart te brengen. De focus ligt op hun toekomstperspectief met nadruk op tewerkstelling en onderwijs.

Het is echter niet eenvoudig om te achterhalen of iemand Roma is, gezien etniciteit niet op het voorhoofd geschreven staat. Expliciet aan jongeren de vraag stellen is ook erg delicaat. Door bestaande vooroordelen, een negatieve belichting van Roma in de media en angst voor

verdere stigmatisering en discriminatie zijn maar weinig jongeren geneigd om zich als Roma kenbaar te maken (Hemseloet, 2013).

Een manier om de etniciteit van Roma jongeren te achterhalen zijn de beruchte Roma-attesten (supra). Via deze attesten hebben onderwijsinstellingen een zicht op welke leerlingen Roma zijn. Zelfs dat geeft geen correct beeld, want niet iedere ouder is bereid om zo'n attest te ondertekenen. In de selectie van participanten is overleg met contactpersonen van deelnemende instellingen aangewezen, vermits zij de jongeren vanuit hun dagelijkse praktijk kennen.

De nationaliteit van de jongere is geen criterium in het selectieproces, omdat nationaliteit in dit onderzoek ondergeschikt is aan de etniciteit. Zoals in de situatieschets vermeld, zijn het merendeel van de Gentse Roma van Bulgaarse, Slowaakse of Roemeense nationaliteit. Het is echter niet uitgesloten dat ook participanten met andere nationaliteiten opgenomen worden. Ik denk hier aan Roma die in België geboren zijn en dus de Belgische nationaliteit dragen. Maar ook Roma uit Tsjechië of de voormalige Republiek Joegoslavië maken deel uit van de Gentse Romapopulatie.

Een tweede belangrijke criterium is de leeftijd. De onderzoeksgroep beperkt zicht tot jongeren tussen 12 en 18 jaar. De keuze voor deze leeftijdsgroep is enerzijds gebaseerd op de leeftijdsvereisten van het secundaire onderwijs en anderzijds op de stelling dat de kindertijd bij Roma op 12 jaar eindigt (Foyer Brussel vzw, 2006).

Dit onderzoek beperkt zich tot de Roma in Gent, meer bepaald degenen die in Gent wonen en/of studeren. Aangezien enkel Gentse organisaties gecontacteerd werden, is dit een vrij evidente uitkomst.

Ook voor het bereiken van deze jongeren als mogelijke participanten, moest een plan opgesteld worden. In België geldt de leerplicht van 6 tot 18 jaar (Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, n.d.), waardoor iedere jongeren die geen toerist is verplicht wordt om onderwijs te volgen. Onderwijsinstellingen vormen dan ook belangrijke 'gatekeepers' (Glesne, 1999), om toegang te verkrijgen tot de doelgroep.

Vanuit het Gelijke- onderwijskansen beleid (2002) zijn er in verschillende Vlaamse regio's Lokale Overlegplatforms (LOP) opgericht. Deze LOP's beschikken over deskundigheid inzake de uitvoering van gelijke onderwijskansen en de rechtsbescherming van leerlingen, zo ook Roma. In een contact met het Gentse LOP werd informatie gegeven over de verdeling van Roma-jongeren binnen de verschillende studierichtingen, en werden scholen waarvan geweten is dat er Roma-jongeren school lopen aangeduid. Uiteraard zijn er ook onderwijsinstellingen waar slechts een handvol Roma-jongeren ingeschreven zijn, maar

wegens tijdsgebrek zijn deze niet in dit onderzoek opgenomen. Ook met de Gentse Integratiedienst werd informatie uitgewisseld, aangezien zij de regierol hebben in het Gentse Integratiebeleid (Stad Gent, 2012). Volgende scholen werden op basis hiervan gecontacteerd en toonden zich ook bereid om aan dit onderzoek deel te nemen:

- Onze Lieve Vrouw Instituut Gent (OLVI) – Tweebruggenstraat 55
- Hoger-Technisch Instituut Sint-Antonius (HTISA) – Holstraat 66
- Vip-school Toren van Babel – Bargiekaai 1
- Instituut Bert Carlier – Oudenaardsesteenweg 74
- Centrum Leren en Werken Gent – Wittemolenstraat 9 en Wolfputstraat 38

Daarnaast werd ook een niet-schoolse piste bewandeld, deze van vrijetijdsbesteding. Zo werd geprobeerd om ook jongeren buiten de schoolmuren te bereiken om op die manier ook jongeren met een spijbelproblematiek of jongeren uit andere onderwijsinstellingen in het onderzoek te betrekken. Volgende organisatie werd gecontacteerd en toonde zich bereid om aan dit onderzoek deel te nemen:

- Opré Roma vzw – Banierstraat 32

Opré Roma is een Gentse zelforganisatie voor Roma. Deze organisatie heeft ook een uitgebreid vrijetijdsaanbod voor Roma-jongeren.

Via deze zes kanalen werd niet alleen getracht om Roma-jongeren die aan bovengenoemde criteria voldoen te vinden. Er werd ook geprobeerd om via een formele toestemming van de deelnemende organisaties een sfeer van vertrouwen te scheppen. Doormiddel van voorafgaande gesprekken met contactpersonen uit de onderwijsinstellingen en Opré Roma, waarin het onderzoeksopzet uit de doeken gedaan werd en waar op verzoek eventuele aanpassingen konden worden gemaakt.

7.4 METHODOLOGISCH KADER

Gezien het niet de onderzoeksopzet is om algemene uitspraken te doen, maar wel individuele toekomstperspectieven in kaart te brengen lijkt een kwalitatieve benadering aangewezen. Deze benadering biedt de ruimte om dieper in te gaan op individuele perspectieven en betekenisverlening. Een methodologisch kader dat volledig van toepassing is, werd niet gevonden. Onderzoek naar het toekomstperspectief van jongeren is vrij ongewoon. Het belevingsonderzoek zorgde voor inspiratie en reikte een aantal bruikbare handvaten aan. Omdat het niet volledig van toepassing is, zullen we het zijdelings behandelen.

Belevingsonderzoek tracht verschillende zingevingprocessen die mensen hanteren in interactie met hun omgeving in kaart te brengen (Van Gils & Willekens, 2010). Dit impliceert enerzijds dat de data van belevingsonderzoek niet altijd overeenstemmen met de realiteit, maar het onderzoek biedt daarentegen wel inzicht in hoe mensen aan hun ervaringen betekenis geven en deze representeren (Green & Hogan, 2005).

Omdat in dit kader voornamelijk jongeren aan bod horen te komen, past hier een terughoudende methodologie. Deze methodologische benadering wordt vaak geassocieerd met belevingsonderzoek (Meire, 2010). Concreet schuift deze benadering de afgelijnde thematisering en categorisering, gemaakt door volwassenen, naar de achtergrond. Zo kan de jongere op zijn eigen manier in een open onderzoek treden. Ook relevant is dat vanuit een terughoudende methodologie geen labels (sociale of etnische achtergrond) gebruikt worden (Meire, 2010). De jongere bepaalt in dit geval zelf hoe hij of zij genoemd wil worden. Indien een jongere zichzelf niet als Roma wil erkennen, dan wordt dit ook niet binnen het onderzoek opgelegd.

Het gebrek aan een strikt methodologisch referentiekader wordt in dit onderzoek niet per definitie als negatief beschouwd. Integendeel, het geeft de mogelijkheid om hier en daar buiten de lijntjes te kleuren.

7.4.1 AANDACHT VOOR ETHIEK

Wat in dit onderzoek erg gerespecteerd wordt is het belang van ethisch onderzoek voeren. Sociaal onderzoek bevat een ethische dimensie waar men niet omheen kan. Praktisch betekent het dat er een evenwicht gevonden moet worden tussen het streven naar wetenschappelijke kennis en de rechten van de personen in het onderzoek (Neuman, 2011: p. 57). Vaak wordt hieraan tegemoet gekomen via het principe van de 'informed consent'. In dit onderzoek is het opstellen van een onderzoeksoverzicht met bijhorende vraag voor medewerking echter onvoldoende. Omdat niet alle jongeren de Nederlandse taal machtig zijn, kunnen ze moeilijk een document tekenen dat ze niet begrijpen. Anderzijds heerst er in de orale Romacultuur een wantrouwen tegenover schriftelijke documenten (Geurts, 2012). De vraag om een informed consent te ondertekenen zou een negatief effect kunnen hebben op de participatiegraad..

Het concept van relationele ethiek biedt een alternatief op de legalistische benadering. De relationele benadering van ethiek erkent dat, ondanks het feit dat de regels van ethisch wetenschappelijk onderzoek strikt gevolgd worden, er nog steeds ethische discussies komen bovendrijven. Daardoor biedt het strikt volgen van regels geen garantie op ethisch onderzoek (Ellis, 2007).

“Relational ethics requires researchers to act from our hearts and minds, to acknowledge our interpersonal bonds to others, and initiate and maintain conversations” (Bergum, 1998; geciteerd in Ellis, 2007).

Relationele ethiek houdt dus rekening met de verschillende personen die in dit onderzoek betrokken zijn. Het sluit bovendien relationele problemen niet uit (Ellis, 2007). Daarom wordt er ook voor gepleit om tijdens verschillende stadia in het onderzoek te polsen of de participanten nog steeds bereid zijn om mee te werken. Dit wordt ook wel *‘process consent’* genoemd (Etherington, 2005). Daarnaast moet de onderzoeker zichzelf ook steeds vragen durven stellen. Kritische reflectie is immers eigen aan onderzoek voeren (Masschelein, 2005). Praten over het onderzoeksontwerp en het voorleggen van data of rapportage aan de betrokken personen maken ook hiervan deel uit (Ellis, 2007).

Alvorens aan de jongeren uit dit onderzoek gevraagd werd of ze bereid waren te participeren, stelde ik mezelf en mijn onderzoek bondig voor. Ik vertelde wie ik was, wat ik studeerde, wat ik onderzocht en waarom ik dit deed. Vaak had een medewerker van de school of organisatie dit reeds voor mij gedaan, maar om zeker te zijn werd dit alsnog herhaald. Daarnaast legde ik hun ook steeds uit dat wat ze ook vertelden dit geanonimiseerd werd. Om dit te verduidelijken vroeg ik telkens of ze een voorkeur hadden voor een bepaald pseudoniem. Alleen wanneer de jongere zich volledig akkoord verklaarde, werd tot een gesprek in functie van data-verzameling overgegaan. Zevenendertig jongeren, verspreid over de verschillende scholen en Opéré Roma toonden zich bereid om te participeren aan dit onderzoek.

7.5 PROCES VAN DATAVERZAMELING: EEN GESPREKSSCHEMA

Er bestaat niet zoiets als een gestandaardiseerde aanpak voor het voeren van een kwalitatief interview (Howitt in Van Hove & Claes, 2011a). Keuzes die gemaakt worden in het bepalen van de inhoud en structuur van het interview zijn dan ook gebaseerd op bovengenoemde onderzoeksdoelen en onderzoeksvragen.

Om de jongere toch zoveel mogelijk aan het woord te laten – en om de indruk van een kruisverhoor te vermijden – werd geopteerd voor een open structuur. Dat bood ook de garantie om flexibel te kunnen inspelen op de informatie die uit het gesprek naar boven kwam. Er werd gekozen voor een gespreksschema met verschillende thema’s. Eerst werd er een beeld geschetst van wie de jongere is op basis van vragen naar achtergrondinformatie, waarna het eigenlijke toekomstperspectief aan bod kwam.

Dit schema functioneerde als leidraad, maar de jongere bleef nog steeds vrij om vragen omtrent bepaalde thema’s al dan niet te beantwoorden. In deze wijze van interviewen wordt

heel wat controle aan de jongere gegeven (Howitt, 2010 in Van Hove & Claes, 2011a). Dit brengt met zich mee dat geen enkel interview dezelfde vorm aanneemt, wat vergelijking tussen interviews bemoeilijkte. Dat is op zich niet problematisch, aangezien dit onderzoek niet gericht is op het formuleren van algemene conclusies, maar eerder de bedoeling heeft om verschillende perspectieven in kaart te brengen.

7.6 ANALYTISCHE FASE EN TERUGKOPPELING

Alle interviews werden letterlijk getranscribeerd. Zo werden de gegevens tekstueel en rijk aan informatie. Door de aard van deze data drong een thematische analyse zich als de juiste analysemethode op. Het model van Braun en Clarke is een wegwijzer (Howitt in Van Hove & Claes, 2011b).

Eerste stap is vertrouwd worden met de data. Dit gebeurde tijdens het afnemen, transcriberen en het nalezen van de interviews.

In de tweede stap wordt elke zin nagelezen en gecodeerd (Howitt in Van Hove & Claes, 2011b). Dit vormde mijn eerste poging tot coderen, die voornamelijk bestonden uit woorden of korte zinnestjes die beschreven wat er in de data staat.

Tijdens de derde stap worden de gedetailleerde codes tot thema's georganiseerd (Howitt in Van Hove & Claes, 2011b). Sommige zaken kwamen in verschillende interviews terug, wat dan aanleiding gaf tot het creëren van een thema. Voor de duidelijkheid kregen de thema's reeds een voorlopig label.

De vierde stap bevat het maken een overzicht van de gevormde thema's, om deze daarna nogmaals tegen de gehele data te houden (Howitt in Van Hove & Claes, 2011b). Deze stap breidde ik uit met terugkoppelingsgesprekken met medewerkers van de participerende onderwijsinstellingen. Dit vanuit de overtuiging dat hun praktijkervaring erg waardevol kon zijn voor mijn analyse. Ook was deze terugkoppeling een manier om medewerkers die in dit geïnteresseerd waren een inkijk te geven. Zij hebben mij tenslotte enorm bij dit onderzoek geholpen.

In de vijfde stap krijgen de thema's definitieve labels toebedeeld. Dit was niet eenvoudig, omdat sommige thema's al snel in elkaar overlopen. Bijvoorbeeld de thema's droomjob en realistische tewerkstelling. Of perceptie school en rol onderwijs.

De zesde en laatste stap bevat het uitschrijven van de onderzoeksresultaten. Deze zijn hieronder te vinden.

8 OVERZICHT VAN ONDERZOEKSRESULTATEN

8.1 WIE ZIJN DE PARTICIPANTEN

Alvorens de resultaten op vlak van toekomstplanning uiteen te zetten tracht ik een beeld te schetsen van de jongeren die aan dit onderzoek hebben deelgenomen.

Het gaat om zevenendertig Roma-jongeren, vijftien jongens en tweeëntwintig meisjes. Allen zijn ze tussen 13 en 19 jaar. Hoewel de grens op 18 jaar lag, heb ik ook twee jongeren van 19 jaar oud opgenomen omdat deze nog steeds op de schoolbanken zaten, waardoor het verschil met een 18-jarige niet groot is. Het grootste deel van de participanten is tussen de 15 en 18 jaar.

De participerende jongeren werden via verschillende onderwijsinstellingen en Opré Roma bereikt. Het gaat om zeven jongeren uit het OLVI, acht jongeren van de Toren van Babel, vier jongeren uit het CLW in Sint-Amandsberg en zes jongeren uit het CLW Oostakker. Drie jongeren uit het HTISA, zes jongeren Instituut Bert Carlier en ten slotte twee jongeren van Opré Roma.

Wat ook niet onbelangrijk is in dit onderzoek is de duur van hun verblijf in België. Jongeren die nog maar net in België zijn aangekomen zijn vaak minder bekend met het Belgische onderwijssysteem en de tewerkstellingsmogelijkheden. Het toekomstperspectief krijgt meer vorm naarmate de jongere over meer informatie beschikt. De jongeren die op de Toren van Babel onthaalonderwijs voor anderstalige nieuwkomers lopen zijn minder lang in België dan jongeren uit andere scholen. In totaal zijn twee participanten in België geboren. Zeven jongeren zijn al meer dan 12 jaar in ons land. De verblijfsduur van de overige jongeren (Okan niet meegerekend) varieert tussen 2 en 8 jaar.

Om een beeld te krijgen van de thuissituatie werd er tijdens het gesprek gevraagd naar de gezinsgrootte (of met hoeveel ze in één huis wonen). Samen met de informatie over de job van de ouders en de buurt waarin ze wonen, hoopte ik een idee te krijgen van hun sociaaleconomische positie. In de definitie van sociaaleconomische positie komen verschillende indicatoren aan bod:

“De positie van een individu, gezin of een gemeenschap op de welvaarts ladder; indicatoren zijn inkomen en opleidingsniveau en daarmee samenhangende kenmerken zoals de buurt waarin iemand woont en de kwaliteit van de woning” (Thesaurus Zorg en welzijn, 2013).

Deze onderwerpen kwamen echter niet in ieder gesprek aan bod, net door de open structuur. Geen enkel interview kende dus hetzelfde verloop.

Wanneer ik in rekening breng dat het doorsnee Belgische gezin uit 2,31 personen bestaat (Belgische FOD, 2011), kan ik zeggen dat de geïnterviewde Roma-jongeren gemiddeld gezien in grote gezinnen leven, variërend van twee tot en met acht leden. Gezinsgrootte van vier tot en met zes personen komt het meeste voor, in totaal bij eenentwintig jongeren. Drie jongeren wonen in een residentiële voorziening wegens een problematische opvoedingssituatie. Bij twee jongeren kwam de gezinsgrootte niet ter sprake.

Naar inkomen of opleidingsniveau van de ouders werd niet gevraagd, wel naar het werk van de ouders. De term 'werk' was bewust gekozen omdat het woord 'beroep' impliciet ook verwijst naar diploma en daarom een afschrikkend effect kon hebben. Bepaalde jobs van ouders kwamen in de gesprekken regelmatig terug. Bij veertien jongeren werkt één of beide ouders als schoonmaker. In dalende volgorde kwamen ook keukenmedewerker, huisvrouw, tuinbouw en krantenverdelers meerdere malen aan bod. Bij zes jongeren is één ouder werkzoekend, bij twee jongeren is dit bij beide ouders het geval. Het onderwerp tewerkstelling ouders kwam in ieder gesprek aan bod. Twee jongeren wisten niet wat hun ouders op professioneel vlak doen.

Ten slotte werden ook de buurten waarin de jongeren wonen in kaart gebracht. De meeste jongeren wonen in de Dampoort (negen jongeren), gevolgd door de Brugse Poort – Rooigem (zeven jongeren) en Wondelgem (vijf jongeren). De overige jongeren wonen verspreid over de andere buurten van de '19de-eeuwse gordel' rond Gent. Deze buurten kennen een concentratie van migranten en lage inkomensgroepen (Stad Gent, 2001). Enkel wonen in naburige steden. Slechts bij één persoon kwam de buurt waarin zij woont niet in het gesprek aan bod.

Bovengenoemde gegevens geven een beperkt beeld van wie deze jongeren zijn en hoe ze leven, maar is onvoldoende om een algemeen beeld te scheppen.

8.2 DE JONGEREN AAN HET WOORD OVER...

Tijdens de interviews kwamen verschillende thema's aan bod. Naar sommige thema's werd expliciet gepeild door middel van het gespreksschema, anders thema's kwamen onverwacht aan bod door in te spelen op het verhaal van de jongeren. Wat volgt is een verzameling van percepties, ideeën of verhalen georganiseerd in bepaalde thema's.

8.2.1 ... IMMIGRATIE

Heel wat van de jongeren die aan het onderzoek participeerden verblijven al enkele jaren in België. Sommigen kwamen samen met hun ouders of hele familie naar Gent, andere jongeren woonden nog enkele jaren in het land van herkomst terwijl een of beide ouders hier al een leven probeerde op te bouwen.

«En ben je samen met je ouders naar België gekomen? Nee, mijn ouders waren hier al. Ik woonde toen nog in Bulgarije want ik ging naar school. Ik kwam op bezoek in vakantie, mijn ouders werkten hier. Ze moesten geld sparen enzo zodat ik ook bij hun kon komen wonen. Ik was altijd bij mijn oma en na een tijdje kon ik naar hier komen. En jouw oma is die ook meegekomen? Nee, die is nog in Bulgarije.» **(Alicia, 16 jaar. CLW)**

Bij de participanten zijn ook heel wat jongeren wiens familie al een hele tijd in België woont. Soms was het hebben van familie in België één van de motivatoren om naar ons land te komen.

«In één huis woon je met? Tante, nonkel, oma. Hoe lang ben je al in België? Ik ben hier zes maanden, maar ik leer Nederlands drie maanden. Jouw nonkel en tante zijn al lang in België? Ja, al achttien jaar. En jouw mama en papa? Die zijn nog in Slowakije.» **(Michael, 17 jaar. Toren van Babel)**

«Mijn vader is naar hier gekomen, en wij zijn toen naar oma in Slowakije gegaan om te sparen. Toen ik zeven was wij van Duitsland terug naar Slowakije en mijn vader naar België. Zo beide werken voor geld te sparen dan en wij naar België te komen. Want mijn vader heeft hier grote familie, daarom mijn vader naar hier komen want die heeft dan direct werk gevonden en alles.» **(Asen, 16 jaar. CLW)**

Niet iedere jongere is rechtstreeks naar België gekomen. Sommige hebben jarenlange tussenstappen gemaakt in Engeland, Duitsland of Italië. Ook het fenomeen van cirkelmigratie zoals eerder besproken komt voor.

«Want ik ben in België geboren, maar toen ik drie jaar was zijn we terug naar Bulgarije gegaan. Tien jaar later zijn we terug naar hier gekomen. Daarna was ik alles vergeten, ik moest alles opnieuw leren» **(Deni, 18 jaar. CLW)**

8.2.2 ... TOEKOMSTIGE EMIGRATIE

Op de vraag of de jongeren in België willen blijven lopen de meningen uiteen. Sommige jongeren dromen ervan om terug te gaan naar hun land, maar beseffen dat het beter is om in België te blijven.

«Zou je liefst in België wonen of zou je liever terug naar Bulgarije vertrekken, of een ander land? Hier zeker? Als ik een diploma of zo haal is dat beter dat ik hier blijf hé.» **(Alicia, 16 jaar. CLW)**

«Waar wil je in je dromen wonen? In Bulgarije. Ah maar je hebt daarnet gezegd dat je in België wil blijven? Ja, maar als ik veel geld zou hebben ga ik naar Bulgarije.»
(Paulina, 14 jaar. OLVI)

Een aantal jongeren hebben concrete plannen om naar hun land van herkomst terug te keren. Zo heeft een meisje het plan om in Bulgarije een eigen zaak op te starten. Daarnaast zijn er twee meisjes die terug zullen keren omdat hun lief of toekomstige echtgenoot daar is. Toch geven ze aan graag in ons land te verblijven.

«Maar ik kan niet hier blijven. Mijn lief is daar in Bulgarije, dus ik moet naar daar. Maar misschien kom ik naar hier terug, dat weet ik nog niet. *Je bent niet zeker dat je daar voor altijd blijft?* Nee nee nee. Dat weet ik niet. Als mijn man wilt, dan kom ik terug. Maar als hij zegt dat mag niet, dan blijf ik daar.» **(Elisa, 19 jaar. CLW)**

In België willen blijven is niet zo'n ongewone respons in dit onderzoek. In totaal vertelden zesentwintig jongeren dat ze liever in België zouden blijven dan naar hun land van herkomst terug te keren. Slechts bij één jongere kwam dit onderwerp niet aan bod. In de verzameling van verhalen is het opvallend dat geen enkele Slovaakse Roma-jongere terug wil naar Slowakije. Jongeren die dromen van- of plannen hebben om naar hun land terug te keren zijn veelal van Bulgaarse afkomst.

«Woon je graag in België? Ja. *Waarom?* Omdat in Slowakije is het niet zo leuk, als jij hebt geen geld hé je mag alleen zitten. Allé ik vind Slowakije niet goed. Ik vind hier liever. *Hier is het dus leuker voor je?* Ja.» **(Cecilia, 13 jaar. Toren van Babel)**

Aangehaalde redenen om in België te blijven zijn de aanwezigheid van familie en een grotere kans op een betere toekomst door degelijk onderwijs of de mogelijkheid om een goed betaalde job te vinden. Maar ook het feit dat sommige jongeren hier al jaren wonen en een eigen leven hebben opgebouwd speelt een belangrijke rol.

«Wil je in de toekomst ook graag in Gent blijven wonen? K weet niet, misschien... ja. Mijn mama vraagt mij wil jij terug naar Bulgarije. Ik zeg ik weet niet. Ik voel mij hier goed.» **(Elisabetha 16 jaar. OLVI)**

«Woon jij graag in België? Ja, ik heb hier al veel vrienden, ik heb een goede school hier. Ik kan leren wat ik wil leren, werken in de keuken. *Als je kan kiezen tussen wonen in Slowakije of wonen in België. Stel dat je beide kan, wat zou je kiezen?* België, omdat hier in Gent wij hebben onze huis en alles. En in Slowakije ik was al acht jaar daar niet. Als ik nu zou terugkeren dan zou het daar iets anders zijn dan

toen ik vertrokken was. Ik heb andere taal moeten leren en als ik terug ga naar Slowakije dan heb ik dat verprutst.» **(Asen, 16 jaar. CLW)**

Bij de meeste Roma-jongeren uit dit onderzoek speelt de toekomst die ze voor ogen hebben zich in België af. Deze bevinding is belangrijk wanneer er nagedacht wordt over toekomstplanning en integratie.

8.2.3 ... GENT

Deze positieve tendens zet zich verder in de verzamelde percepties van Gent. Ook wanneer jongeren dromen om terug te keren naar hun land, zijn de meningen over Gent overwegend positief.

«*Woon je graag in gent? Ja, goede stad. Ah en wat vind je leuk aan Gent? Er zijn verschillende soorten mensen, van andere landen.*» **(Mihail, 15 jaar. HTISA)**

«*Woon je graag in Gent? Ja. Waarom? Ik weet niet, ik ben dat hier gewoon. Ik kwam van Antwerpen om hier te komen wonen, toen ik hier kwam dacht ik "Oei oei wat is dat voor een stad?". Maar nu ben ik dat gewoon. Hoe lang woon ik al in gent 4 à 5 jaar ofzo.*» **(Amina, 18 jaar. IBC)**

Ten slotte wil ik vermelden dat hoewel de teneur over Gent overwegend positief is, ook negatieve aspecten van de stad of de eigen buurt worden aangehaald.

«*Woon je graag aan de Dampoort? Nee. Waarom? Te veel Bulgaren. Er zijn daar veel Bulgaren daar. En zou je niet graag naast Bulgaren wonen? Nee.*» **(Paulina, 14 jaar. OLVI)**

«*En woon je graag in Gent? Ja en nee. Waarom nee? Want hier zijn veel Bulgaren en Turken. En soms ben ik bang naar buiten gaan. Want ik wil niet vechten met Bulgaren. En jij bent geboren in Slowakije? Ja.*» **(Ludek, 15 jaar. Opré Roma)**

Onenigheid tussen Bulgaren en Slovaken is niet ongewoon. In een terugkoppelingsgesprek met de orthopedagoog van het Instituut Bert Carlier werd bevestigd dat er op school regelmatig ruzies of gevechten zijn tussen Bulgaarse en de Slovaakse jongeren, waarbij het merendeel van de Slovaakse jongeren Roma zijn.

Maar ook Bulgaren en Bulgaarse Roma gaan niet altijd even familiair met elkaar om. Het Romameisje Paulina is in Bulgarije geboren. Het lijkt verwonderlijk dat ze niet graag in de buurt van Bulgaren woont. In een terugkoppelingsgesprek met de studiebegeleider van het OLVI werd verteld dat er ook stereotypering uitgaat van Bulgaren over Bulgaarse Roma. Het

negatieve beeld dat men in Oost-Europa over Roma heeft, kent ook in België zijn aanhangers.

8.2.4 ... FAMILIE IN DE BUURT

Familie vormt een belangrijke factor die ertoe bijdragen heeft dat Roma-ouders voor Gent gekozen hebben en dat ze zich hier nu ook thuis voelen. Maar ook de mogelijkheid om een eigen sociaal netwerk is daar niet vreemd aan.

«*Woon je graag in Gent?* Ja, is leuk is Gent. *Wat vind je leuk?* Ik weet niet, mijn familie is hier. Ze wonen allemaal in Gent.» **(Radomir 15 jaar. Toren van Babel)**

«*Woon je graag in de buurt waar je woont?* Ja. *Waarom?* Ik weet niet, dat is leuk voor mij. *Heb je daar vrienden?* Ja, en al mijn familie is daar.» **(Sara, 18 jaar. OLVI)**

Vijftien jongeren vertellen dat ze veel familieleden in Gent hebben. Daarnaast zijn er ook 12 jongeren die aanhalen dat ze een aantal familieleden in de buurt hebben wonen zonder te specificeren hoeveel. Slechts drie jongeren vertelden dat ze weinig familieleden in Gent hebben, maar ook zij zijn hier niet alleen. Bij zes jongeren kwam het hebben van familie in Gent tijdens de gesprekken niet aan bod.

8.2.5 ... JONGVOLWASSENHEID

In literatuur over Roma wordt wel eens gezegd dat de kindertijd tot ongeveer 12 jaar duurt (Foyer Brussel vzw, 2006). Vanaf dan wordt hun leven als volwassene opgebouwd. Maar op verschillende manieren, al dan niet impliciet, lieten sommige jongeren blijken dat ze zichzelf nog niet als volwassene zien.

«*En werk je soms al in het weekend?* Nee. *En zou je dat willen?* Nee, ik ben nog klein hé.» **(Radomir 15 jaar. Toren van Babel)**

«*Wil je ooit trouwen later of kinderen krijgen?* Misschien op 20 jaar ofzo, nu ik ben nog klein eh. Nu trouwen en ik doe muziek dat is niet normaal hé.» **(Andon, 16 jaar. IBC)**

Toch geven sommige jongeren aan dat ze als kind wel belangrijke taken op zich nemen, door bijvoorbeeld hun ouders te helpen. Zo vertelde een meisje dat ze graag wil dansen, eventueel bij een vereniging, maar dit deed ze niet om volgende reden:

«Ik heb geen tijd. Ik kom thuis, ik moet koken, ik moet nog dat doen. Meestal is er geen tijd om andere zaken te doen.» **(Elisabetha 16 jaar. OLVI)**

In een terugkoppelingsgesprek met de studiebegeleider van het OLVI werd vermeld dat Roma-jongeren dikwijls door de ouders verantwoordelijkheden toebedeeld krijgen. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat de jongeren sneller geïntegreerd zijn dan de ouders, omdat ze bijvoorbeeld de taal leren op school. Dit kan er voor zorgen dat zij voor hun ouder de brugfiguur naar de Gentse samenleving worden.

«Mijn zus, mijn mama en papa samen woning. Ik en mijn zus helpen. Mama en papa niks spreken Nederlands. *Ah ok, en hoe lang ben je al in België? Drie maanden.*»

(Janko, 15 jaar. Toren van Babel)

Een meisje moest haar familie in die mate kunnen ondersteunen dat voltijds onderwijs niet meer mogelijk was, wat ervoor zorgde dat ze niet de opleiding kon volgen die ze graag wilde. Dit heeft uiteraard gevolgen voor de schoolse motivatie.

«Ik kom naar deze school voor mijn kinderbijslag enzo ... *Ga je graag naar school?* Ik, niet zo heel erg. Ik doe snackbar, maar dat is echt saai voor mij. Ik wil graag met haren werken, dus is saai. *Eigenlijk wil je kapster worden?* Ja maar dat kan niet samen met werken en school in Gent. Ik zou willen vier dagen kapster en 2 dagen school. Maar ik moet werken en studeren, dus doe ik snackbar. Want ik moet helpen naar mijn familie... Voor haarzorg ik moet dan altijd naar school gaan en dat kan niet. Ik moet soms bij mijn broer blijven, enzo.» **(Elisa 19 jaar. CLW)**

Eerlijkheidshalve wil ik benadrukken dat zulke verhalen in dit onderzoek eerder uitzonderlijk waren. Hiermee wil ik niet ontkennen dat de jongeren in de taakverdeling van het gezin verantwoordelijkheden toebedeeld krijgen. Maar het kwam alleszins niet vaak aan bod.

8.2.6 ... TRADITIONELE ROLLEN: SAMENWONEN, TROUWEN EN KINDEREN

Aan het vroegtijdig volwassen worden zijn ook bepaalde traditionele rollen verbonden. Literatuur over Roma stelt dat meisjes traditioneel huwen voor hun 18 jaar (Geurts, 2010). Het huwelijk staat bij Roma centraal (Hasdeu, 2009). Belangrijk daarbij is dat we niet veralgemenen. Geen enkele participerende jongere gaf aan voor 18-jarige leeftijd te willen trouwen. Integendeel, de gewenste huwelijksleeftijd lag een stuk later.

«*En heb je al concrete plannen, over een bepaald aantal jaar wil je trouwen?* Misschien als ik 25 jaar ben. Dat is normaal voor mij. *En wil je trouwen met een Bulgaarse man? Ja.*» **(Sara, 18 jaar. CLW)**

Een aantal jongeren drukten hun wens uit om te trouwen, maar vinden het belangrijker om eerst te studeren of op eigen benen te staan. Het is belangrijk, maar voor hen staat trouwen niet centraal.

«En wil je graag ooit trouwen en kinderen krijgen? Ja, (lacht). En weet je op welke leeftijd? Ehm... 20 of 22 jaar. Dus op lange termijn? Ja ik wil eerst werken, in huis wonen, een autootje misschien. Eerst op mijn benen staan, en dan... » **(Alicia, 16 jaar. CLW)**

«En wil je later ook graag trouwen? Zeker, want ik denk als je alleen bent kan je niks bereiken op deze wereld. Je moet toch iemand naast jou hebben om je te helpen? Ja ja.» **(Deni, 18 jaar. CLW)**

«Als je 18 jaar wordt, zou je dan graag verder studeren?? Ja, ik zou graag verder studeren. Niet direct trouwen, dat is niet goed. Heb je al concrete plannen voor te trouwen? Ik wil eerst, alle werken en geld hebben. Op mijn voeten kunnen staan, en dan trouwen.» **(Elisabetha 16 jaar. OLVI)**

Eén jongere duidt wel op het belang van het huwelijk binnen hun cultuur.

«Wil je later ook graag trouwen en kinderen krijgen? Ja, trouwen is normaal. Want bij ons Slovaak is ge moet trouwen. Ja? Ja, want als jong meisje met oude man van 40 jaar ofzo is, dat is schandelijk. Dan wil vader van vrouw niet dat zijn dochter met een oude man trouwt. Dat is schandelijk. En heb je een idee wanneer je wil trouwen, op welke leeftijd? Ja, ongeveer 23 jaar. Ik wil eerst op eigen benen staan. Eerst verdienen en vrouw kunnen steunen. Een huis kopen als ik wil.» **(Asen, 16 jaar. CLW)**

Toch is niet iedereen een aanhanger van deze traditie, een klein aantal jongeren geeft aan liever niet te willen trouwen.

«En wil je ooit trouwen? Ik weet nog niet. Misschien op mijn 25 of 27 jaar. Maar eigenlijk ik wil niet trouwen, ik wil alleen een meisje zo bij mij blijven. Gewoon op je gemak? Ja, gewoon zo.» **(Emil, 16 jaar. CLW)**

Slechts één meisje ging binnen enkele maanden trouwen, maar zij is wel meerderjarig. Eén meisje had concrete plannen om met haar vriend samen te wonen en daarna te trouwen, en één meisje woonde reeds samen met haar vriend maar was nog niet getrouwd. Bij alle participerende Roma-jongeren kwam het onderwerp trouwen aan bod.

Bij dertig jongeren kwamen kinderen krijgen ter sprake. Vijf jongeren wilden liever geen kinderen en vijf jongeren hadden er geen idee van, wat op zich niet zo uitzonderlijk is voor jongeren tussen de 13 en 19 jaar. Zes jongeren wilden graag kinderen, maar konden niet zeggen hoeveel. En veertien jongeren zeggen later tussen één à drie kinderen te wensen.

Geen enkele jongere waarbij dit onderwerp te pas kwam zegt expliciet meer dan drie kinderen te willen.

De jongeren uit dit onderzoek beantwoorden niet aan het stereotype beeld van jong huwen en het stichten van grote gezinnen. In een terugkoppelingsgesprek met de orthopedagoog van het Instituut Bert Carlier werd me verteld dat er van het traditionele huwelijksproject voor jonge Romameisjes wel nog sprake is. Maar op dit instituut komt het voornamelijk bij Albanese, Joegoslavische, Kosovaarse en Tsjechische Roma voor. Niet bij Bulgaarse of Slovaakse jongeren. In dit onderzoek zijn de participerende jongeren voornamelijk van Bulgaarse en Slovaakse afkomst. Slechts drie jongeren zijn van Tsjechische afkomst, en vier jongeren zijn afkomstig uit de voormalige Joegoslavische Republiek. Maar ook zij hadden niet de intentie om te huwen voor hun 18 jaar.

8.2.7 ... TOEKOMSTPERSPECTIEF OP WERK

Wanneer jongeren naar hun perspectief op werk gevraagd werd, had haast iedere jongere een vooruitzicht. Slechts één jongere wou niet werken, en één jongere had absoluut geen idee. De overige jongeren konden wel hun toekomstperspectief op werk benoemen.

8.2.7.1 Realiseerbare droomjob

Ten eerste werd er gepeild naar de droomjob van de jongeren, hoe zij later het allerliefst geld willen verdienen. Hierbij was het opmerkelijk dat twaalf jongeren het beroep dat ze op school aangeleerd krijgen willen uit oefenen.

«Wat is uw droomtoekomst? Mijn droom? Ja. Ik wil afstuderen voor kapper. Ik wil graag mijn eigen kapsalon in een huis. Hier heb je zo veel kappers hé. Ik wil graag iets speciaals waardoor iedereen naar mij komt ... Zijn er dingen die je graag wil leren? Hoe noemt dat? Ehm, zo gel nagels leggen. Manicure. Enzo, gezichtverzorgingen. Schoonheidsspecialist? Ja. Dat wil ik ook wel leren ... Je wil schoonheidsspecialist erbij doen? Ja.» (Julia 16 jaar. OLVI)

«Wat zou je droomjob zijn? Stel, je kan alles worden. wat zou je willen worden? Voor de toekomst wil ik echt, dat is een droomjob want ik zal dat toch proberen realiseren. Ik zal terug gaan naar Bulgarije, van waar mijn vader komt. Dat is een toeristisch dorp, we hebben al een restaurant en een supermarkt daar. Maar ik wil ook een hotel bouwen. Ik wil eigen bezig zijn met de zaak van mijn ouders. Ah dat is je gedroomde toekomst, maar je verwacht ook dat die echt zal worden? Ja, ik denk dat het zal lukken. Dus al je jouw best doet, ga je bereiken wat je wil? Ja, ja zeker.» (Deni, 18 jaar. CLW)

8.2.7.2 Bijdrage onderwijs

Deze jongeren zeggen zelf in de juiste studierichting te zitten. Het merendeel van deze jongeren gelooft echt dat ze hun droom kunnen waar maken, dat ze het leven zullen kunnen leiden dat ze willen leiden. En het is onder andere hier dat de rol van de school naar boven komt.

«Als je alles kan worden wat je wil, jouw droomjob. Stel je hebt ook veel geld. Wat wil je dan worden? Kapper eigenlijk. Geloof je dat als je jouw best doet op school, dat je echt een kapster kan worden? Ja. Kan je het goed leren op school? Ja, toch wel. Wij leren veel. Wat leren jullie? Brushing, opsteekkapsel, permanent,... alles wat je in een kapsalon moet doen. Wij hebben meer praktijk dan theorie.» **(Amina 18 jaar. IBC)**

Een aantal van de jongeren die in de juiste studierichting zitten benoemen expliciet het belang van onderwijs. Ze hebben een idee van de vaardigheden waarover ze moeten beschikken, en hebben de intentie om naar school te blijven gaan totdat ze hun diploma behaald hebben.

«Is het belangrijk om voor schoonheidsspecialiste naar school te gaan? Ik denk dat je daarvoor nog naar school moet gaan. Je moet dat leren hé.» **(Julia 16 jaar. OLVI)**

«Stel je kan worden wat je maar wil, jouw droomjob wat is dat? Mecanicien. Automecanicien? Ja, met auto's ... En kan je dat op deze school leren denk je? Ja, volgende jaar mogen we aan echte auto's werken. Dan leren we dat.» **(Bogdan, 15 jaar. HTISA)**

Daarnaast is er een drietal jongeren die wel in een studierichting zitten die in de lijn ligt van hun droom. Maar indien ze hun droom willen bereiken is verder studeren aangewezen. Twee jongeren geloven dat ze verder gaan studeren, een jongere denkt dat ze het moeilijk gaat hebben om hoger onderwijs te volgen. Maar weinig jongeren haalden aan dat ze later graag verder willen studeren.

«Stel je kan alles worden, wat zou je droomjob zijn? Verpleegster, dat is echt mijn droom. En denk je, als ik nu echt mijn best doe. Dan kan ik dat worden, en kan ik mijn droom waar maken. Ja, ik denk dat wel. Als ik dat echt wil, dan lukt dat wel. En dan ga je verder studeren als je 7de jaar is afgerond? Ja, ik ga Hoger beroepsonderwijs volgen voor verpleegkunde.» **(Klaudia 17 jaar. Opré Roma)**

Ten slotte is er nog een vierde jongere die het plan heeft om bij te studeren, maar dit in combinatie met werk.

«Ik zou graag vuilnisman leren. Ken je vuilnisman? *Ja*. Ook goed geld, goede job. Beetje hard, maar goed. *Dus dat zou je wel willen doen later?* Ja ... *En wil je niet verder studeren?* Jawel, ik wil bij werken ook studeren. Zoals bij Syntra.» **(Michael 17jaar. Toren van Babel)**

8.2.7.3 Hun droom is werk

Laatstgenoemde is nog maar zes maanden in België en is met een duidelijk plan naar hier gekomen: werken. In dit onderzoek is het centraal stellen van werk niet zo uitzonderlijk. Bij een aantal jongeren gaat het niet om een droomjob, maar is het hun droom om hier een job te vinden.

«*Wat zou je droomjob zijn? Stel dat je alles kan worden, wat wil je worden?* Ik wil mijn professie... schilder. *Ah, wil je schilder worden?* Ja, schilder is goed ... Voor mij geen probleem als ik schilder word, ik wil alleen werk, een goede job.» **(Emil 16 jaar. CLW)**

«*Hoeveel jaar moet je nog naar deze school gaan?* Ik stop deze jaar. *En als je hierna stopt, hoe wil je graag geld verdienen?* Ik weet dat nog niet. *Maar zou je graag na deze school iets anders studeren of werken?* Ik wil werken als ik 18 jaar wordt.» **(Adam, 17 jaar. CLW)**

De keuze voor tewerkstelling in plaats van voort studeren is op zich niet zo bijzonder voor jongeren uit het Centrum Leren en Werken. Ook niet-Roma uit deze onderwijsvorm kiezen voor werk.

Er zijn verschillende redenen mogelijk waarom Roma-jongeren voornamelijk voor werk kiezen en niet voor hoger onderwijs. Een eerste en erg belangrijke rede hiervoor is de nood aan een inkomen. Een aantal jongeren zeggen dat ze graag geld willen verdienen om de eigen familie te ondersteunen, of om zichzelf eens te kunnen trakteren. Het beschikken over een inkomen geeft een mate zekerheid die in armoede heel hard gebruikt kan worden.

«*Dus je zou nu wel graag een job hebben in het weekend voor wat extra centen?* Ja want nu moet ik altijd aan mijn oma geld vragen, en ik vind dat niet leuk.» **(Julia, 16 jaar. OLVI)**

«Maar ik moet werken en studeren, dus doe ik snackbar. Want ik moet helpen naar mijn familie» **(Elisa 19 jaar, CLW)**

Onder het thema jongvolwassenheid werd hier ook al naar verwezen. De mate waarin de ouders een rol spelen in de keuze voor werk kan ik op basis van dit onderzoek echter niet bepalen.

8.2.7.4 Droom en realiteit verschillen

Vijf jongeren droomden over hun toekomst en hadden zelfs een droomjob voor ogen die ze zelf niet realistisch achten. Het gaat om jobs zoals actrice, profvoetballer, dokter en bedrijfsleider. De jongeren aanschouwen deze jobs als onrealistisch omdat ze daar lang voor moeten studeren of omdat ze gewoon geen zin hebben om stappen in die richting te zetten. Toch hebben deze jongeren wel een plan-B, een realistischer perspectief op toekomstige tewerkstelling.

« Ik wil graag dokter worden, maar dat is moeilijk. *Dat zou je graag willen worden?* Ja, maar dat is moeilijk. Veel naar school gaan. *Dus jouw droomjob is dokter worden?* Nee, ik weet nu nog niet. Ik wil kapper worden, maar ik wil best dokter zijn.» **(Meya 15 jaar. Toren van Babel)**

Drie jongeren geven expliciet aan dat ze in de foute studierichting zitten. Bij één jongere is dat het geval omdat ze voor financiële redenen in deeltijds onderwijs zit. Twee jongeren dromen van een carrière in media en muziek. Zij willen dan ook naar het kunstonderwijs gaan. In afwachting daarvan gaan ze naar het beroepsonderwijs. De drie jongeren die in de foute studierichting zitten zijn weinig enthousiast over de vakken die ze op school krijgen, maar praten wel levendig over hun toekomstige studierichting en wat ze daar graag willen leren.

Ten slotte wil ik aanhalen dat de jongeren uit het onthaalonderwijs, vooral zij die nog maar enkele maanden in België zijn, maar een beperkt beeld hebben van de mogelijkheden in België. Zowel op vlak van onderwijs als tewerkstelling. In een terugkoppelingsgesprek met een lerares van de Toren van Babel werd me verteld dat leerkrachten de jongeren moeten helpen in het vormen van hun toekomstbeeld via het verstrekken van informatie en waar nodig bij te sturen. Dit kwam ook in enkele interviews terug. Vijf jongeren hadden wel een droomberoep voor ogen, maar hadden weinig tot geen idee hoe ze hun droom kunnen realiseren.

8.2.8 ... VRIJE TIJD

Tijdens de interviews botste ik ook op onverwachte antwoorden. Een bepaald onderwerp kwam meermaals terug, namelijk vrije tijd. Op de vraag “Wat wil jij graag leren of wat wil je kunnen, los van tewerkstelling?” werd vaak met een hobby geantwoord. Ik had niet de intentie om de vrije tijdsbesteding van Roma-jongeren te onderzoeken, maar kreeg via die vraag onverwacht toch een idee. Na enkele interviews waarin vrije tijd spontaan aan bod kwam nam ik dit onderwerp in het gespreksschema op voor volgende gesprekken. Zo kwam dit onderwerp in ieder interview aan bod.

In totaal zijn er negentien jongeren die graag een hobby willen beoefenen. Dit deden ze echter niet om verschillende redenen. Sommige zeiden de weg naar een muziekschool, tekenschool of sportclub niet te kennen. Ze hebben geen idee waar ze terecht kunnen. Nog een vaak vernoemde reden is het gebrek aan tijd omdat ze thuis in het huishouden moeten helpen of deeltijds moeten werken. Ook zich integreren in een nieuwe groep vormt een drempel volgens sommige jongeren.

«*Heb je hobby's?* Ik heb wel hobby's maar ik doe ze niet. Dansen en zo, maar ik doe dat niet. Ik weet eigenlijk niet waarom. *Heb je geen zin om in een dansclub te gaan?* Eigenlijk wel. Maar ik zie het niet zitten om mij in te schrijven enzo. *Welke dansstijlen?* Hiphop meestal. Ik wil wel, maar ik heb geen zin om alleen te gaan. Alleen is dat zo saai. *Misschien later?* Ja, misschien.» **(Amina 18 jaar. IBC)**

Redenen die tijdens terugkoppelingsgesprekken door medewerkers van de scholen werden aangehaald zijn de financiële situatie van de jongeren. Een hobby kost geld, wat niet altijd voorhanden is. Maar ook het gebrek aan identiteitspapieren vormt een belemmering. Zo zijn er twee participerende Roma-jongeren uit de voormalige Joegoslavische Republiek zonder identiteitspapieren, wat er voor zorgt dat inschrijven niet makkelijk is.

Daarnaast werd ook aangehaald dat deze doelgroep het moeilijk heeft om zich een lange tijd voor een hobby te engageren. Zowel muziek maken als sporten in een vereniging vraagt regelmatige aanwezigheid en inzet, maar de jongeren zouden liever vrijblijvend een hobby beoefenen.

«*En heb je hobby's?* Ja, normaal gezien zingen. Want ik doe dat graag. *Maar je gaat niet naar een muziekschool?* Nee. *En Zou je dat graag doen?* Ik weet het niet. Ik denk dat het gewoon een hobby zal blijven.» **(Deni, 18 jaar. CLW)**

Elf jongeren beoefenen wel een hobby, maar slechts drie daarvan doen dit in een organisatie. Met twee jongeren ben ik via Opré Roma in contact gekomen, bij hun is dat dus evident. Een jongen beoefent karate, maar daarvan is niet geweten of hij dit ook bij Opré Roma doet. Drie jongeren spelen thuis muziek, maar sluiten niet uit dat ze ooit naar de muziekschool zullen gaan. De overige vijf jongeren sporten op regelmatige basis. Het gaat hier om voetbal, lopen en fitness. Dit doen zij niet in een vereniging en dat willen ze graag ook zo houden.

Hoewel het niet de betrachting van dit onderzoek was om informatie over de vrijetijdsbesteding van Roma-jongeren te verzamelen, is dit eerst indirect maar daarna ook via directe vragen toch gebeurd. Zo is dit ook een illustratie geworden van de stelling dat kansengroepen ondervertegenwoordigd zijn in het doorsnee vrijetijdsaanbod (Coussée &

Roets, 2011). Toch heffen deze gegevens slechts een tipje van de sluier op, verder onderzoek naar dit thema lijkt me dan ook interessant.

8.2.9 ... ROMA-ZIJN?

Een resultaat van de open houding, waardoor de jongeren tijdens dit onderzoek niet op hun etniciteit aangesproken werden, is dat het thema Roma of Roma-identiteit volledig afwezig blijft. Wanneer de jongeren de ruimte kregen om zichzelf al dan niet als Roma te identificeren, dan maakt haast iedere jongere dezelfde keuze. Slechts één jongere vertelde uit eigen beweging dat ze Roma was, maar haar binding met deze cultuur was erg beperkt aangezien ze sinds haar 5 jaar in een residentiële voorziening woont en met beide ouders geen contact meer heeft. Welke plaats de 'Roma-identiteit' in hun perspectief op de toekomst inneemt werd in dit onderzoek dus niet expliciet gesteld.

9 DISCUSSIE EN CONCLUSIE

9.1 INTERPRETATIE VAN DE ONDERZOEKSRESULTATEN

In dit onderzoek werd getracht een antwoord te vinden op de centrale probleemstelling:

“Hoe zien Roma-jongeren (12j-18j) hun toekomst op vlak van tewerkstelling, en op welke manier denken ze dat onderwijs aan hun toekomstige arbeidskansen kan bijdragen?”

Omdat de probleemstelling in twee onderzoeksvragen werd opgesplitst, worden de antwoorden apart behandeld. Toch kunnen ze niet geïsoleerd beschouwd worden. Het perspectief op tewerkstelling en de rol van onderwijs zijn in dit onderzoek onlosmakelijk met elkaar verbonden.

De eerste onderzoeksvraag peilt naar de subjectieve aspiraties van de jongeren. In dit onderzoek werd getracht een inzicht te krijgen in wat de jongeren belangrijk vinden en graag voor zichzelf willen.

“Wat zijn de Roma-jongeren hun toekomstdromen op vlak van tewerkstelling?”

Het is niet evident om reeds op jonge leeftijd te weten wat je later graag wil worden. Keuzes gebeuren tijdens de adolescentie niet altijd op basis van rede. Soms nemen de emoties het over en is ruimte voor experiment (Clausen, 1991). Toch had haast iedere Roma-jongere voor zichzelf een perspectief of idee klaar staan.

Twaalf jongeren dromen ervan het beroep dat ze op school aangeleerd krijgen later uit te oefenen. Hun dromen zijn realiseerbaar, dat vinden ze zelf ook. Deze jongeren dromen van

een job als kapper, automechaniciën, schilder, secretaresse, kok, restaurantuitbater, enzovoort. De jobs waar zij van dromen vergen geen hoge opleiding, maar een hiërarchische visie op tewerkstelling wordt hier achterwege gelaten. Het opleidingsniveau dat de jongeren vooropstellen doet geen afbreuk aan de waarde van het resultaat. Het feit dat ze weten waar ze naartoe willen en bereid zijn om zich daarvoor in te zetten is op zich al betekenisvol.

Voor een aantal jongeren is het vinden van werk een droom op zichzelf. Zij willen graag een goedbetaalde job vinden op de reguliere arbeidsmarkt, maar welk werk ze daarvoor concreet moeten doen is voor hen van ondergeschikt belang. Van zodra ze niet meer leerplichtig zijn zullen zij hun zoektocht aanvangen. Dit perspectief op tewerkstelling kwam ik voornamelijk tegen in het Centrum Leren en Werken en De Toren van Babel. In beide onderwijsinstellingen is de focus op werk echter geen aparte eigenschap van Roma. Er zijn ook jongeren van andere nationaliteiten, zelf Belgische, die het vinden van een inkomen vooropstellen (Sterckx, 2006). Dit toekomstperspectief kwam ook aan bod bij jongeren die in preciaire situaties leven. Voor hen kan werk en een inkomen de zekerheid bieden die ze op korte termijn nodig hebben. Langetermijndoelstellingen, zoals het behalen van een diploma, schuiven zij noodgedwongen aan de kant.

Enkele jongeren maakten een duidelijk onderscheid tussen dromen en werkelijkheid. Ze dromen van iets dat ze naar eigen zeggen onrealiseerbaar achten. Daar tegenover plaatsen ze een realistische toekomst waarmee ze zich naar eigen zeggen tevreden stellen.

Tot slot haalden drie jongeren aan dat ze wel een realistisch perspectief op hun droomjob hebben, maar dat ze op dit moment niet de mogelijkheden hebben om naar die droomjob te streven. Daar zou volgens hen wel verandering in komen, want ze hebben een concreet plan om alsnog naar hun droomtoekomst toe te werken .

Hoewel sommige participerende jongeren van dromen houden, hebben ze toch allemaal een zin voor realiteit. Ze staan met twee voeten op de grond en maken van daaruit afwegingen tussen wat ze belangrijk vinden, willen en wat mogelijk is. Ook dit kan als een kenmerk van jongvolwassenheid aanzien worden. Deze eigenschap is erg waardevol in de huidige postmoderne samenleving waarin mensen geconfronteerd worden met een overvloed aan keuzes die ze vaak individueel moeten maken (Giddens, 2010: p. 173). Ook het huidige onderwijssysteem illustreert het belang van keuzes goed. Reeds op twaalfjarige leeftijd moeten kinderen tussen ASO, TSO of BSO kiezen, en hoewel deze keuze niet allesbepalend is mist het zijn invloed op de toekomst van het kind niet.

Zo komen we tot de tweede onderzoeksvraag die peilt naar een aspect van de subjectieve inschatting van de objectieve mogelijkheden, en meer concreet de bijdrage van onderwijs.

“Tot welke toekomstkansen kan onderwijs wel of niet bijdragen?”

De jongeren die dromen dat ze het beroep dat ze op school aangeleerd krijgen later ook kunnen uit oefenen zeggen van zichzelf dat ze in de goede studierichting zitten. Op aanvraag konden ze de vaardigheden die ze voor hun toekomstig beroep nodig hebben opsommen. Daarbij vertelden ze welke van die vaardigheden ze op school aangeleerd krijgen. Deze jongeren zien het belang van onderwijs in, en kunnen dat ook zelf duiden. Ook deze bevinding is op zich waardevol. Het geeft tegengewicht aan het stereotype beeld waarbij Roma-jongeren in het onderwijs steeds met problemen worden verbonden. Dit onderzoek heeft niet de intentie om problemen zoals schoolverzuim, beperkte onderwijservaring (POC Werkgroep Onderwijs, 2013) en taalachterstand (Geurts, 2010) te ontkennen, wel benadrukt het dat Roma-jongeren in onderwijs positieve ervaringen en succesverhalen kunnen voorleggen. Op deze manier bieden verhalen uit de gesprekken met Roma-jongeren een aanknopingspunt voor een positief georiënteerd perspectief op Roma in onderwijs.

Enkele jongeren gaven aan dat ze in de foute studierichting zitten. Hoewel zij minder enthousiast zijn over hun huidige opleiding, vinden ze onderwijs belangrijk. De drie desbetreffende jongeren hebben het plan om op termijn een opleiding te volgen die aansluit bij hun aspiraties. Daarbij kunnen ze ook verantwoorden wat ze in die toekomstige opleiding willen leren.

Zelfs de jongeren wiens droom het vinden van een goedbetaalde job is haalden aan dat het belangrijk was om naar school te gaan. Indien ze kans willen maken op een job is kennis van de Nederlandse taal volgens hen erg belangrijk, en dit leren ze op school.

Het antwoord op mijn onderzoeksvraag verschilt naargelang het toekomstperspectief van de jongere. Welke precieze bijdrage onderwijs voor hun toekomstige arbeidskansen kan leveren is dus niet voor iedere jongere hetzelfde. Wat wel voor alle participanten geldt is dat ze het er over eens zijn dat onderwijs een bijdrage levert aan hun toekomst.

Toch mag inzake onderwijs niet alleen gekeken worden naar de bijdrage die het voor de toekomst van de jongere levert. Vanuit sociology of childhood wordt benadrukt dat volwassen worden niet de enige bestaansreden van kinderen en jongeren is (Van Gils & Willekens, 2010). De focus mag niet altijd op de toekomst van kinderen en jongeren liggen, zij hebben ook recht op direct welzijn (Ben-Arieh, 2008). Vanuit dit perspectief wordt het recht op onderwijs, zoals vermeld in het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (1989), niet louter beschouwd als het recht op gelijke kansen voor de toekomst maar moet dit recht bijdragen aan het actuele welzijn van de jongeren in kwestie. Het merendeel

van de bevroegde jongeren gaat graag naar school. Roma-jongeren die in de goede studierichting zaten gaven aan graag bepaalde lessen te volgen. Daarnaast is het hebben van vrienden op school of in de klas een reden die door jongeren met allerlei toekomstperspectieven werd aangehaald. Dit bevestigt de stelling dat onderwijs niet alleen een plaats is waar leerstof wordt aangeboden, maar ook een plaats is voor sociaal gebeuren en ontmoeting.

9.2 DREMPELS EN KRITISCHE REFLECTIE

In mijn onderzoek naar het toekomstperspectief van Roma jongeren botste ik op een aantal drempels.

Jongeren van 12 à 13 jaar zijn in staat om de eigen situatie te evalueren, en de impact daarvan voor de toekomst in te schatten (Halleröd, 2010). Maar het is echter niet eenvoudig om zulke complexe evaluaties uit te drukken in een taal die je niet machtig bent. Jongeren die reeds enkele jaren in Vlaanderen wonen, en dus al de hele tijd Nederlandstalig onderwijs volgen, beheersen vaak de taal voldoende. Het is voornamelijk in het onthaalonderwijs (OKAN) dat taalmoeilijkheden zich voordoen. Dit werd deels opgevangen door de aanwezigheid van een Bulgaarse tolk op de Toren van Babel. Een Slovaakse tolk was echter niet voorhandig. Wanneer jongeren een vraag niet begrepen, trachtte ik deze vraag traag, in eenvoudige bewoordingen en eventueel met uitbeeldingen uit te leggen.

Jonge nieuwkomers hebben niet alleen moeite met de taal. Met het Vlaamse onderwijssysteem zijn ze vaak onvoldoende bekend. Ze hebben slechts een beperkt idee van wat ze kunnen studeren en hoe ze toegang tot de gewenste onderwijsvormen kunnen krijgen. Voor deze jongeren is het moeilijker om zich een realistisch toekomstperspectief te vormen. Tijdens de gesprekken met ondermeer de leerlingen van de Toren van Babel werd hiermee rekening gehouden door de rol van onderwijs in meer algemene termen te benaderen.

Op verschillende scholen kreeg ik een lijst met namen in handen waarvan de school zeker is dat deze jongeren Roma zijn op basis van attesten of door informatie die de ouders zelf tijdens huisbezoeken verstrekken. Namen op zich zeggen me echter weinig, dus riep ik hulp in van leerkrachten of pedagogische begeleiders op school. Jongeren wiens woordenschat erg beperkt was werden soms al door het schoolpersoneel uit de lijst participanten gefilterd. Dit impliceert een *'creameffect'* (Bouverne – De Bie, 2012a) van de participanten in dit onderzoek. Het is belangrijk om als onderzoeker daarvan bewust te zijn, en dit effect trachten te omzeilen. Maar in het kader van dit thesisonderzoek was dit allesbehalve eenvoudig.

Het creamingeffect deed zich nog een tweede maal voor, namelijk doordat het merendeel van de interviews op school werd afgenomen. Roma-jongeren met een spijbelproblematiek vielen zo mogelijks uit de boot. Op sommige scholen waren slechts een handvol jongeren uit de namenlijst ook effectief op school aanwezig. Door een tweede maal naar desbetreffende scholen te proberen gaan heb ik getracht dit effect af te zwakken. De strakke tijdsplanning liet dit echter niet toe. Een tweede manier waarop ik dit effect heb proberen te omzeilen is het contacteren van vrije tijdsorganisaties. Maar alleen Opré Roma, een zelforganisatie met een vrijetijdsprogramma, beantwoordde mijn vraag en toonde zich na meer informatie bereid om mee te werken.

Door een dubbel creameffect zijn de resultaten van dit onderzoek niet representatief voor de gehele populatie, en is de kans groot dat voornamelijk regelmatig aan het onderwijs participerende Roma in dit onderzoek zijn opgenomen. Gezien algemene kennis niet tot het voorwerp van dit onderzoek behoort, zijn ook hun toekomstperspectieven waardevol in de actuele discussie over Roma in Gent.

Een laatste barrière in het proces van dataverzameling met Roma is de nood aan een gevoel van vertrouwen. Sommige jongeren leven in onzekere situaties. Zo zijn sommige niet-EU-burgers niet zeker over hun verblijfsstatuut. Andere Roma wonen in kraakpanden en hebben dus geen zekerheid op huisvesting. Wanneer een onbekende deze jongeren uit de klas komt halen kan dit angst of wantrouwen teweegbrengen. Dat kan ervoor zorgen dat jongeren sociaalwenselijk antwoorden of niet bereid zijn om mee te werken. Opdat de jongere zich tijdens het onderzoek ontspannen zou voelen, was het scheppen van een open en gemoedelijke sfeer aangewezen (Lauwers, et al., 2005). Daarom vroeg ik of leerkrachten of pedagogische begeleiders van de onderwijsinstelling deze jongeren zelf uit de klas konden halen. Dat was echter niet op iedere school mogelijk. Daarnaast probeerde ik ook een gevoel van vertrouwen te scheppen door, indien de jongere dit wenste en het mogelijk was voor de school, een vertrouwenspersoon te betrekken tijdens de gesprekken. Bijvoorbeeld op het OLVI was dit het geval. Door duidelijk aan te tonen dat de school achter dit onderzoek stond, de nodige uitleg over het onderzoek te geven en een ethische grondhouding werd in de mate van het mogelijke een gevoel van vertrouwen gecreëerd. De resultaten uit de gesprekken geven de indruk dat dit onderzoek er toch in is geslaagd om een bepaalde mate van vertrouwen en openheid te creëren.

9.3 AANZET TOT DISCUSSIE

Het valt op dat de resultaten het stereotype beeld van Roma niet bevestigen. Het idee dat Roma het huwelijk centraal stellen en daardoor ook op jonge leeftijd huwen (Hasdeu, 2009) is hier een voorbeeld van. De bevraagde jongeren wilden niet voor hun 18 jaar trouwen.

Integendeel, ze hebben de voorkeur om nog enkele jaren te wachten. Het belang van het huwelijk wordt door enkelen erkend, maar ze stellen het niet centraal. Zij hebben de voorkeur om eerst zekerheid te creëren via een eigen inkomen, een vaste woonplaats en eventueel een auto. Wat deze jongeren willen is niet ongewoon, ook niet-Roma-jongeren plaatsen zulke dingen voorop. Dat de realiteit verschilt van het stereotype beeld wordt ook bevestigd door Roma-jongeren die stellen dat ze zichzelf nog niet als volwassene maar als jongere beschouwen. Dit gaat in tegen de stelling dat bij Roma de kindertijd op 12 jarige leeftijd eindigt (Foyer Brussel vzw, 2006).

Dit opent misschien de discussie over de bestaande beeldvorming van Roma. Beeldvorming in de media is vaak stereotiep en homogeniserend. In dit onderzoek wordt uitgegaan van de heterogeniteit van Roma. Zo gaat dit onderzoek over Roma in Gent, wat impliceert dat de onderzoeksresultaten niet gelden voor bijvoorbeeld Roma uit Brussel. Daarnaast participeerden voornamelijk Roma van Bulgaarse en Slovaakse afkomst, en meer concreet degenen die taalvaardig zijn en bereikbaar via het secundair onderwijs. Dat de resultaten positief zijn is misschien een gevolg van het creameffect in de selectieprocedure. Desalniettemin zijn de jongeren die aan dit onderzoek participeerden van Roma-origine en beantwoorden zij niet aan de stereotype beeldvorming.

De onderzoeksresultaten tonen aan dat jongeren in hun perspectief op de toekomst een idee hebben van waar ze naartoe willen. Daarbij zien zij het belang van onderwijs in. Jongeren die zelf aangeven in de goede studierichting te zitten zijn dan ook bereid om naar school te blijven gaan totdat zij hun diploma behaald hebben. Deze positieve resultaten illustreren dat Roma in onderwijs niet per definitie een problematisch gegeven is. De verhalen van de participerende jongeren tonen aan dat het hier en daar ook goed gaat. Moeilijkheden en problemen waarmee onderwijsinstellingen, Roma-jongeren en –ouders kampen worden in dit onderzoek niet ontkend. Problemen zoals spijbelen, schooluitval en taalachterstand kwamen ook in sommige verhalen aan bod. Dit onderzoek pleit er voor om stereotyperende beeldvorming achterwege te laten want deze vertrekken voornamelijk vanuit problemen (Hemelsoet, 2012). Wanneer het de taak is van een sociaal werker om bestaande probleemdefinities als constructie in vraag te stellen (Bouverne-De Bie, 2007, p. 30), dan komt deze onder andere hier boven drijven. Dit onderzoek spoort aan om niet uitsluitend naar de problemen te kijken maar om ook aandacht te besteden aan wat goed gaat, aan de successen die deze jongeren reeds bereikt hebben. Wanneer beeldvorming over Roma vanuit deze invalshoek vertrekt, is misschien de kloof met de realiteit makkelijker te overbruggen?

Het resultaat dat jongeren tijdens de gesprekken absoluut niet over hun Roma-zijn praten doet vragen rijzen over de plaats die het Roma-zijn in hun identiteit inneemt. Wanneer we uitgaan van een meervoudige en dynamische identiteit (Lleshi & Van den Bossche, 2010), dan vormt Roma-zijn een aspect maar is deze niet allesbepalend. Roma worden echter vaak op hun etniciteit aangesproken. Het feit dat deze jongeren hun etniciteit niet uit eigen beweging aanhalen duidt misschien aan dat ook voor hen hun Roma-zijn niet centraal staat? Op school zijn ze leerlingen, net zoals alle anderen.

Anderzijds kan deze volledige afwezigheid van hun Roma-etniciteit tijdens de gesprekken ook een resultaat zijn van de bestaande stigmatisering. Tijdens terugkoppelingsgesprekken met studiebegeleiders en leerkrachten van de participerende scholen werd aangehaald dat deze jongeren aan hun medeleerlingen niet vertellen dat ze Roma zijn, uit angst voor negatieve gevolgen. Berichtgevingen over Roma die de nadruk op problemen leggen creëren een negatief beeld waarbij Roma geïdentificeerd worden met armoede, marginaliteit en uitsluiting (UNDP, 2002). Blijkbaar vinden deze stereotypen en vooroordelen ook op school hun ingang.

De aanbeveling om de term 'Roma' te destigmatiseren en te nuanceren (Wauters, 2013) vindt ook in de schoolcontext zijn betekenis. Destigmatisering en nuancering kan ondermeer bereikt worden door te kijken naar de positieve prestaties van Roma-jongeren, en te vertrekken vanuit gelijkenissen in plaats van verschillen. In essentie willen heel wat jongeren, Roma of niet-Roma, dezelfde dingen: een goed leven. Ze willen het leven kunnen leiden dat ze zelf waardevol achten, opdat ze een gevoel van welzijn kunnen bereiken.

«Ik zou graag boekhouder zijn. Ehm ik zou graag een bedrijf hebben, mijn bedrijf. Getrouwd zijn, met twee kinderen en gelukkig wonen. Blij zijn.» (Elisabetha, 16 jaar. OLVI).

Vertrekken vanuit gelijkenissen in plaats van verschillen levert misschien een prikkel om deze personen niet als Roma te benaderen, maar juist verder te kijken dan hun etniciteit? Mogelijks kan zulk perspectief een aanzet geven bestaande probleemconstructies te herdefiniëren. In dit onderzoek worden ook bepaalde probleemconstructies bevestigd, bijvoorbeeld de lage participatie aan het institutionele vrijetijdsaanbod. Zoals in de onderzoeksresultaten wordt weergegeven willen heel wat Roma-jongeren een hobby beoefenen en toch doen ze dit niet. Redenen die ze hiervoor aangeven lopen uiteen: ze willen niet alleen een vereniging binnen stappen, ze kennen de weg niet of beschikken over onvoldoende tijd of middelen. Conclusies met betrekking tot dit onderwerp worden in dit onderzoek niet getrokken, dit behoort ook niet tot de opzet. Wel vloeit hier een aanbeveling uit voort om vrijetijdsbesteding van Roma-jongeren verder onder de loep te nemen.

In de media of in een debat over Roma komt dikwijls de perceptie naar voren dat deze bevolkingsgroep op de één of andere manier buiten de samenleving staat (Hemelhoet, 2012). Deze stelling wordt in dit onderzoek ter discussie gesteld, zonder de bestaande problemen te ontkennen. Het merendeel van de geïnterviewde Roma-jongeren wil graag zijn of haar toekomst in België uitbouwen. Zo wil geen enkele Slovaakse Roma-jongere terug naar Slowakije. De meeste participerende jongeren willen hier wonen, werken en hun eigen gezin stichten. Niets dat er op wijst dat ze uit eigen beweging uit de samenleving willen stappen. Dit onderzoek toont aan dat deze jongeren graag in onze samenleving willen integreren. Ze zijn al in grote mate geïntegreerd omdat ze goed Nederlands spreken, regelmatig naar school gaan en hier hun eigen sociaal netwerk uitbouwen. Sommige gaven tijdens de gesprekken aan beter geïntegreerd te zijn dan de ouders. Problemen van voorgaande generaties behoren niet tot de opzet van dit onderzoek, de focus ligt hier op de jonge generaties. Maar met deze Roma-jongeren in het achterhoofd krijgt de stelling dat Roma buiten de samenleving staan nog maar weinig voet aan grond.

9.4 BESLUIT

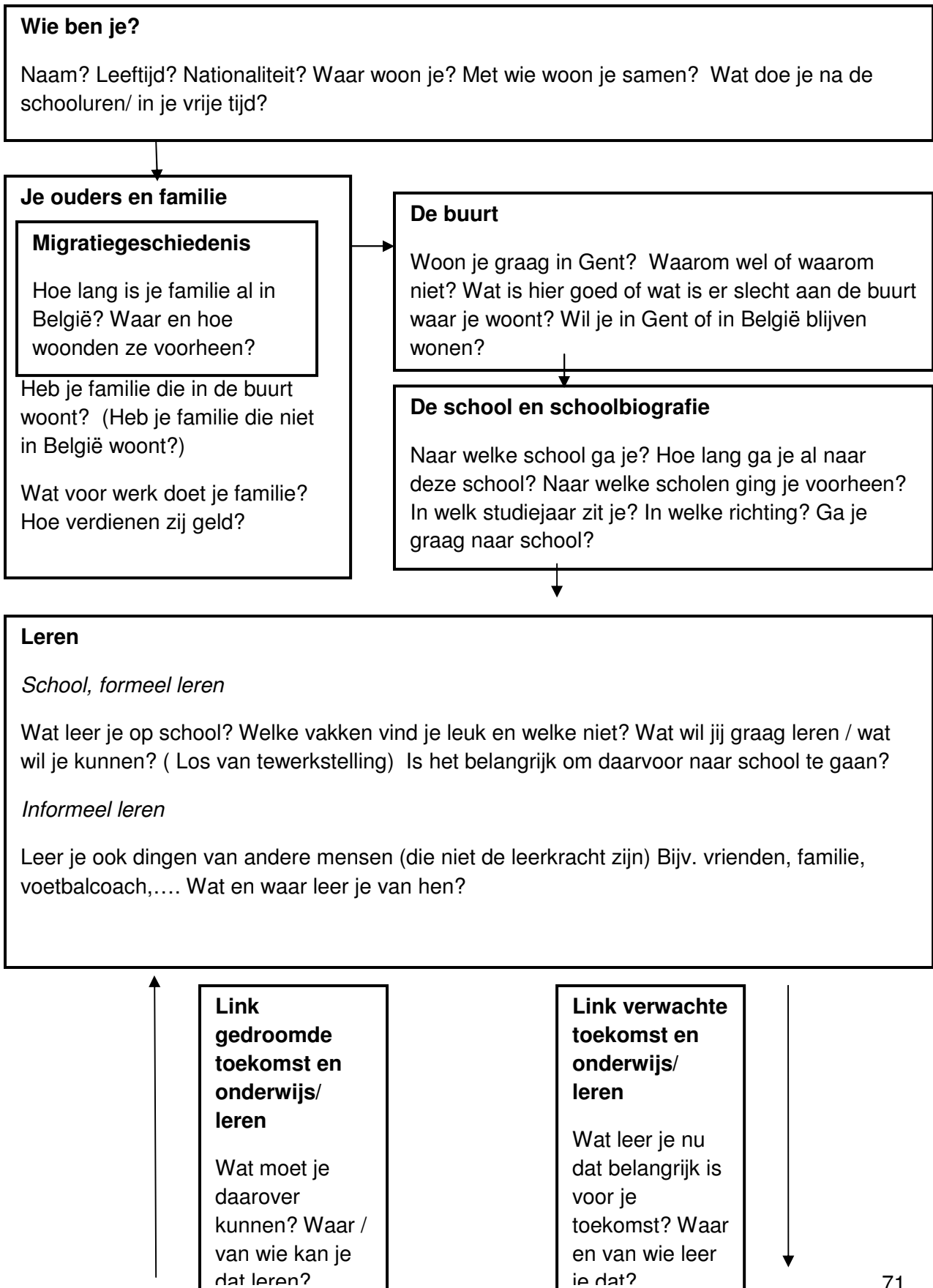
Over de positie en de situatie van Roma in Gent is het laatste woord nog niet gezegd of geschreven. Dit exploratief onderzoek heeft de bedoeling om in de toekomstperspectieven van Roma-jongeren een inkijk te krijgen. Hierbij werd de focus op twee belangrijke deelgebieden van huidige en toekomstige integratie gelegd, namelijk tewerkstelling en onderwijs.

De resultaten van dit onderzoek tonen aan dat de participerende Roma-jongeren weten waar ze in de toekomst naartoe willen. Allemaal willen ze later graag een job. Sommige jongeren zitten hier ongeduldig op te wachten, anderen stellen eerst een diploma voorop. Maar het merendeel wil zijn of haar toekomstige job graag in ons land beoefenen. Daarbij begrijpen ze dat dit niet vanzelf gaat, maar dat van hen inspanningen gevraagd zullen worden. Het gaat hier bijvoorbeeld om kennis van de Nederlandse taal, het beschikken over een diploma en/of beroepsspecifieke vaardigheden. De rol van onderwijs wordt hierin door hen expliciet erkend, ze zien naar eigen zeggen het nut van scholing in.

Bestaande stereotype beeldvorming over Roma worden via deze onderzoeksresultaten alleszins niet bevestigd. Alle bevroegde jongeren willen graag in onze samenleving integreren, ook zij die zeggen dat ze in de toekomst naar hun land van herkomst zullen terugkeren willen zo lang dat ze in ons land blijven ook in de samenleving staan. De prille nieuwkomers buiten beschouwing gelaten, zijn de participerende Roma-jongeren reeds in grote mate geïntegreerd.

Dit onderzoek doet dan ook vragen rijzen over het vooroordeel wat betreft de positie van Roma in onze samenleving, en pleit er dan ook voor om dominante beeldvorming van Roma die veelal stereotyperend, homogeniserend en stigmatiserend is in vraag te stellen. Want zulke beelden doen de participerende jongeren onterecht tekort.

BIJLAGE 1: GESPREKSSCHEMA

Toekomstperspectief

Gedroomde toekomst

Wat is jouw droomjob? Hoe zou je het liefst geld verdienen?

Volstaat je best doen?

Met wie, hoe en waar wil je wonen?

Wil je graag trouwen en een gezin stichten?

Wanneer/ op welke leeftijd?

Verwachte toekomst

Ga je werken of verder studeren als je 18j bent? Hoe denk je dat je geld gaat verdienen? Werk je nu soms al?

Met wie, hoe en waar ga je wonen?

Heb je al een partner of huwelijksplannen?

(Roma) Cultuur

BIBLIOGRAFIE

- Amnesty International. (2010). *Unlock their future: end the segregation of Romani children in Slovakia's schools.* (Rapport nr.EUR72/004/2010). Opgeroepen op Amnesty International website:
<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR72/004/2010/en/29b5da7f-835b-4fc9-8f56-ad0c1d329670/eur720042010en.pdf>
- Arneson, R. (2006). Distributive Justice and Basic Capability Equality: 'Good enough' Is Not Good Enough. In A. Kaufman (Ed.), *Capabilities Equality: Basis issues and problems* (pp. 17-43). New-York: Routledge.
- Aronowitz, T. (2005). The Role of "Envisioning the Future" in the Development of Resilience Among At-Risk Youth. *Public Health Nursing, 22*(3), 200-208
- Belgische Federale Overheid. (2011). *Doorsneegezin bestaat uit 2,31 personen.*
Geraadpleegd op 15 april 2013 op
http://www.belgium.be/nl/nieuws/2011/news_statistieken_huishoudens.jsp
- Ben-Arieh, A. (2008). The Child Indicators Movement: Past, Present, and Future. *Child Indicators Research, 1* (1), 3 – 16
- Biggeri, M. (2007). Children's Valued Capabilities. In M. Walker & E. Unterhalter (Eds.), *Amartya Sen's Capability Approach and Social Justice in Education* (p. 197-214). New York: Palgrave MacMillan.
- Bhopal, K. (2004). Gypsy travellers and education: Changing needs and changing perceptions. *British Journal Of Educational Studies, 52*(1), 47- 64
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (1992), *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bouverne-De Bie, M. (2007). *Sociale agogiek*. Gent: Academia Press
- Bouverne – De Bie, M. (2012a). Basisbegrippen van sociaal handelen. *Sociale pedagogiek*. Geraadpleegd op Minerva Universiteit Gent.
- Bouverne – De Bie, M. (2012b). Jeugdconstructies. *Sociale pedagogiek*. Geraadpleegd op Minerva Universiteit Gent.

- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 77-101.
- Cardoen, D., Geinger, F., Bradt, L. & Van de Walle, T. (2013). *Het academische en arbeidsmarktgerichte toekomstperspectief van Antwerpse en Gentse jongeren: een kwestie van opvoedingsvaardigheden?* In Vettenburg, N., Elchardus, M., Put, J. & Pleysier, S. (Eds.), *Jong in Gent en Antwerpen : bevindingen uit de Jop-monitor Antwerpen-Gent* (p. 99-122). Leuven: Acco.
- Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding (2008). *Jaarverslag 2008 Migratie*. Opgeroepen op http://www.belgium.be/nl/publicaties/publ_rapport_annuel_2008_migration.jsp
- Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding (2011). *Jaarverslag 2010 Discriminatie en diversiteit*. Opgeroepen op http://www.diversiteit.be/?action=publicatie_detail&id=133&thema=2&select_page=216
- Clausen, J. S. (1991). Adolescent Competence and the Shaping of the Life Course. *American Journal of Sociology*, 96, 805-842.
- Cobbaut, N., & Demets, J. (2001). *Romakinderen op weg naar school*. Brussel: Koning Boudewijn Stichting.
- Council of Europe. (n.d.). *Information Fact Sheets on Roma History*. Opgeroepen op Council of Europe website: http://www.coe.int/t/dg4/education/roma/histoculture_EN.asp
- Council of Europe. (2006). *Education of Roma Children in Europe. Text and activities of the Council of Europe concerning education*. Strassbourg: Council of Europe Publishing
- Council of Europe. (2012). *Document prepared by the Council of Europe Roma and Travellers Division: Statistics*. Opgeroepen op Council of Europe website: <http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/Source/documents/stats.xls>
- Coussée, F., & Roets, G. (2011). *Vrijtijdbeleving van kinderen in armoede*. Opgeroepen op Demos website: http://www.demos.be/uploads/tx_bworxebib/20110629eindverslagonderzoekvrijetijdkindereninarmoede.pdf

- Crowe, D. (1995). *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*. New York: St. Martin's Press.
- Dawson, D. A. (1986). The Effects of Sex-Education on Adolescent Behavior. *Family Planning Perspectives*, 18 (4), 162-170.
- Economy of Bulgaria. (2013). In *Wikipedia*. Geraadpleegd op 24 april 2013 op http://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_Bulgaria
- Ellis, C. (2007). Telling Secrets, Revealing Lives. Relational Ethics in Research With Intimate Others. *Qualitative Inquiry*, 13 (1), 3-29.
- Etherington, K. (2005). *Writing trauma stories for research*. *Lapidus Quarterly*, 1(2), 25-3
- Europa, Samenvatting van de EU-wetgeving, Recht van vrij verkeer en verblijf van de burgers van de Unie en hun familieleden (2009). Geraadpleegd op 10 maart 2013 op http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/l33152_nl.htm
- European Commission, Directorate-General for Research Communication Unit. (2009). *European Research on Youth - Policy review*. Opgeroepen op European Commission website: http://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/policy-review-youth_en.pdf
- European Commission. (2010). *Europe 2020, A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Opgeroepen op <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>
- European Roma Right Center (n.d.) *The segregation of Roma in Education*. Opgeroepen op website ERRC: <http://www.errc.org/cms/upload/media/00/04/m00000004.pdf>
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2009). *European Union Minorities and Discrimination Survey. Main results report*. Opgeroepen op FRA website: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/663-FRA-2011_EU_MIDIS_EN.pdf
- European Union Agency for Fundamental Rights, UNDP, European Commission. (2012). *The situation of Roma in 11 EU Member States. Survey results at a glance*. Opgeroepen op FRA website: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/2099-FRA-2012-Roma-at-a-glance_EN.pdf

- Europese Commissie. (2011a). *Een EU-kader voor de nationale strategieën voor integratie van de Roma tot 2020*. Opgeroepen op <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0173:FIN:NL:PDF>
- Europese Commissie. (2011b). *Opvang en onderwijs voor jonge kinderen: de beste voorbereiding van al onze kinderen op de wereld van morgen*. Opgeroepen op <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0066:FIN:NL:PDF>
- Europese Commissie. (2012). *National Roma Integration Strategies: a first step in the implementation of the EU Framework* (Commission Staff working document). Opgeroepen op http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/swd2012_133_en.pdf
- Eurostat. (2010). *Combating poverty and social exclusion. A statistical portrait of the European Union 2010*. Brussels: European Union.
- Eurostat. (2013). *Euro area unemployment rate at 11.6%*. Opgeroepen op Eurostat website: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-01022013-BP/EN/3-01022013-BP-EN.PDF
- Foyer Brussel vzw. (2006). *De Roma van Brussel*. Brussel: Regionaal Integratiecentrum Foyer Brussel vzw.
- Frank, L. K. (1939). Time perspectives. *Journal of Social Philosophy*, 4, 293-312.
- Fraser, A. (1994). *De Zigeuners*. Amsterdam: Atlas.
- G.K. (2013, februari 15). Bulgaria's electricity prices: Protesting about power prices. *The Economist*. Geraadpleegd op 17 april 2013 op <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2013/02/bulgarias-electricity-prices>
- Geurts, K. (2010) Met één achterste kan je niet op twee paarden zitten. In *Handboek Leerlingbegeleiding* (Afl. 24). Mechelen: Plantyn.
- Giddens, A. (2010). *Sociology: Introductory Readings*. (3th Rev. ed.). Cambridge: Polity Press.
- Glesne, C. (1999). *Becoming qualitative researchers: an introduction*. Longman: New York.

Global Finance.(n.d.). Belgium Country Report: GDP data and GDP forecasts; economic, financial and trade information; the best banks in Belgium; country and population overview. Geraadpleegd op 17 april 2013 op <http://www.gfmag.com/gdp-data-country-reports/318-belgium-gdp-country-report.html#axzz2T02ldvb9>

Global Finance. (n.d.). Bulgaria Country Report: GDP data and GDP forecasts; economic, financial and trade information; the best banks in Bulgaria; country and population overview. Geraadpleegd op 17 april 2013 op <http://www.gfmag.com/gdp-data-country-reports/309-bulgaria-gdp-country-report.html#axzz2T02ldvb9>

Global Finance. (n.d.). Romania Country Report: GDP data and GDP forecasts; economic, financial and trade information; the best banks in Romania; country and population overview. Geraadpleegd op 17 april 2013 op <http://www.gfmag.com/gdp-data-country-reports/194-romania-gdp-country-report.html#axzz2T02ldvb9>

Global Finance. (n.d.). Slovakia country report: GDP data and GDP forecasts; economic, financial and trade information; the best banks in Slovakia; country and population overview. Geraadpleegd op 17 april 2013 op <http://www.gfmag.com/gdp-data-country-reports/180-slovakia-gdp-country-report.html#axzz2T02ldvb9>

Gotcheva, B. (2007). *The Poverty Mapping Exercise in Bulgaria*. Opgeroepen op Worldbank website: http://siteresources.worldbank.org/INTPGI/Resources/342674-1092157888460/493860-1192739384563/10412-05_p090-124.pdf

Green, S., & Hogan, D. (2005). *Researching children's experiences. Approaches and methods*. Londen: Sage.

Grunwald, K., & Thiersch, H. (2009). The concept of the 'lifeworld orientation' for social work and social care. *Journal of Social Work Practice*, 23 (2), 131-146.

Halleröd, B. (2010). What do Children Know about their Future: Do Children's expectations Predict Outcomes in Adult Life?. In H. Uwe-Otto, & H. Ziegler (Eds.), *Education, Welfare and the Capabilities approach* (p. 113-132). Farmington Hills: Barabra Budrich Publishers.

Hancock, I. (1987). *The pariah syndrome: an account of gypsy slavery and persecution*. Ann Arbor: Karoma Publishers.

- Hancock, I. (2008). On Romani Origins and Identity. Geraadpleegd op 23 maart 2013 op http://www.radoc.net/radoc.php?doc=art_b_history_origins&lang=en&articles
- Hartley, D. (2010). *Understanding human need*. Bristol: Policy Press.
- Hasdeu, I. (2009). *Scholing van Roma-kinderen in België, ouders aan het woord*. Brussel: Koning Boudewijn Stichting.
- Hemelhoet, E. (2010). Bij de Roma op de sofa: de brugfiguur als hefboom voor maatschappelijke integratie. *Welwijs*, 22(2), 10-13.
- Hemelhoet, E. (2011a). Samenleven met Roma: fictie of realiteit? In D. Dierckx, J. Vrancken, J. Coene & Van Haarlem (reds.), *Armoede en sociale uitsluiting: jaarboek 2011* (pp. 263-380). Herent: Acco.
- Hemelhoet, E. (2011b). De sociale inclusie van Roma: vragen bij een Europees project, *Oikos (Brussel)*, 4(59), 46-56.
- Hemelhoet, E. (2012). De Roma en maatschappelijke instituties: twee onverengibare werelden? *Panopticum*, 33 (5), 479 - 483.
- Hemelhoet, E. (2013). *Roma in het Gentse onderwijs. Een verhaal apart?* Academia Press: Gent.
- Howitt, D. (2011a). Qualitative interviewing. In G. Van Hove, & L. Claes (Eds.), *Qualitative Research and Educational Sciences: A Reader About Useful Strategies and Tools* (p. 77-108). Harlow: Pearson.
- Howitt, D. (2011b). Thematic analysis. In G. Van Hove, & L. Claes (Eds.), *Qualitative Research and Educational Sciences: A Reader About Useful Strategies and Tools* (p. 179-202). Harlow: Pearson.
- Hyde, A. (2006). Systemic Exclusion of Roma from Employment. *Roma Rights*, 1 (2). Geraadpleegd op 4 april 2013 op ERRRC website: <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2535>
- Integratiedienst Stad Gent (2012). *Cijfermateriaal basis- en secundair onderwijs Gent*. Ongepubliceerd rapport, 25/9/2012.

- International Centre for Migration Policy Development. (2001). *Current Rome migration from the EU Candidate States. The Scope and Features of Roma irregular movements, the reactions of the host countries and the effects on the Eu-candidate states*.
Opgeroepen op <http://www.utopiadream.info/educarom/educarom/doc/migration.pdf>
- Jacobs, D., & Rea, A. (2011). *Verspild talent. De prestatiekloof in het secundair onderwijs tussen allochtone en andere leerlingen volgens het PISA-onderzoek 2009*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- Ketterlinus, R. D., & Lamb, M. E. (1994). *Adolescent problem behaviors: Issues and research*. Hillsdale: NJ: Lawrence Erlbaum.
- Kjeldsen, C. C. (2011). Introduction to the Capability Approach in the Social work and some of its possible applications on 15 december 2011 at University of Ghent. *Sociaal Werktheorieën*. Geraadpleegd op Minerva Universiteit Gent.
- Klasen, S. (2010). Children, education and the capability approach. In H. Uwe-Otto, & H. Ziegler (Eds.), *Education, Welfare and the Capabilities approach* (p. 103-113). Farmington Hills: Barabra Budrich Publishers.
- Kruispunt Migratie en Integratie vzw. (2013). Infofiche: Roma, woonwagenbewoners, rondtrekkenden: wanneer gebruik je welke term? Opgeroepen op Kruispunt Migratie en Integratie vzw website:
http://www.kruispuntmi.be/uploadedFiles/VMC/Publicaties/Publicaties/Infofiche_Roma_DEF_20130313.pdf
- Lamm, H., Schmidt, R. W., & Trommsdorff, G. (1976). Sex and Social Class as Determinants of Future Orientation (Time Perspective) in Adolescents. *Journal of personality and Social Psychology*, 34 (3), 317-326.
- Lauwers, H., Meire, J., Vanderstede, W., & Van Gils, J. (2005). Methods in the making. Some methodological implications of considering children as actors. *Conference Childhood 2005 Oslo*. Retrieved from Kind en Samenleving: <http://www.k-s.be/docs/oslo.pdf>
- Lauwers, H., & Vanderstede, W. (2009). *Kinderen als mede-onderzoekers, verkennende literatuurstudie*. Meise: Onderzoekscentrum Kind en Samenleving vzw.

- Levering, B., & Smeyers, P. (2005). *Grondslagen van de wetenschappelijke pedagogiek*. Amsterdam: Boom.
- Levinson, D. J., Darrow, C. N., Klein, E. B., Levinson, M. H., & McKee, B. (1974). The psychosocial development of men in early adulthood and the midlife transition. In D. F. Ricks, A. Thomas, & M. Roff (Eds.), *Life history research in psychopathology* (p. 243–258). Minneapolis: University of Minnesota Press
- Liégeois, J.P. (2007). *Roma in Europe*. Strasbourg: Cedex Council of Europe Press.
- Lister, R. (2004). *Poverty*. Cambridge: Polity Press.
- Lleshi, B., & Van den Bossche, M. (2010). *Identiteit en Interculturaliteit*. Brussel: VUBPress.
- Lucero, F., & Collum, J. (2007). The Roma: During and After Communism. *Human Rights & Human Welfare Journal*. Online artikel opgeroepen op <http://www.du.edu/korbel/hrhw/researchdigest/russia/roma.pdf>
- Masschelein, J. (2005). Kritische theorie en kritische pedagogiek. In B. Levering, & P. Smeyers (Eds.), *Grondslagen van de wetenschappelijke pedagogiek* (p. 93-111). Amsterdam: Boom.
- McKown, C., & Weinstein, R. S. (2003). The Development and Consequences of Stereotype Consciousness in Middle Childhood. *Childhood Development*, 74 (2), 498-515.
- McCabe, K., & Barnett, D. (2000). First Comes Work, Then Comes Marriage: Future Orientation among African American Youn Adolescents. *Family relations*, 49 (1), 63-70.
- Meire, J. (2010). Inleiding. In Onderzoekscentrum Kind en Samenleving, *Tussen kind en samenleving. Over het sociale actorschap van kinderen* (p. 9-21), Meise: Onderzoekscentrum Kind en Samenleving.
- Molyneux, M., & Razavi, S. (2003). *Gender justice, Development, and Rights*. Genève: United Nations Research Institute for Social Development.
- Moore Lappé, F., Rosset, P., & Collins, J. (1998). *World Hunger: 12 Mythes*. New York: Grove Press.

- Neuman, L. W. (2011). How to Review the Literature and Conduct Ethical Studies. In G. Van Hove, & L. Claes (Eds.), *Qualitative Research and Educational Sciences: A Reader About Useful Strategies and Tools* (p. 37-76). Harlow: Pearson.
- Nicaise, I. (2001). Onderwijs en armoedebestrijding: op zoek naar een nieuwe adem. In J. Vranken, D. Geldof, G. Van Menxel, & J. Van Ouytsel (Eds.), *Armoede en sociale uitsluiting - Jaarboek 2001* (p. 223-242). Acco: Leuven.
- Nurmi, J. E. (1991). How do adolescents see their future? A review of the development of future orientation and planning. *Developmental Review*, 11 (1), 1-59.
- Nurmi, J. E. (1993). Adolescent development in age-graded context: The Role of Personal Beliefs, Goals, and Strategies in the Tackling of Developmental Tasks and Standards. *International Journal of Behavioral Development*, 16 (2), 169-189.
- Nussbaum, M. (1997). *Cultivating humanity : a classical defense of reform in liberal education*. Cambridge: Harvard university press.
- Nussbaum, M. (Ed.), Glover, J. (2001). *Women, culture, and development : a study of human capabilities*. Oxford : Clarendon press.
- Nussbaum, M. (2006). Education and democratic citizenship: Capabilities and quality education. *Journal of Human Development*, 7 (3), 385–398.
- O' Nions, H. (2010). Different and unequal: the educational segregation of Roma pupils in Europe. *Intercultural education*, 21 (1), 1-13.
- Open Society Institute. (2007). *Equal Acces to Quality Education for Roma. Monitoring reports*. Opgeroepen op Open Society Institute website:
http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/2roma_20070329_0.pdf
- On the road: Centuries of Roma History (2009, 8 juli). *BBC News*. Geraadpleegd op 12 februari 2013 op <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8136812.stm>
- Pedagogische begeleidingsdienst Stad Gent. (2011). Brugfigurenproject Gent. Geraadpleegd op 27 april 2013 op <http://www.pbdgent.be/node/97>
- Petrova, D. (2000). *Denial of racism (Research and Advocacy)*. Geraadpleegd op 5 maart 2013 op <http://www.errc.org/article/the-denial-of-racism/1218>

- Philippeth, K., & Philips, F. (2010). *Intra-Europese migratie en de stad Gent. Impact, visie en beleid*. Gent.
- POC Werkgroep Onderwijs. (2013). *Intra-Europese migranten in het Gentse basis en secundair onderwijs. Situatieschets en aanbevelingen*. Versie februari 2013. Ongepubliceerde nota.
- POD Maatschappelijke Integratie. (2012). *Nationale strategie voor de integratie van de Roma*. Brussel: Staatssecretaris voor Maatschappelijke Integratie.
- Robeyns, I. (2003). *The Capability Approach: An Interdisciplinary Introduction* (Rev. ed.). Amsterdam: University of Amsterdam.
- Robeyns, I. (2011). The Capability Approach. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Geraadpleegd op 13 april 2013 op <http://plato.stanford.edu/archives/sum2011/entries/capability-approach>.
- Roma Education Fund. (2004). *Needs Assessment Study for the Roma Education Fund, Background paper*. Opgeroepen op Polis website: http://epolis.cz/download/pdf/materialsEN_16_1.pdf
- Roth, M., & Moisa, F. (2011). The right to education of Roma children in Romania: European policies and Romanian practices. *International Journal of Children's Rights*, 19 (3), 501-522.
- Salner, A. (2005). *Roma Children in the Slovak Education System*. Bratislava: Slovak Governance Institute.
- Save the Children. (2001). Volume One: South-Eastern Europe. In *Denied a future? The Right to education of Roma/Gypsy & Traveller children in Europe*. Londen: Save the Children.
- Sen, A. (1992). *Inequality reexamined*. New York: Russell Sage Foundation.
- Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Oxford: Oxford university press.
- Skorikov, V., & Vondracek, F. W. (2007). Positive career orientation as an inhibitor of adolescent problem behavior. *Journal of adolescence*, 30 (1), 131-146.

- Stad Gent. (2001). *Kansarmoedeatlas - editie 2001*. Geraadpleegd op 21 maart 2013 op <http://www.gent.be/eCache/THE/40/052.cmVjPTQxMDQy.html>
- Stad Gent. (2008). *Beleidsnota wonen 2007 – 2012*. Opgeroepen op Stad Gent website: http://www.gent.be/docs/Departement%20bevolking%20en%20Welzijn/Dienst%20Huisvesting/Beleidsnota_Wonen_2007-2012.pdf
- Stad Gent. (2011). *Het Strategisch Plan Gent Stad in Werking 2011-2013*. Opgeroepen op Gent Stad in Werking website: http://www.gsiw.be/sites/default/files/hoofdmap/Agenda/120209het_strategisch_plan_gsiw_2011-2013_integrale_versie.pdf
- Stad Gent. (2012). *Samen kan ook anders: Beleidsplan etnisch-culturele diversiteit 2012-2014*. Gent: Stad Gent.
- Sterckx, M. (2006). *Wat is er nog van onze dromen?' Eindrapport van een onderzoek naar de doorstroming van anderstalige nieuwkomers in het secundair onderwijs in de eerste drie jaar na de onthaalklas in Vlaanderen (2003 - 2005)*. Leuven: Centrum voor Taal en Onderwijs.
- Sun, R., & Shek, D. (2012). Beliefs in the Future as a Positive Youth Development Construct: A conceptual review. *The Scientific World Journal*, 1-8.
- Termont, D. (2011), Roma in Gent, *IMAVO. Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 45(2), 18-21.
- Terzi, L. (2007). The Capability to Be Educated. In M. Walker, & E. Unterhalter, *Amartya Sen's Capability Approach and Social Justice in Education* (p. 25-44). New York: Palgrave MacMillan
- Thesaurus Zorg en welzijn. (2013). Sociaaleconomische positie (Definitie). Geraadpleegd op 15 april 2013 op <http://www.thesauruszorgenwelzijn.nl/sociaaleconomischepositie.htm>
- Touquet, H., & Wets, J. (2013). *Context, drijfveren en opportuniteiten van Midden en Oost-Europese immigratie. Een exploratief onderzoek met focus op Roma*. Leuven: HIVA - KU Leuven.

- Tremlett, A. (2012). *Here are the gypsies! The importance of self-representation and how to question prominent images of Gypsies minorities*. Portsmouth: University of Portsmouth's Research Repository.
- United Nations Development Programme. (2002). *United Nations Development programme: Avoiding the dependency trap*. Bratislava: UNDP.
- United Nations Development Programme. (2006). *Fast facts: At Risk: Roma and the Displaced in South East Europe*. Opgeroepen op UNDP website:
http://europeandcis.undp.org/uploads/public/File/rbec_web/vgr/FastFacts_At_Risk_report.pdf
- United Nations Children's Fund. (2007). *Breaking the cycle of exclusion: Roma children in South East Europe*. Opgeroepen op Unicef website
http://www.unicef.org/ceecis/070305-Subregional_Study_Roma_Children.pdf
- United Nations Children's Fund. (2011). *The Right of Roma Children to Education*. Opgeroepen op Unicef website
http://www.unicef.org/ceecis/UNICEF_ROE_Roma_Position_Paper_Web.pdf
- United States Holocaust Memorial Museum. (2012). *Holocaust Encyclopedia: Genocide of European Roma (Gypsies) 1939-1945*. Geraapleegd op 14 februari 2013 op
<http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005219>
- Uwe-Otto, H., & Ziegler, H. (2010). Introduction Capability Perspectives on Education and Welfare. In H. Uwe-Otto, & H. Ziegler (Eds.), *Education, Welfare and the Capabilities Approach* (pp. 9-11). Farmington Hills: Barbara Budrich Publishers.
- Uwe-Otto, H., & Ziegler, H. (2011). Introduction: Closing the Capability Gap and Renewing Social Criticism. In H. Uwe-Otto, & H. Ziegler (Eds.), *Closing the Capabilities Gap* (pp. 7-23). Farmington Hills: Barbara Budrich Publishers.
- Van Braeckel, L. (2010). Ongelijk maakt ongezond: Interview met Sara Willems. *Weliswaar*, 96, 20-21.
- Van den Bulk, L. (2012). *Later kan ik nog worden wat ik wil: statusbeleving, eigenwaarde en toekomstbeeld van leerlingen in het voorgezette onderwijs met de nadruk op de relevante positie van VMBO-leerlingen*. Antwerpen: Garant.

- Van Gils, J., & Willekens, T. (2010). *Belevingsonderzoek bij kinderen en jongeren die in armoede leven*. Opgeroepen op website publicaties Kind en Samenleving: http://www.k-s.be/docs/kind_samenleving_beleving_armoede_theorie_eindversie.pdf
- Van Puymbroeck, N., Van De Pol, S., & Oosterlynck, S. (2011). Oost-West mobiliteit en de bestuurlijke europeanisering van steden. Een vergelijkende studie van de cases Gent en Rotterdam. *Tijdschrift voor Sociologie*, 32 (3-4), 291-326.
- Vandenbroeck, M. (2009). *In verzekerde bewaring*. SWP: Amsterdam.
- Verhaeghe, P.-P., Van der Bracht, K., & Van de Putte, B. (2012). *Migrant zkt toekomst. Gent op een keerpunt tussen oude en nieuwe migratie*. Antwerpen: Garant.
- Vermeersch, P. (2011). Europeanisering en de Roma: op zoek naar maatschappelijke inclusie in een nieuwe politieke en institutionele context, *Tijdschrift voor Sociologie*, 3(4), 414-436
- Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming. (n.d.). Waarom is naar school gaan zo belangrijk? Geraadpleegd op 16 maart 2013 op http://www.ond.vlaanderen.be/leerplicht/algemeen/waarom_naar_school.htm
- Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming. (2002). Decreet betreffende gelijke onderwijskansen. Geraadpleegd op 16 maart 2013 op <http://www.ond.vlaanderen.be/edulex/database/document/document.asp?docid=13298>
- Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming. (2005). Afwezigheden en in- en uitschrijvingen in het voltijds gewoon secundair onderwijs en deeltijds secundair onderwijs. Geraadpleegd op 16 maart 2013 op <http://www.ond.vlaanderen.be/edulex/database/document/document.asp?docid=13644>
- Vlaamse Overheid. (2011). *Vlaams Jeugdbeleidsplan 2010 – 2014*. Brussel: Vlaams ministerie van Onderwijs, Jeugd, Gelijke Kansen en Brussel.
- Vlaamse Overheid. (2012a). *Vlaams actieplan MOE(Roma)-migranten 2012*. Opgeroepen op Vlaamse overheid website: <http://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/vlaams-actieplan-moe-roma-migranten-1>

- Vlaamse Overheid. (2012b). *Geïntegreerd Actieplan Integratiebeleid 2012 – 2014*.
Opgeroepen op Vlaamse Integratiebeleid website:
<http://www.integratiebeleid.be/vlaams-integratiebeleid/actieplannen>
- Vossen, S. (Maart 6, 2013). De term 'Roma' moet van Stigma ontdaan worden. *Het Laatste Nieuws*. Geraadpleegd op 21 maart 2013 op
<http://www.hln.be/hln/nl/957/Binnenland/article/detail/1591691/2013/03/06/Term-Roma-moet-van-stigma-ontdaan-woorden.dhtml>
- Walker, M., & Unterhalter, E. (2007). *Amartya Sen's Capability Approach and Social Justice in Education*. New York: Palgrave Macmillan.
- Wauters, J. (2013). *Aspiraties en sociale mobiliteit bij Roma: De visies van beleidsmakers, middenveldorganisaties, schoolactoren en Roma zelf* (doctoraatsproefschrift, Universiteit Antwerpen). Antwerpen: Steunpunt Inburgering en Integratie.
- Werk.be. (2011) . Werknemers buitenlandse nationaliteit. Geraadpleegd op 12 februari 2013 op <http://www.werk.be/online-diensten/werknemers-buitenlandse-nationaliteit>
- Willems, S. (2012). *Armoedebaremeter 2012*. Opgeroepen op website decenniumdoelen:
<http://www.decenniumdoelen.be/documenten/sara-Willems2017.pdf>
- Whitney, C.R. (1994, September 30). Eastern Europe, Post Communism: Five Years Later -- A special report; East Europe's Hard Path to New Day. *The New York Times*.
Geraadpleegd op 3 februari 2013 op
<http://www.nytimes.com/1994/09/30/world/eastern-europe-post-communism-five-years-later-special-report-east-europe-s-hard.html?pagewanted=all&src=pm>
- Ysebaert, T. (2012, Mei 9). Onderscheid ASO, TSO, BSO mag weg.Ook Katholiek onderwijs wil secundair hervormen. *De Standaard*. Geraadpleegd op 21 maart 2013 op
<http://www.standaard.be/cnt/4J3PRC95>